



Petitioner og demokrati i Danmark i det 19. århundrede

Karpantschof, Rene; Mikkelsen, Flemming

Published in:
Arbetarhistoria

Publication date:
2014

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Karpantschof, R., & Mikkelsen, F. (2014). Petitioner og demokrati i Danmark i det 19. århundrede. *Arbetarhistoria*, 149-150(1-2), 18-24. <http://www.arbetarhistoria.se/149-150/>

Arbetshistoria

2014:1-2 [149-150]



**TEMA: POLITISKA
PROTESTER**



13

25

38

LEDARE

3 Att tämja historien

POLITISKA PROTESTER

- 4 LARS EDGREN OCH MAGNUS OLOFSSON: Politik underifrån. Kollektiva aktioner i Sverige och Danmark under 1800- och 1900-talen.
- 8 LARS EDGREN: Livsmedelsprotesterna i Malmö 1799
- 13 MAGNUS OLOFSSON: Upploppskulturer: Stockholm och landsort i svenska 1800-talsupplopp
- 18 RENÉ KARPANTSCHOF OCH FLEMMING MIKKELSEN: Petitioner og demokrati i Danmark i det 19. århundrede
- 25 CHRIS HOLMSTED LARSEN: Politisk vold som transnationalt fænomen i Danmark 1917–1939
- 32 VICTOR LUNDBERG OCH JOHAN A. LUNDIN: Med ett våldsamt knytvävsslag och en välriktad spark? SSU och den nazistiska utmaningen 1933
- 38 IRENE ANDERSSON: Sill och husmödrar. Matprotester i Malmö 1942

- 45 STEFAN NYZELL: Upplopp och samhällshistoria. E.P. Thompson och den (nya) moraliska ekonomin

NYHETER FRÅN ARAB

- 52 HANS LARSSON: Om Jan Myrdals bibliotek

NY LITTERATUR

- 54 HANS LARSSON OCH ROGER JÖNSSON: Lästips

BIBLIOGRAFI

- 59 HANS LARSSON OCH ROGER JÖNSSON: Bibliotekets nyförvärv år 2013
- 72 BILDKÄLLOR Arbetarhistoria 2014: 1-2
- 73 RUDOLF MEIDNER-PRISSET för forskning i fackföringsrörelsens historia 2014

DOKUMENT

- 74 LARS GOGMAN: Den svenska politiska socialistiska vänsterns historia i protokoll
- 76 Stoppa tonårsmässan Teen Age Fair

Att tämja historien

SÄLLAN HAR SÅ MÅNGA politiska ledare, av så olika politiska schatteringar samlats på ett ställe för att hylla en person som tidigare har stämplats som terrorist, som under minnesceremonin för Nelson Mandela i december förra året. Mandelas liv är en historia om motstånd och dess framgång. Kampen om hur den skulle berättas började redan under hans livstid och lär fortsätta.

Mandela själv började skriva sina memoarer *Den långa vägen till frihet* på uppmaning av Ahmed Kathrada när han satt på Robben Island. Han grävde ned manuset i en rabatt på fångelsegården. Så småningom upptäcktes manuset och beslagtogs. Mandela bearbetade inte manuset förrän han hade blivit Sydafrikas första demokratiskt valda president. Det skulle förstås vara intressant att jämföra versionerna. Man kan faktiskt få en glimt av hur Mandela resonerade kring sina bearbetningar genom boken *Samtal med mig själv*. Där finns det samtal mellan honom och Ahmed Kathrada om hur texten skulle utformas, men också dagboksanteckningar, bitar av en aldrig publicerad självbiografi som sträcker sig över presidenttiden och brev från olika perioder i hans liv.

Mandela har hela sitt liv hållit fast vid att våldet var ett nödvändigt vapen i kampen mot apartheid under en viss period och ville varken suddas ut det från sin egen historia eller fördömma det. Snarare ville han visa att våld är ett redskap som kan behövas under vissa omständigheter. I *Den långa vägen till frihet* försöker Mandela snarare visa på människans möjligheter att förändras och försonas med sitt eget öde och med ett fientligt samhälle. Det är också det budskapet han förmedlar i barnutgåvan av boken och det är vad han ville för-

medla som president utan att förneka eller förringa delar av sitt förflutna.

När sociala rörelser hamnar i maktpositioner, särskilt om de hamnar i regeringsställning måste de för det mesta göra ett mer eller mindre medvetet vägval. De måste bestämma sig hur den egna historien ska berättas. Ska det bli en hjältesaga om det politiska motståndet, eller är det bättre att berätta om den historiska utvecklingen som en evolutionär process som drivs av demokratiska principer? Det gäller inte bara för tidigare befrielseorganisationer utan lika mycket för en framgångsrik arbetarrörelse. I berättelser om den svenska arbetarrörelsen betonas ofta konsensus och samförståndsandan och konflikterna och våldet tonas ner. Frågan hur man hanterar den egna polisen eller militären, som tidigare har agerat repressivt när man blir ansvarig för dess arbete, ställer sig vid alla regimskiften.

De senaste åren har dock en rad svenska publikationer visat att samförståndsandan och konsensus inte genomgående har präglat den svenska arbetarrörelsens historia. Genom att skriva om strejker, polisövervakning och ett stort antal politiska fångar ges berättelsen om den svenska arbetarrörelsens historia en annan betoning även om den inte skrivs om. Man skulle kunna fråga sig om det hänger ihop med en försvagning av dagens arbetarrörelse, men kanske är det också tidens gång och avståndet till händelserna som leder till att historien kan skrivas på annat sätt.

I DETTA HÄFTE HAR VI samlat ett antal artiklar som belyser just protesterna, uppror och motståndet som präglade det svenska samhälle under vissa historiska perioder och som var en del av vägen till arbetarrörelsen fornering.

Politik underifrån. Kollektiva aktioner i Sverige och Danmark under 1800- och 1900-talen.

Av Lars Edgren och Magnus Olofsson

Under 1900-talets senare del utmanades den traditionella historien, inriktad på stater, politik och eliter, i allt högre grad av historiker som istället ville lyfta fram ekonomiska och sociala förhållanden. Många historiker ville rikta intresset mot de breda folklagens handlande, de ville skriva »historia underifrån» till skillnad från den historia som mest intresserat sig för de makthavandes historia. Ett område som då blev intressant var folkliga protester och upplopp. En pionjär inom denna forskning var George Rudé som särskilt intresserade sig för franska och brittiska protester under 1700- och tidigt 1800-tal. Våldsamma protester fångade historikernas intresse inte bara genom sin dramatik utan också för att de avsatte ett rikligt källmaterial och gav en ovanlig möjlighet att komma åt folkliga uppfattningar om samhället. För en generation historiker med politiska vänstersympatier som såg historien som driven av klasskonflikter låg det nära till hands att uppmärksamma just dessa händelser. Rudé fick många efterföljare men den i särklass mest inflytelserika insatsen gjordes av E.P. Thompson som 1971 publicerade en uppsats om engelska matupplopp. Han fullföljde här den tidigare forskningens linje att betona det rationella och medvetna i massans agerande och myntade det klassiska begreppet »moralisk ekonomi». Tidigare forskning hade betonat att massan var känslostyrd och reagerade impulsivt på ekonomisk nöd. Thompson framhöll i stället att massans agerande var rationellt och grundat i tydliga föreställningar om en moralisk rätt till försörjning.¹

Samtidigt som européerna Rudé och Thompson skrev sina skolbildande, kulturhistoriska texter började den amerikanske sociologen Charles Tilly också forska kring folkliga protester i det förflutna. Tilly skrev om revolutioner, strejker och kollektivt våld. Under andra hälften av 1970-talet började han ta ett bredare, mer systematiskt grepp inte bara kring spektakulära och våldsamma händelser som revolutioner och upplopp, utan kring folkligt kollektivt handlande i allmänhet. Han kunde visa hur människor i Europa och Nord-

amerika under 1700- och 1800-talet använde olika sätt att handla kollektivt när de framförde olika krav mot överheten. I stället för att endast intressera sig för upplopp vände han blicken mot andra och alternativa former att framföra protester såsom strejker, jordockupationer, petitioner, demonstrationer och offentliga möten. Även om Tilly delade många av Rudés och Thompsons utgångspunkter, så breddade han därmed fältet avsevärt.²

Denna internationella forskning fick en tidig avläggare i Sverige genom Rolf Karlboms banbrytande arbete *Hungerupplopp och strejker. En studie i den svenska arbetarörelsens uppkomst* (Lund 1967). Även om boken



Omslaget till Rolf Karlboms klassiska arbete från 1967.

endast i begränsad utsträckning anknöt till internationell forskning är inspirationen från Rudé tydlig. Karlbom tog på sig en närmast gigantisk uppgift; han kartlade samtliga matupplopp – ett begrepp som han tolkade brett – och strejker i det svenska riket mellan 1793 och 1867. Det är en imponerande arbetsinsats, men givetvis kunde han inte studera alla dessa händelser utförligt. Karlbom hade också en bestämd tolkningsram. Han hävdade att den svenska arbetarrörelsen var grundad i en folklig kampradition och inte främst bör förstås som resultatet av en import av socialdemokratisk ideologi.

Trots att Karlboms bok diskuterades och lästes flitigt av svenska arbetarhistoriker dröjde det innan forskning om folkliga protester genomfördes i större omfattning. När det skedde, under 1970-talet, var det främst strejken som fångade historikernas intresse, vilket också förde med sig att det blev en något senare period som kom i fokus.³ Ytterligare ett årtionde senare kom en ny våg protestforskning, denna gång med fokus på bönders deltagande i våldsamma, politiska aktioner under senmedeltid och tidigmodern tid.⁴ Det ämne som inte minst Tilly betonat, kopplingen mellan demokratisering och politisk modernisering å en sidan och kollektiva protestformer å den andra, framförallt under det kritiska 1800-talet, fick dock länge ingen uppmärksamhet alls. Ett viktigt undantag är den delvis Tillyinspirerade antologin *Protest og oprør: kollektive aktioner i Danmark 1700–1985* som kom ut 1986 med Flemming Mikkelsen som redaktör.

Detta långvariga ointresse av att studera kollektiva folkliga aktioner kan för svenska förhållanden delvis ha berott på en stark nationell självbild av närmast mytiskt slag, som betonat landets förment urgamla demokratiska traditioner och en politisk kultur där överhet och undersåtar sägs ha löst sina oenigheter, i den mån sådana överhuvud erkänns, med förhandlingar och kompromisser. I ljuset av det blir berättelsen om Sveriges demokratisering en teleologisk framgångsaga, där folkligt ifrågasättande av samhällsordningen utanför partipolitiken eller användande av politiskt våld inte riktigt passar in.⁵ Liknande tendenser har funnits i norsk historieskrivning medan danska historiker i sina skildringar av landets politiska modernisering har tenderat att betona bonde- och arbetarrörelsens organiserade verksamhet och elitpolitiken (riksdag, partier), snarare än folklig politisk aktivitet.⁶

Detta har dock ändrats under de sista åren när svenska, danska och norska forskare har fått upp ögonen för folkliga protester under främst 1800-talet på ett

helt annat sätt än tidigare.⁷ En rad av avhandlingar med företrädesvis kulturhistoriska eller historisk-sociologiska perspektiv har kastat ljus över tidigare tämligen okända folkliga protester och protestformer eller gett nya kunskaper om gamla välkända. Här finner vi René Karpantschofs *Gaden og parlamentet: kollektive aktioner, demokrati og den moderne politikens tilblivelse i Danmark 1835–1901* (2007), Magnus Olofssons *Tullbergiska rörelsen: striden om den skånska frälsejorden 1867–1869* (2008), Mats Berglunds *Massans röst: upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848* (2009) och Stefan Nyzells »Striden ägde rum i Malmö»: *Möllevångskravallerna 1926: en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige* (2009).⁸ Till detta forskningsläge hör också ett växande antal antologier och artiklar.⁹ Det senaste tillskottet är en nyutgiven bok om 30-novemberkravallerna i Lund.¹⁰

Det är slående att även om perspektiven och frågorna hos dessa forskare inte har varit identiska, så har många av dem varit tydligt inspirerade av just Thompson och Tilly. Det gäller nästan allt som publicerats på fältet sedan 2007. Det var för att samla en del av forskarna på detta växande forskningsfält som vi bjöd in ett dussin forskare till ett seminarium i Lund hösten 2012. Utgångspunkten för inbjudan var Karlboms bok men de inbjudna forskarna gavs tämligen fria händer. Det som förenade texterna som presenterades vid seminariet var inte så mycket upplopp och våldsamma protester som kollektivt politiskt handlande. I detta häfte av *Arbetarhistoria* har vi samlat ett antal av bidragen från seminariet. Detta seminarium har nu alltså mynnat ut i detta temanummer i *Arbetarhistoria*.¹¹

*

I den första artikeln skriver Lars Edgren om livsmedelsprotesterna i Malmö år 1799. Edgren menar att det som hände i Malmö sett i ett europeiskt perspektiv var ett helt ordinärt hungerupplopp. Bakom protesterna finner han en moralisk ekonomi av det slag som E. P. Thompson skriver om. Även myndigheternas handlande stämmer väl överens med de europeiska handlingsmönstren. I ett tidigt skede var man tillmötesgående, men möttes ganska snart av hård repression, något som dock gick hand i hand med mer långsiktiga strategier bland annat för att trygga stadens framtida livsmedelsförsörjning. Edgren avslutar med att dra paralleller mellan Malmöhändelserna och vår tids hungerprotester. Artikeln visar att E.P. Thompsons över 40 år gamla uppsats ännu har sin relevans.

Genom en systematisk bearbetning av de kända upploppen i Sverige mellan 1793 och 1869 kan Magnus

Olofsson urskilja de dominerande typerna av upplopp, deras rumsliga spridning och deras förändring över tid i sitt bidrag. Huvudstaden Stockholm kan då visas ha haft ett från det övriga landet avvikande mönster. Medan inga matupplopp ägde rum här var protester som tog sikte på rikspolitiken något som i stort sett endast ägde rum där. De moraliskt-ekonomiska upploppen ägde rum i landsorten. Olofsson framhåller också att den äldre upploppskulturen inte alls dog ut under perioden utan förblev ett levande inslag i den politiska kulturen. Uppsatsen visar att Tillys perspektiv ock-så kan ha mycket att ge historiker.

Om de två första artiklarna riktar uppmärksamhet mot våldsamma protester fokuserar Karpantschov och Mikkelsen på fredliga kollektiva aktioner, i detta fall bruket av petitioner som ett medel för politisk deltagande. Här är inflytandet från Tilly tydligt med hans betoning på en bred repertoar av kollektiva aktioner. Mot bakgrund av en stor studie av olika kollektiva aktionsformer i Danmark under 1700- och 1800-talen kan Karpantschov och Mikkelsen visa att petitionerna blev allt vanligare. Särskilt ökade de efter 1834, då ständerförsamlingar infördes i det danska enväldet, och i samband med kriser då krav ställdes på ökad demokratisk delaktighet, till exempel vid enväldets fall 1848. Petitioner – undertecknade krav från medborgare till myndigheter eller representativa församlingar – var en fredlig form av kollektivt handlande och bidrog till demokratisering, inte minst genom de kanaler för folkligt inflytande de skapade och den breddning av den politiska delaktigheten som de medförde. Det är också en aktionsform som vore värd utförligare studier, inte minst i Sverige.

Med bidragen från Chris Holmsted Larsen respektive Victor Lundberg och Johan Lundin når vi mellankrigstidens Danmark och Sverige. De visar att vår tids våldsamma konfrontationer mellan en nationalistisk och rasistisk höger och antifascism inte är något nytt. Holmsted Larsen beskriver i sin artikel hur det politiska våldet i mellankrigstidens Danmark inte var något unikt, utan en del i två större, europeiska våldsvågor. Det politiska våldet i Danmark inskränktes inte till utomparlamentariska grupper. Även socialdemokraternas och de konservativas ungdomsförbund använde sig av våld som politiskt medel. Här finns klara paralleller med Sverige, där SSU, i alla fall i Skåne, kunde tänka sig att använda våld mot sina nazistiska vedersakare, som Lundberg och Lundin kan visa. I sin artikel diskuterar de olika strategier att bemöta nazismen, från osynliggörande till motagitation och kon-

frontation. Båda bidragen problematiserar kopplingen mellan politiskt våld och demokrati under en kritisk tid i Europeisk historia och ger historiskt djup till dagens politiska våld i Västeuropa.

Livsmedelsförsörjning har långt fram i tiden varit en betydelsefull politisk fråga. I Sverige var detta senast aktuellt under andra världskriget. Iréne Andersson studerar en kvinnlig livsmedelsprotest i Malmö 1942 där krav framfördes till livsmedelskommissionen om ökad försäljning av sill. Andersson anknuter till den internationella forskningen om matprotester där kvinnors delaktighet uppmärksammas, men ofta reducerats genom att den kopplats till deras ansvar för hushållet. Därmed har den politiska dimensionen nedtonats och kvinnors roll som arbetare dolts. I Malmö var det politiska inslaget tydligt då protesterna utlöste en kamp mellan socialdemokratiska och kommunistiska organisationer. Vänstertidningarna konstruerade olika bilder av och föreställningar om kvinnor, men de lät inte kvinnorna själva komma till tals. Andersson påpekar att kvinnornas krav var typiska för liknande protester i historien och kan förstås som en moralisk ekonomi.

I sammanhanget kan det vara intressant att fundera över likheter och skillnader mellan händelserna i Malmö 1799 (jämför Edgrens artikel) och 1942. I båda fallen reagerade man på livsmedelsbrist och i båda fallen ställdes krav på myndigheterna att agera i enlighet med moraliska förväntningar. Men annars är kontexten helt olika. Protesten 1942 var fredlig och möttes inte av repression från myndigheterna. Men den kanske mest slående skillnaden är att det 1942 fanns politiska organisationer som kunde kanalisera krav i ett politiskt system, men som också stred om inflytandet över befolkningen. Någon sådan motsvarighet fanns inte 1799.

I den avslutande artikeln reflekterar Stefan Nyzell över vår samtids urbana upplopp i en lång rad olika länder, även Sverige. Han frågar sig dels varför historiker har varit tysta i den offentliga diskussionen om innebörden av dessa protester, dels vad historiker faktiskt hade kunna bidra med om de deltagit. För att svara på dessa frågor utreder han relationen mellan historieämnet och samhällvetenskapen, särskilt sociologin. Historikers betoning av det kontext- och tidsbundna i historiska händelser har gjort dem obenäga att generalisera och tillämpa sin kunskap för att begripliggöra samtida händelser. Nyzell pläderar för behovet av en ny socialhistoria som kan beakta generella processer. Särskilt lyfter han fram E.P. Thompson och menar att dagens förortsprotester kan ses som ett försvar för en ny moralisk ekonomi mot en nyliberal

stat, som är benägen att hantera sociala problem med ökad repression. Artikeln understryker att forskningen om kollektiva aktioner har ett värde för att förstå vår samtid.

*

Detta temanummer har inte ambitionen att ge en systematisk överblick över detta växande forskningsfält, kollektiva politiska aktioner utanför de etablerade politiska arenorna i det förflutna. Klart är att det finns ett

behov att ta ett helhetsgrepp över fältet; att sammanfatta och skriva synteser. Men det är en stor uppgift. Temanumret har däremot ambitionen att visa på bredden i den pågående forskningen, ge konkreta exempel på teorianvändningen inom området och visa upp forskningens intresseområden. Om det kan väcka större intresse för denna forskning, inom och utom den akademiska världen och inspirera till att utforska av kollektiva aktioner i det förflutna och i nutid, så fyller det sin funktion.

Abstract

This is an introduction to the following essays on collective political action in Sweden and Denmark since 1800. The influence from E P Thompson and Charles Tilly on the historiography is stressed and a remarkable increase in interest in popular protest is noted, especially in Sweden.

Referenser: Politik underifrån

1 George Rudé, *The Crowd in History: A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730–1848*, New York 1964; Eric Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th century*, Manchester 1959; Eric Hobsbawm & George Rudé, *Captain Swing*, London 1969; E.P. Thompson, »The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», *Past & present* nr. 50, 1971, för att bara nämna några inflytelserika texter.

2 Denna forskning mynnade efter nästa 20 år ut i den storslagna boken *Popular Contention in Great Britain 1758–1834* (Cambridge, Mass. 2005 [1995]).

3 Inom den svenska strejkkforskningen kan nämnas två tidiga arbeten: Jane Cederqvist, *Arbetare i strejk: studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott*: Stockholm 1850–1919, Stockholm 1980; Ingemar Johansson, *Strejken som vapen: fackföreningar och strejker i Norrköping 1870–1910*, Stockholm 1982. För en komparativ undersökning av de skandinaviska länderna, Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848–1980*, Odense 1992.

4 Dick Harrison, *Uppror och allianser: politiskt våld i 1400-talets svenska bondesamhälle*, Lund 1997; Peter Reinholdsson, *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige*, Uppsala 1998; Karin Sennefelt,

Den politiska sjukan: Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur, Hedemora (2001; Kimmo Katajala (red.), *Northern Revolts: Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries*, Helsinki 2004; Mathias Cederholm, *De värjde sin rätt: senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, Lund 2007.

5 Andrés Brink Pinto, Stefan Nyzell & Magnus Olofsson, »Sveriges bråkiga 1800-tal», Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red.), *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*, Lund 2011, s.130f., 137; Lars Edgren & Magnus Olofsson, »Introduction», Lars Edgren & Magnus Olofsson (red.), *Political Outsiders in Swedish History, 1848–1932*, Cambridge 2009, s. 1–3; Stefan Nyzell, »Striden ägde rum i Malmö»: *Möllerångskravallerna 1926: en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*, Malmö 2009, s. 350–397; Magnus Olofsson, *Tullbergsska rörelsen: striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, Lund 2008, s. 253–256.

6 Knut Dørum, »Opprør eller legitim politisk praksis? Kommunalisme og folkelige aksjoner i Norge ca. 1700–1850», Hilde Sandvik (red.), *Demokratisk teori og historisk praksis* Oslo 2010, s. 73f., 99; Flemming Mikkelsen, »Inledning», Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør: kollektive aktioner i Danmark 1700–1985*, Aarhus 1986, s. 1, 7; René Karpantschof, *Gaden og parlamentet: kollektive aktioner, demokrati og den moderne politiks tilblivelse i Danmark 1835–1901*, Köpenhamn 2007, s. 20–23.

7 För en ny forskningsöversikt över den svenska forskningen, se Flemming Mikkelsen, »Sociale og politiske protester i Sverige i det 18. og 19. århundrede: en nyere forskningsoversigt», *Arbejder-histoire* 2013:2, s. 82–92.

8 Fredrik Nilssons *I rörelse: politisk handling under 1800-talets första hälft*, Lund 2000 undersöker dels revolten i Malmöhus län år 1811, dels studentskan-

dinavismen, men har helt andra frågeställningar och teoretiska ingångar än dessa forskare.

9 Antologier: Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red.), *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*, Lund 2011; Knut Dørum & Hilde Sandvik (red.), *Opptøyer i Norge 1750–1850*, Oslo 2012. Under 2014 eller 2015 utkommer även Andrés Brink Pinto, Martin Ericsson & Bolette Frydendahl Larsen (red.) med *Kollektiv konfrontativ handling under Sveriges konfliktfyllda 1900-tal* (under utgivning). Artiklar: Martin Ericsson, »Ut med er tattare, vi ska döda er!» Jönköpingskravallerna 1948 och det dubbla utanförskapet», Sofia Holmlund & Annika Sandén (red.), *Usla, elända och arma: samhällets utsatta under 700 år*, Stockholm 2013; Magnus Olofsson, »'Det blir nödvändigt att göra rebellionskrig': revolten i Malmöhus län 1811 i nytt perspektiv», Mats Olsson, Sten Skansjö & Kerstin Sundberg (red.), *Gods och bönder från högmedeltid till nutid: kontinuitet genom omvandling på Vittskövle och andra skånska gods*, Lund 2006; Stefan Nyzell, »Spottloskor, gatssten, sablar och batonger: reflektioner kring begreppen kollektiv aktion och kollektivt våld vid studier av sociala protester i mellankrigstidens Sverige», Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red.), *Sociala konflikter och kulturella processer: historia med människor i centrum*, Malmö 2004.

10 Andrés Brink Pinto & Johan Pries, *30 november: kampen om Lund 1985–2008*, Lund 2013.

11 Vi vill tacka Ebbe Kocks stiftelse som gav ett bidrag som gjorde det möjligt för oss att genomföra detta arrangemang och också ett uppföljande seminarium hösten 2013.

Livsmedelsprotesterna i Malmö 1799

Vintern 1799–1800 ägde flera livsmedelsprotester rum i svenska städer. I denna artikel granskas de dramatiska händelserna i Malmö i december 1799. Drivkrafterna bakom folkmassans agerande diskuteras men också myndigheters sätt att hantera protesterna.

Av Lars Edgren

Under vintern 1799/1800 upplevde flera svenska städer protester som hade samband med livsmedelsförsörjningen. Främst drabbades Göteborg, Malmö, Norrköping och Linköping, men rykten cirkulerade om händelser i andra städer. En samtida bedömare som Axel von Fersen misstänkte politiska motiv. Han såg protesterna som en del i en organiserad kampanj där folket skulle uppviglas mot kung och adel. Det var också oroliga tider. I oktober 1799 hade Bonaparte återvänt från armén i Egypten till Frankrike, vilket väckte förhoppningar hos många sympatisörer i Sverige. Men trots von Fersens oro finns det inget som tyder på att vinterns folkrörelser verkligen var samordnade.¹

Dessa protester har fått föga uppmärksamhet i forskningen, trots att dessa fyra kända protester utgör en del av en protestvåg som inte överträffades förrän på 1850-talet.² Den enda samlade vetenskapliga framställningen finns i Rolf Karlboms klassiska bok *Hungerupplopp och strejker* från 1967. Trots sina stora förtjänster har boken en del begränsningar. En är att han betraktar protesterna som ett led i en process som leder fram till den senare svenska arbetarrörelsen: händelsernas placering i sin egen tid kan därmed skymmas. En annan är att han skrev sin bok i ett tidigt skede av den internationella protestforskningen och därför inte kunde dra nytta av E.P. Thompsens banbrytande artikel om folkets moraliska ekonomi.³ Karlboms långa tidsperspektiv gjorde det också omöjligt för honom att tränga i djupet på varje enskild händelse. Syftet med denna uppsats är att ta upp en av dessa protester till en djupare behandling. Den valda protesten är den i Malmö från den 8 till den 10 december 1799.

Protesternas förlopp

Men först en redogörelse för händelseförloppet så som det kan konstrueras utifrån källorna.⁴ Protesterna började på söndagen den 8 december sedan stadsfiskalen låtit häkta en av

sina egna drängar. Utanför rådhuset samlades en folkskara som också trängde in i huset, bröt ner en vägg och befriade den arresterade drängen. Samma dag greps en vagnmakarlärling av en husarpatrull sedan han och några andra lärlingar klagat på gatorna över att de svalt hos sina mästare.

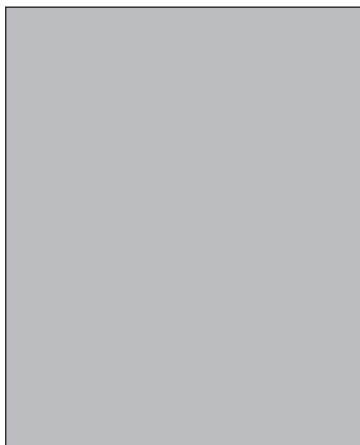
Under måndagen den 9 december samlades människor åter. Ett krav var att få tala med landshövdingen. Denne lät då samla folket på Stortorget utanför rådhuset. Han fick höra klagomål över de höga livsmedelspriserna och att »de rika» köpte upp varorna innan bönderna saluförde dem på torget. Landshövdingen lovade att göra vad han kunde för lätta situationen.

Men ytterligare ett krav framfördes: den gripna vagnmakarlärlingen skulle släppas. Efter en stunds förhandlande godtog landshövdingen kravet, varefter folkmassan hurade och upplöstes.


Borgmästaren bestämde omedelbart att de bönder som nästa dag kom till staden skulle föra varorna direkt till torget där alla skulle kunna göra sina inköp. Först klockan 12 skulle handelsmännen få börja sina inköp. Under tisdagen den 10 december beslöt magistraten i samråd med landshövdingen att i framtiden skulle en dag i veckan skulle göras till en sådan torgdag. Handelsmännen lovade också att sälja av sina förråd till ett pris under marknadspriset.

När den fria försäljningen av livsmedel upphörde vid middagstiden på tisdagen följde nya oroligheter. En del ansåg inte att de utlovade prissänkningarna var tillräckliga

och en del personer försökte hindra de bönder som begav sig med sina vagnar till handelsmännens gårdar att lämna torget. Oroligheter utspelades vid minst tre handelsgårdar runt Torget. Handelsmannen Jacobsson hotades till livet och blev knuffad. Hos handelsmannen Niclas Thomssons trängde flera personer in i boden och begärde att få köpa mjöl för ett pris under marknadspriset. Thomsson fick också ett slag på hakan. Men uppträdet inne hos Thomsson avbröts genom att några personer i stadens borgerskap anlände och grep tre av de mest aktiva personerna. Därefter lade sig protesterna. Landshövdingen rekviderade ryttare från det närmast Malmö förlagda kavalleriförbandet. Garnisonen ansågs otillräcklig för att upprätthålla ordningen. Personer ur borgerskapet hjälpte till med vakthållningen. Redan under onsdagen den 11 december inleddes rannsakingen.



Axel von Fersen var under vintern 1799–1800 kungen Gustav IV Adolfs betrodd rådgivare. Han såg oroligheterna i landsortsstäderna som resultatet av ett planerat upprorsförsök. Att det var lugnt i Stockholm hade han en enkel förklaring till: det var där allt planerades.



Att livsmedel – säd och potatis – användes för brännvinsbränning var ett betydande problem. När det rådde livsmedelsbrist var det därför ett vanligt krav att brännvinsbränningen skulle inställas för att trygga matförsörjningen. I denna bild från 1856 är det snarare alkoholens skadeverkningar som står i centrum.

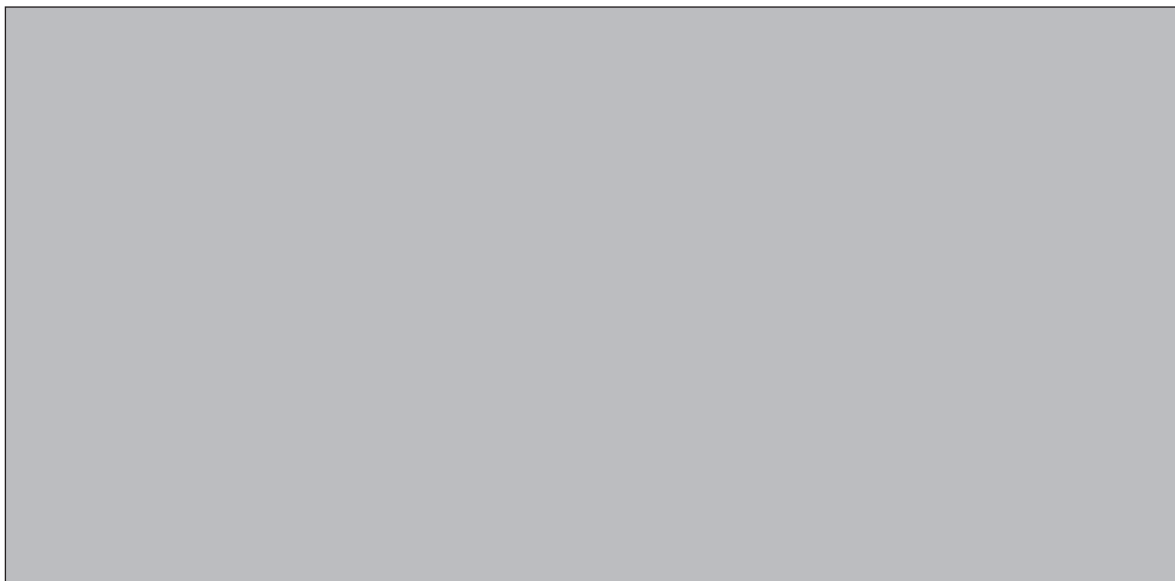
Malmöprotesterna och »den moraliska ekonomin»

Förloppet som det återgivits här överensstämmer väsentligen med Karlboms framställning. Men hur såg hans analys ut? Hans bok är disponerad så att den första och större delen upptas av en redovisande framställning av en lång rad protester. Analysen sparas till ett avslutande kapitel. Malmö 1799 behandlas här vid några tillfällen. Särskilt lyfter han fram att arbetslöshet kan ha bidragit till protesterna och att ovanligt många kvinnor deltog. Tolv personer misstänktes av domstolen för delaktighet. Av de tio männen var fem soldater, fyra män arbetade vid fabriker och manufakturer. Två av kvinnorna var gifta med en arbetsskarl respektive en manufakturarbetare; den senare kvinnan arbetade med att sälja fisk.⁵

I Karlboms tolkning sker en förändring av massans sammansättning från småfolk till arbetare under 1800-talets gång, vilket han ser som en väsentlig del av arbetarrörelsens framväxt.⁶ Men Malmömaterialen stämmer inte alldeles överens med denna framställning. De misstänkta i Malmö tillhörde inte en bred grupp av småfolk över tidens ständsgränser. Snarare var folkmassan i Malmö proletär till sin sammansättning och representativ för den tidens brokiga arbetarbefolkning. Det handlar om personer som huvudsakligen var beroende av lönearbete eller arbete utanför borgerskapets privilegier för sitt uppehälle. Även soldaterna tillhörde detta proletariat. De misstänkta soldaterna var permitterade och måste försörja sig

med annat arbete. Tre av dem var hantverkare.⁷ Slående är också att skråhantverkare, både mästare och arbetare, helt saknades, med undantag för en lärling. Hantverkarna i borgerskapet var närmast osynliga under protesterna och tycks inte ha spelat någon roll vare sig bland de som protesterade eller bland den bestående ordningens upprätthållare. Detta skiljer sig från förhållandena i Sveriges tyska provinser vid samma tid men också från situationen i de danska hertigdömena Slesvig och Holstein där hantverkare spelade en viss roll i protesterna.⁸

Karlbom lyfte fram några särdrag i de svenska hungerprotesterna i allmänhet: den folkliga prissättningen, solidariteten, att hot om våld sällan resulterade i faktiska våldsamheter och att protesterna inte var resultatet av utifrån kommande agitation.⁹ Men genom att inte tydligt anknyta till det redan då existerande forskningsläget missade han möjligheten att placera de svenska protesterna i ett europeiskt sammanhang. Det några år senare av E.P. Thompson lanserade begreppet »moralisk ekonomi» är fortfarande relevant för att analysera Malmöprotesten. Karlbom var visserligen inne på detta spår när han skrev att massans reaktioner skulle »... uppfattas som instinktiva reaktioner mot vad man uppfattade som en kränkning av sin värdighet och sina rättigheter.»¹⁰ Men Thompson betonade i högre grad människors högst medvetna reaktioner på övergrepp mot sådant som de såg som sina rättigheter, eller på situa-



Malmö hamn i en teckning från 1820-talets mitt. Malmö var en viktig utskeppningshamn för spannmålen från den skånska landsbygden. När det rådde brist på bröd och spannmål för den lokala befolkningen blev situationen särskilt påtaglig om utförsel samtidigt pågick. Att förbjuda utskeppning av spannmål var därför ett sätt att hantera försörjningskriser.

tioner där man uppfattade att överheten inte fullgjorde sina skyldigheter. I Malmö 1799 uppgav den ställföreträdande landshövdingen Toll att folket skall ha sagt till honom att »[u]ti sådana förmenade Oordningar ville de sjelfa skaffa sig ändring och rättelse, då de trodde, at det på annat sätt ej skulle kunna ske...». Det är ett tydligt uttryck för just det Thompson talade om: spannmålshandeln skulle organiseras med den lokala befolkningens försörjning i centrum och när myndigheterna inte tillgodosåg dessa behov hade folket en moralisk rätt att själv agera.

Mycket av det som skedde under decemberdagarna i Malmö passar mycket väl in i Thompsons och annan forsknings bild av europeiska hungerprotester. En använd metod var att sätta ett pris som befolkningen upplevde som rättvist. I Malmö lyckades man först tvinga myndigheterna att sätta ett lägre pris på spannmålen än gällande marknadspris, sedan försökte man pressa fram ytterligare lägre pris. Att alla skulle ha möjlighet att köpa av varorna var centralt i den europeiska livsmedelsförsörjningen. Även i Malmö ser vi att man försökte hindra »förköp», alltså att livsmedlen såldes innan de förts till torget. I Malmö som på andra håll var folkets uppträdande i hög grad kontrollerat. Inget tyder på att någon spannmål blev stulen. Även om allvarliga hotelser uttalades var det faktiska våld som utövades mycket begränsat. Inte heller sammanföll protesterna med de högsta priserna. Under hösten 1799 hade både spannmålspriser och brödspriser gått upp i Malmö, men åren 1800 och 1801 var priserna avsevärt högre utan att det blev några protester. Hungerprotester som ett närmast automatiskt svar på höga priser och nöd är en tolkning som forsk-

ningen har avvisat.¹¹ På direkt fråga förklarade en del av de misstänkta i Malmö att de inte svalt. Att kvinnor och barn var ett betydande inslag i folkmassan framhölls av flera vittnen. Kvinnors deltagande är ett mönster som återkommer i matprotester på många håll och tolkas i allmänhet som ett uttryck för att kvinnor hade det primära ansvaret för hushållens matförsörjning. Ett annat typiskt drag är att myndigheterna inte kunde visa att någon utifrån kommande uppvigling ägde rum. Av rättegångsmaterialet att döma är det förvisso företrädare för stadens proletariat som protesterar, men det är människor som tidigare har haft några kontakter med rättväsendet. Detta stämmer med bilden av att det i liknande protester är helt vanliga stadsinvånare som deltar.

Malmöhändelserna är alltså lätta att placera i ett bredare internationellt sammanhang och visar att de »moraliska föreställningar» om ekonomin som Thompson uppmärksammade också återfanns i Sverige. Karlboms iakttagelser strider inte mot detta men kan ges ett tydligare sammanhang med hjälp av Thompsons analys. Andra intressanta aspekter på händelserna kom i skymundan när han hade ambitionen att skildra olika protestformer i ett långt tidsperspektiv. Jag skall här ta upp två sådana till behandling. De rör båda myndigheternas och överhetens agerande.

Myndigheternas agerande. Förhandling och repression

Först gäller det hur myndigheternas användning av repression. Mats Berglund har i sin undersökning av protester i Stockholm mellan 1719 och 1848 framhållit myndigheternas försik-

tighet. De avstod så vitt möjligt från att använda våld, de högsta myndighetspersonerna mötte folkmassan för att lyssna på deras krav, mana till lugn och förhandla.¹² I Malmö 1799 syns detta mönster också. När den ansvariga löjtnanten på måndagskvällen meddelade landshövdingen Toll att han inte kunde stoppa oroligheterna utan »de mäst alfvarsamme steg» tänkte han uppenbarligen på direkt våld.¹³ Men Toll föredrog att samla folket, förhandla direkt med människorna och att tillmötesgå kravet på att lösge lärlingen.

Men lika väl värt som att framhålla återhållsamheten under protestdagarna är det värt att betona den snabbhet och brutalitet som kännetecknade repressionen. Redan under tisdagen rekvirerades ryttare från ett indelt kavalleriregemente. Till dessa hade man säkert större tilltro än till de lokalt förankrade garnisonssoldaterna. Rättegången inleddes redan på onsdagen. Förhören drevs skyndsamt framåt samtidigt som man sökte efter fler misstänkta. Men rätten underströk att det var mer angeläget att komma till ett snabbt avslut och hitta de huvudansvariga, än att få tag på alla skyldiga. Och snabbt gick det, redan på måndagen den 16 december avslutades rannsakningen och domen föll den 23 december. Fyra personer dömdes till döden, en till ett långt fängelsestraff vid vatten och bröd och fem till kraftiga spöstraff. Två av de senare var kvinnor. Protesterna var återhållsamma, men straffen brutala.

Ett utdömt dödsstraff i lägsta instans betydde nu inte att ett dödstraff verkligen utmättes. Så blev inte heller fallet. Hovrätten bekräftade domarna den 28 januari 1800 och straffen för dem som inte dömts till döden verkställdes på Stortorget i Malmö den 12 februari. Två dagar senare började kavalleristerna lämna staden. De dödsdömda sökte och beviljades nåd hos kungen. De fyra skulle i stället för att avrättas straffas med spöstraff innan de överfördes till ett livstidsstraff på fästning.

Repressionen efter protesterna genomfördes alltså snabbt och hårt. Viktigare än att finna alla skyldiga var att visa handlingskraft och få fram avskräckande exempel. Återhållsamheten under protestdagarna visades inte när det gällde att ta sig an efterspelet. Här gällde det att statuera exempel.

Myndigheternas agerande. Åtgärder för att förebygga framtida oroligheter

Utöver repressionen vidtog de lokala myndigheterna en rad andra åtgärder för att förebygga ett upprepande av liknande händelser. Redan under protestdagarna utfärdades en kungörelse om att en dag varje vecka skulle vara torgdag då bönderna först måste bjuda ut varorna på torget innan de kunde sälja till handelsmännen.

Ytterligare åtgärder vidtogs omedelbart. Magistraten uppmanade redan på, efter söndagens fritagning av drängen, de societeter genom vilka borgerskapet representerades, att nästa dag sammanträda med magistraten. Vi dessa möten bestäm-

des att en samfäll kommitté skulle lämna förslag till förebyggande av liknande händelser i framtiden. Förslaget var klart i början av februari och efter ytterligare diskussioner var magistraten färdig med ett beslut den 7 maj 1800.¹⁴

Detta projekt handlade inte om repressiva åtgärder utan om medel för att trygga livsmedelsförsörjningen till Malmö. Stadens styrande ville säkra att alla skulle kunna köpa varor i små partier. Den under oroligheterna utfärdade förordningen om torghandel ändrades inte. Utöver detta skulle någon av Malmös handlare ha till uppgift att sälja varor i minut, alltså i mindre mängder avpassade för vanliga hushålls behov. Sill måste säljas på torget och inte bjudas ut vid fastigheterna. Alla uppköp på torget för vidareförsäljning förbjöds. Tidigare förbud mot förköp – alltså att varorna upphandlades innan de kunde säljas på torget – upprepades.

Magistratens beslut blev överklagat till landshövdingen. Men det intressanta är inte detaljerna i förslaget eller invändningarna. Det som är värt att framhålla är att ett projekt för att hindra buller och oordningar uteslutande handlade om att säkra Malmös invånare möjligheten att inhandla livsmedel. Om repressionen var hård visar detta en ambition att fortsätta på förhandlingslinjen från protestdagarna.

Här kom myndigheterna i konflikt med en ny ideologi om fri handel. Situationen kan även här tolkas med hjälp av Thompsons »moraliska ekonomi». Denna skall förstås i spänningsfältet mellan två förhållningssätt från överhetens sida. Den äldre paternalistiska modellen kännetecknades av att man skulle främja direkt handel mellan producent och konsument. Det gällde därför att säkra att varorna fördes till marknadsplatsen. Under sjuttonhundratalets lopp ersattes denna modell av den politiska ekonomins modell. Myndigheterna skulle nu inte ingripa i varornas fria flöde. Att försöka reglera detta skulle, menade man, snarats förvärra situationen om livsmedelsbrist rådde.

Händelserna i Sverige 1799 utspelade sig i ett liknande spänningstillstånd. De gamla författningarna om torghandel var fortfarande giltiga utom vad gällde spannmålen där handeln släppts fri 1780.¹⁵ Den folkliga uppfattningen om handeln med livsmedel överensstämde med den äldre modellen. Men liksom Thompson framhävde för England så kunde också myndigheterna agera i linje med denna, åtminstone under trycket av en hotande försörjningskris. I Sverige fanns en rad åtgärder tillgängliga för myndigheter på olika nivåer. Förbud mot brännvinsbränning var en av dessa. Protesterna vintern 1799–1800 sammanföll i tiden med att bränningen tillfälligt var tillåten, men under våren 1800 kom ett nytt av kungen utfärdat förbud mot bränning. I Malmö oroades magistraten av ryktesspridning om att bränningen pågick i smyg i staden och stadsfiskalen uppmanades därför att se till att alla pannor förseglades.¹⁶ Ett annat tillvägagångssätt var att försöka försäkra

sig om att handelsmännen hade tillräckliga lager för de lokala behoven. Slutligen kunde utförsel förbud utfärdas. Under hösten 1800 förbjöd magistraten utskeppning av spannmål från Malmö. Länsstyrelsen i sin tur skrev till Kungl. Maj:t i november och uttryckte önskemål om ett utförsel förbud i länet eftersom rågen bara räckte till för landskapets egna invånare.¹⁷

Länsstyrelsen utfärdade den 9 oktober en allmän kungörelse där man förbjöd all handel med spannmål »... på vägar och Förstäder, utanför eller wid Stadens Tullar och Portar...».¹⁸ Den inleds med en förklaring att fri spannmålshandel i princip är det rätta, men den kan inte tillämpas för tillfället på grund av krig och andra omständigheter. Priserna har redan stigit och man kan inte låta »vinningslystnaden» driva upp dem ännu högre. Det skulle skada både köpare och säljare. Eftersom det har klagats över att handlande skickar ut personer för att handla av bönderna långt utanför tullarna så förbjuds nu sådant förköp. Landshövdingen formulerade här den moraliska ekonomins grundsats, men gör det på ett sätt som tydligt visar på spänningen mellan ett äldre sätt att hantera livsmedelsförsörjning – det Thompson kallade paternalistiskt – och den nya politiska ekonomins betoning av den fria marknaden.

Vintern 1800–1801 blev lugn i Malmö trots att spannmåls-

och brödpriserna avsevärt översteg den föregående vinterns. Myndigheterna kan nog tänkas ha tillskrivit sin egen taktik en del av äran för detta. Deras handlande efter protesterna präglades av å ena sidan kraftig repression, å andra sidan av en strävan att tillmötesgå de krav som formulerades inom ramen för en »moralisk ekonomi». Nöden var måhända större denna vinter, men det var inte lika lätt att mobilisera för att »...sjelfa skaffa sig ändring och rättelse». Många av de krav som formulerats var redan tillgodosedda.

Livsmedelsprotesternas aktualitet

De frågor som aktualiserades i Malmö 1799–1800 är ännu idag i hög grad aktuella. Senast under 2008 svepte en våg av matprotester fram över många av världens länder i samband med hastigt stigande priser på livsmedel. Liksom i Sverige för mer än två hundra år sedan kan man ana samma mönster av repression och medgivande. Den våldsamma protesten är måhända på kort sikt en farlig och utsiktslös väg, men som Thompson har framhållit låter sig myndigheter påverkas och agera för att förebygga liknande händelser. Svårt är, som forskningen framhållit, alltid ett resultat av annat än marknadens funktioner utan har alltid med politik att göra.¹⁹ Händelserna i Malmö 1799 understryker detta.

Lars Edgren

är historiker verksam vid Lunds universitet

Abstract: Food riots in Malmö 1799

This is a study of a food riot that took place in the southern Swedish city of Malmö in 1799. It demonstrates that E P Thompson's influential concept of a »moral economy» is still quite a productive analytical tool. Focusing on the relation between the crowd and the authorities, the essay demonstrates that a moral economy was partly shared by the two groups, but clashed with the new ideology of free trade in grains. The authorities combined a strategy of negotiations and concessions with brutal repression.

Referenser: Livsmedelsprotesterna i Malmö 1799

1 Axel von Fersens dagbok, Stockholm 1936, s 56

2 Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848–1980*, Odense 1992, s. 40 (baserat på Rolf Karlboms forskning).

3 E P Thompson, »The moral economy of the English crowd in the eighteenth century», *Past & present* nr. 50, 1971

4 Den viktigaste källan till händelseförloppet är Malmö kämnersrätts dombok (11, 12, 14 och 16/12 1799), Kämnersrättens arkiv, Malmö stadsarkiv (MSA). Se också magistratens dombok 1799 och 1800, Rådhusrättens

arkiv, MSA. För länsstyrelsens agerande, Brevkoncept 1799 och 1800, Malmöhus läns landskanslis arkiv, Landsarkivet i Lund (LLA). Här finns en inte tidigare uppmärksammat berättelse från den ställföreträdande landshövdingen Erik Toll till Kungl. Maj:t 12/12 1799. Jfr. också C C Halling, »Minnen», Samlingar utgivna av de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening, 7, Lund 1878. Uppsatsen framställning av händelserna dokumenteras inte i enskildheter.

5 Rolf Karlbom, *Hungerupplopp och strejker 1793–1867*, Lund 1967, s. 61

6 Karlbom (1967), s. 238

7 För 1700-talets soldater som ett stadsproletariat, se Thomas Magnusson, *Proletär i uniform*. Göteborg 1987

8 För de svenska provinserna, Karlbom (1967), s. 14–30; för de danska hertigdömena, se Ole Stender-Petersen, »Politiske bevægelse og sociale uroligheder i Slesvig-Holsten i 1790erne», *Historie/ljyske samlinger*, ny række 19:4 (1991–93), s. 601–40

9 Karlbom (1967), s. 236–50

10 Karlbom (1967), s. 249

11 För europeiska matprotester, George Rudé, *The crowd in history*, New York 1964; E P Thompson (1971), Louise Tilly, »The food riot as a form of political conflict in France», *The Journal of Interdisciplinary History*, 2:1 (1971), s. 23–57; Charles Tilly, »Food supply and public order in modern Europe», Charles

Tilly (red.), *The Formation of national states in Western Europe*, Princeton 1975; Adrian Randall & Andrew Charlesworth (red.), *Moral economy an popular protest*, Basingstoke 2000; John Bohstedt, *The politics of provision*, Farnham 2010

12 Mats Berglund, *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm 2009. Detta mönster bröts efter misslyckandet i samband med Fersenska mordet 1810.

13 Tolls redogörelse i brev till Kungl. Maj:t 12/12 1799, Brevkoncept 1799, Malmöhus läns landskansli (LLA).

14 Magistratens dombok prot 9/12, 10/12 1799, 5/2, 15/2, 7/5 1800 (MSA)

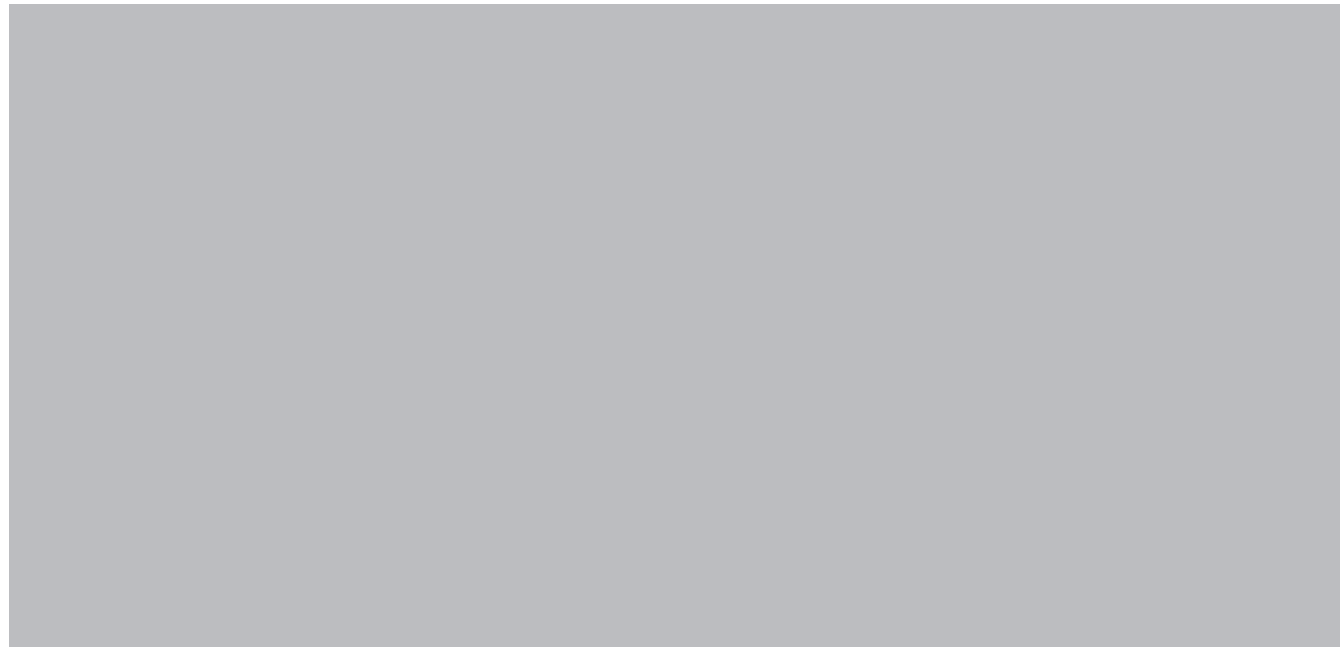
15 Karl Åmark, *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719–1830*, Stockholm 1915

16 Magistratens dombok 12/3, 29/3, 2/4 1800 (MSA)

17 Magistratens brevbok 15/10 1800, Rådhusrättens arkiv (MSA); brevtill Kungl. Maj:t 100/11 1800, Brevkoncept, Malmöhus landskanslis arkiv (LLA)

18 Allmän kungörelse 9/10 1800, Brevkoncept, Malmöhus landskanslis arkiv (LLA)

19 E P Thompson, »The moral economy reviewed», *Customs in common*, London 1991, s. 259–351; Amartya Sen, *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*, Oxford 1981



Fritz von Dardels klassiska bild från Marsoroligheterna i Stockholm 1848 visar hur en kvinna blir skjuten av soldater. Minst 18 människor dödades under oroligheterna, vilket gör det till de blodigaste protesterna i Sveriges historia efter 1811 års uppror i Malmöhus län ("Klägeruppskravallerna").

Upploppskulturer: Stockholm och landsort i svenska 1800-talsupplopp

Under 1800-talet var upplopp ett etablerat sätt att bedriva politik i Sverige, inte minst för den överväldigande majoritet av befolkningen som saknade politisk representation. I den här artikeln visar Magnus Olofsson att det fanns stora skillnader mellan hur människor i landsorten och i Stockholm använde upplopp för att föra politik: i landsorten användes upplopp främst för att framföra ekonomiska krav eller för att hindra myndighetsutövning medan man i Stockholm istället främst använde upplopp för att bråka med polismakten eller för att framföra krav till regering eller riksdag i aktuella politiska frågor. Olofsson menar att det i den politiska kulturen fanns två olika upploppskulturer, en i Stockholm och en i landsorten.

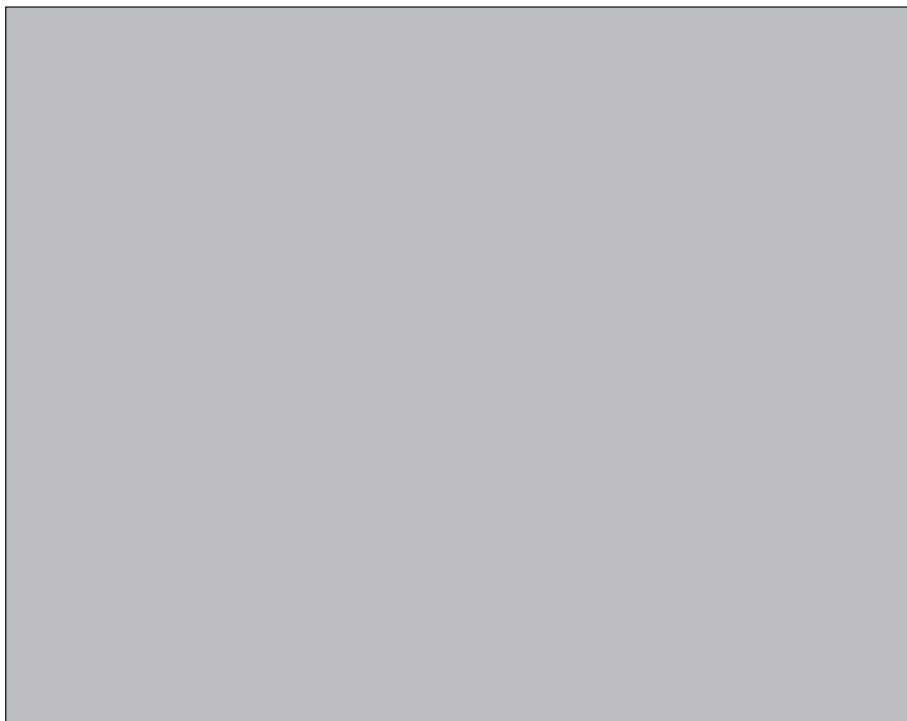
Av Magnus Olofsson

De senaste årtiondenas historiska forskning har visat att studiet av upplopp kan lära oss mycket om människors föreställningar kring de samhällen som de levde i. Det kan tyckas märkligt att lägga ovanliga och dramatiska händelser som grund för kulturhistoriska studier, men det har en logik. I de flesta historiska samhällen har den stora massan av människor inte erkänts som politiska subjekt, inte haft tillgång till politiska arenor och levt i politisk underordning. Det är här upploppet kommer in, för i upploppet kommer, när deltagarna talar och handlar, tidigare dolda motsättningar och åsikter

plötsligt till ytan. Eller, med den brittiske historikern E. P. Thompsons ord: »Ett upplopp kastar ljus över de lugna tidernas normer, ett plötsligt brott mot underdånigheten låter oss bättre förstå de underdåniga normer som har kränkts.»¹

Genom att studera upplopp och andra kollektiva protestformer har forskare som Charles Tilly och Thompson kastat ljus över hur människor i England på 1700- och 1800-talen gjorde politik och hur de såg på det samhälle som de levde i.² Denna forskningstradition har börjat få genomslag även i Sverige,³ men den viktigaste boken om upplopp i svensk historia föregriper Tillys och Thompsons arbeten: Rolf Karlboms *Hungerupplopp och strejker 1793–1867: en studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst* (1967). Trots att den snart är 50 år gammal är den än idag central på sitt fält. I boken beskriver Karlbom upplopp efter upplopp med plats, datum, förlopp, deltagarnas antal och bakgrund. Tack vare Karlbom går det att få detaljerade kunskaper om ett stort antal upplopp i det svenska riket under en socialt och politiskt turbulent tid.

Syftet med denna artikel är att belysa upploppets plats i Sveriges politiska kultur genom att, inte minst utifrån Karlbom, analysera deltagarnas målsättningar i alla svenska upplopp mellan 1793 och 1869. Undersökningen handlar om vad människor försökte uppnå med upplopp, om målsättningarna eller frekvensen av upplopp förändrades över tid och om upploppets plats i den politiska kulturen.



I samband med avtäckningen av Karl XII:e-statyn i Kungsträdgården i slutet av november 1868 var det oroligt i Stockholm i tre kvällar. På bilden ser man hur livgardister går till anfall mot oskyldiga kvällsflanörer. Dikten knyter ihop kravallerna med Crusenstolpes kravaller trettio år tidigare.

Artikeln är inspirerad av Tillys bok *Popular Contention in Great Britain 1758–1834* (1995, 2005). I boken analyserar Tilly Storbritanniens *konfliktrepertoar*, det vill säga de sätt som fanns för att kollektivt framföra politiska krav. Han visar att Storbritannien under perioden 1758 till 1834 gick från en äldre till en nyare repertoar. Sätt att framföra krav på som var självklara under 1700-talet tappade mark, samtidigt som nya växte fram under 1800-talet. Matupplopp, slagsmål med tulltjänstemän och jordockupationer ersattes med demonstrationer, strejker, möten och petitioner; äldre aktionsformer som oftast var lokalt förankrade ersattes med former som vände sig direkt till en nationell politiskt arena. Med repertoarbegreppet försöker Tilly beskriva övergången till ett fredligare sätt att göra politik, ett sätt som hör hemma i ett mer nutida, demokratiskt politiskt liv.

För analyserna i *Popular Contention* tröskade Tilly och en hord av medhjälpare igenom enorma mängder material på jakt efter bråkiga folksamlingar (*contentious gatherings*) och förde in dem i en databas. Metoden och analysredskapen har utvecklats av Roberto Franzosi,⁴ och bland annat använts av Flemming Mikkelsen och René Karpantschof för att undersöka danska förhållanden. Huvudresultatet av den danska undersökningen visar att en modern, demokratisk politisk kultur började etableras i Danmark runt 1835, att förändringen blev tydlig på 1870-talet, och att den slog igenom på bred front 1885.⁵

En liknande undersökning av förändring i den svenska konfliktrepertoaren bör kunna kasta mycket ljus över landets demokratisering. I denna artikel analyseras en del av konfliktrepertoaren, upploppet, under en kortare tidsperiod. Arti-

keln kan ses som en början på ett större projekt, som kan utsträckas både i tid och till andra aktionsformer för att svara på frågor av det slag som Tilly, Mikkelsen och Karpantschof ställer.

För undersökningen har alla upplopp i Sverige från 1793 till 1869 som har nämnts i forskningen eller som jag själv har stött på i min forskning sammanställts.⁶ Det handlar inte bara om Karlboms upplopp, utan även flera stora upplopp i Stockholm som han inte berörde då de inte var vad han kallade »hungerupplopp»⁷ samt några beslagsupplopp som han inte kände till.⁸ Ett antal upplopp från de bråkiga åren 1868–1869, som föll utanför Karlboms undersökningsperiod men som har behandlats i annan forskning, har också tagits med.⁹ Undersökningen slutar 1869, då det inte finns någon systematisk kartläggning av upplopp i Sverige senare än så.

Vän av ordning frågar sig vad »upplopp» är. Hur avgränsar man dem mot till exempel demonstrationer eller uppror? Bra upplppsdefinitioner är svåra att hitta; kollektiva sociala protester är komplexa och bångstyriga och svåra att passa in i vetenskapens fyrkantiga lådor. Karlboms definition av »hungerupplopp» lyder till exempel: »en massrörelse, vilken med omdelbara åtgärder sökte förbättra priset eller tillgången på nyttigheter».¹⁰ Den har sina förtjänster men också brister. Det är inte klart hur många personer som ingår en »massrörelse» och vad »omedelbara åtgärder» är. Han menade inte »våldsamma», för vissa av de upplopp som han nämner tycks ha haft en mycket låg grad av våldsinslag. I själva verket var det källmaterialet som var avgörande för Karlbom; han hittade

nästan alla sina upplopp i något arkiv därför att någon myndighetsutövare hade rapporterat dem eller för att en rättegång hade hållits.¹¹ I den mån jag inte följer Karlboms urval av upplopp, har jag valt att inkludera de händelser jag känner till, som hade minst ett dussin deltagare och som använde våld eller hot om våld för att uppnå ett eller flera mål.

Under den studerade perioden utspelade sig 96 upplopp inom riket Sveriges dåvarande gränser.¹² Upploppen har jag kategoriserat utifrån deltagarnas målsättning såsom framgår i mitt underlag. Trots att ordet »upplopp» kan leda tankarna till ottyglade, irrationella folkmassor, vet vi att deltagare i upplopp i allmänhet agerade målmedvetet och disciplinerat i relation till något de ville uppnå. I deras handlingar låg alltså ett krav, ett anspråk eller en målsättning.¹³ I de flesta upplopp har deltagarna haft en tydlig målsättning, men i vissa går det att hitta två eller tre, varför det finns totalt 103 målsättningar i Tabell 1 nedan. Denna kategorisering är så klart inte bättre än underlaget, det vill säga tidigare forsknings beskrivningar av varje upplopp, men dessa tycks överlag vara vederhäftiga.¹⁴

Under svenskt 1800-tal finner vi ett myller av motiv och orsaker till upplopp: antisemitism, höga inträden, tullbeslag, maskinfientlighet, dålig lokalförvaltning med mera. Majoriteten upplopp går dock att hänföra till någon av tre huvudkategorier, och det är de kategorierna som jag fokuserar på här. Två av dessa kategorier går i sin tur att dela upp i några underkategorier (Se Tabell 1).¹⁵

Tabell 1. Upplopp i Sverige, 1793–1869, efter kategorier

Huvudkategori	#, huvudkategori	Underkategori	#, u-kategori	varav i Stockholm
Motståndsupplopp	37	Beslagsupplopp	27	1
		Fritagningsupplopp	4	0
		Bråkiga upplopp	6	6
Moralisk-ekonomiska upplopp	35	Matupplopp	31	0
		Inträdesupplopp	4	2
Rikspolitiska upplopp	8	–	–	7
Övriga	23	–	–	8

Källor: sökresultatet i tabellen kommer från en sammanställning som bygger på ett stort undersökningsmaterial, vilket redovisas närmare i not 9.

Vanligast är upplopp som var direkta svar på myndighetsutövning och där deltagarna gjorde motstånd mot och försökte förhindra myndighetsingrepp man ansåg vara illegitima. I kategorin ingår 27 beslagsupplopp, där folkmassor ingrep för att förhindra beslag av illegalt gods. Inte mindre än 21, eller över en femtedel av samtliga upplopp, handlade om beslag av smuggelgods.¹⁶ Där ingår också fyra fritagningsupplopp, där folkmassor försökte frita personer som gripits av myndighe-

terna.¹⁷ De sex bråkiga upploppen var upplopp där våldet inte var ett medel för att kunna genomföra andra aktioner, utan ett mål i sig, och riktades mot polismakt och armé.

Nästan lika frekventa är de moralisk-ekonomiska upploppen. De hade som målsättning att tillhandahålla åtråvärda varor/tjänster till ett pris som deltagarna fann rimligt. Dessa upplopp kretsade kring konsumtion eller produktion och riktades mot lokala bagare, handelsmän och brännvinsbrännare men också landshövdingar och borgmästare. Begreppet kommer från E. P. Thompsons klassiska artikel om den engelska massans moraliska ekonomi, där han skildrar folkliga föreställningar om ett moraliskt rättvist pris på matvaror, oberoende av marknadskrafter och andra faktorer, ett pris som deltagarna ålade producenter, handlare och myndigheter att upprätthålla.¹⁸ Jag har kunnat belägga 32 matupplopp. Till detta kan läggas fyra inträdesupplopp, alltså upplopp som bröt ut när folkmassor gick till storms mot inträdespriser vid offentliga tillställningar.

Tillsammans ägde som inalles 72 motstånds- och moralisk-ekonomiska upplopp rum. Tre fjärdedelar av alla svenska upplopp 1793–1869 hamnar i endera kategorin. Upploppets plats i den politiska kulturen kretsade följaktligen främst kring att sätta gränser för myndighetsutövning och marknadskrafternas spel. Även om de inte nödvändigtvis kopplades till vare sig moderna ideologier eller mänskliga rättigheter, var de i den meningen i högsta grad politiska. I ett land där det politiska systemet gav representation till endast var femte vuxen man, erbjöd upploppet ett alternativt sätt att göra sin röst hörd när något verkligen viktigt stod på spel – och det var kanske dess mest centrala roll i den politiska kulturen.

En tredje kategori är de rikspolitiska upploppen. Dessa knöt deltagarnas målsättningar an till större politiska frågor på nationell nivå: representationsreform, förändrat statsskick eller utökade politiska/mänskliga rättigheter. Målet var att påverka eller uttrycka missnöje mot

kunga-/regeringsmakt eller riksdag. Även om de endast var åtta till antalet, så var de viktiga; här hittar vi de största och blodigaste upploppen i Sveriges moderna historia. Sju av dessa ägde rum i Stockholm: Fersenska upploppet 1810 med minst åtta dödsfall, Crusenstolpes kravaller 1838 med två dödsfall, gatuoroligheterna 1841, rabulistuppträdena 1844, Marsoroligheterna 1848 med minst 18 dödsfall, marsoroligheterna 1864 samt demonstrationerna i samband med

omröstningen om representationsreformen 1865.

De rikspolitiska upploppen framstår som ett utpräglat Stockholmsfenomen. Det går att hitta några upplopp av den ekonomisk-moraliska typen i landsorten där deltagarna yttrade sig kring frågor som folklig frihet, folklig medbestämmanderätt och ståndsnivellering. Det hände att man sjöng marseljäsen och använde revolutionära symboler. Men inslagen framstår som sekundära till de faktorer som utlöste dem (vanligen priset på mat) och de kopplades inte heller till rikspolitiken. Det enda egentliga undantaget är en handfull personer i Jönköping 1848 som krävde att få tillbaka skrärförfattningarna.¹⁹

Det förekom andra typer av upplopp i Stockholm, men det är slående att den vanligaste typen av upplopp, matupploppet, inte förekom alls i Stockholm och endast ett beslagsupplopp 1799. Den typen av upplopp var helt marginella i huvudstaden jämfört med de ofta stora rikspolitiska upploppen, liksom de bråkiga upploppen. Alla bråkiga upplopp utspelade sig i huvudstaden; fyra av dessa var också rikspolitiska upplopp (Fersen, Crusenstolpe, Marsoroligheterna 1848 och Marsoroligheterna 1864).

Mats Berglund har berört detta i sin avhandling om upplopp i Stockholm 1719–1848, även om han använder begreppet »dubbla massor» istället. Med det menar han upplopp som inleddes av en »medveten medelklass» – alltså bättre bemedlade människor – med »politiska» krav vars handlingar fick »grupper ur lägre samhällsskick» – alltså unga män med enklare bakgrund – att fortsätta upploppen, men med fokus på våld.²⁰ Det är en viktig upptäckt. Marsoroligheterna 1864 visar att fenomenet med dubbla massor förekom i huvudstaden även efter hans undersökningsperiod. Även bråkiga upplopp utan rikspolitiska inslag förekom (1865, 1868).²¹

För att sammanfatta, så går det att hitta två olika upploppskulturer under svenskt 1800-tal. Moraliskt-ekonomiska upplopp förekom i landsorten, rikspolitiska upplopp i Stockholm, och motståndsupplopp både i Stockholm och på landsorten. Motståndsupploppen i såg dock annorlunda ut i Stockholm: de handlade, enkelt sagt, om att slåss mot stadens polis och garnison. Stockholmskulturen var tydligt kopplad till rikspolitiken och nationella maktcentrum, till demokratisering i en bred betydelse om man så vill. I landsorten fanns istället en moralisk-ekonomisk upploppskultur som inte på samma sätt kopplades till rikspolitiken, en som passade in i äldre sätt att bedriva folklig politik på där konkreta krav ställdes direkt till lokala makthavare.²²

Resultatet är slående, om inte förvånande. Stockholm var trots allt landets politiska centrum, med en bullrande, radikal press och centrala maktinstanser som huvudstadsbefolkningen kunde vända sig direkt till; och en stark militär närvaro och en konfrontativ ordningsmakt hjälpte till att forma upploppskulturen i staden. Samtidigt finns det inga självklara skäl

till att rikspolitiska intressen inte förekom i landsorten i någon större grad och inte heller till den nästan totala frånvaron av mat- och beslagsupplopp i Stockholm – det är förvånande, och något som pockar på en förklaring. En trolig anledning är att staten gjorde det till sin sak att se till att livsmedelsförsörjningen fungerade i huvudstaden.²³

*

Förändrades detta över tid? Figur 1 visar alla 96 upplopp längs en tidsaxel. Det är tydligt, att upploppen inte minskade med tiden. Tvärtom; under den sista fjärdelen av undersökningsperioden (1851–1869) utspelades 41 upplopp (42 procent). Med undantag av 1826 förekom inte mer än två upplopp något år från 1801–1847, men från 1848 blev upploppen mera frekventa. Dyrtdsåret 1855 såg flest upplopp i landets historia dittills. Även 1860-talet förekom upplopp på sina håll och den bråkiga kulturen i Stockholm tog sig uttryck i en hel serie av upplopp (ett 1864, två 1865, ett 1867, två 1868).

Tabell 2: Upploppstyper över tid

	Beslagsupplopp	Matupplopp	Andra typer	Summa
1793–1799	2	9	4	15
1800–1804	3	2	3	8
1805–1809	1		1	2
1810–1814	1		1	2
1815–1819				
1820–1824				
1825–1829	7			7
1830–1834	2		1	3
1835–1839	3		1	4
1840–1844	2		4	6
1845–1849	2		4	6
1850–1854	2	2	4	8
1855–1859	1	14	3	18
1860–1864			3	3
1865–1869	1	4	9	14
	27	31	38	96

Mat-, beslags-, bråkiga och nationella upplopp går att belägga under de första tjugo åren av undersökningen, men också de sista tjugo. Den enda riktigt tydliga förändringen över tid är att upplopp i samband med tullbeslag var på utdöende; av 21 sådana upplopp ägde 20 rum mellan 1799 och 1847. Efter det förekom endast ett sådant, i Malmö 1865, vilket förmodligen var det sista av sitt slag i Sveriges historia.

*

Denna undersökning har tagit upp en del av den svenska konfliktrepertoaren under 1800-talet. Den visar att upploppet var

ett komplext fenomen som användes för att framföra många slags (politiska) krav. Även om andra former av politiskt betedande hade börjat etableras mot slutet av undersökningstiden – folkmöten, petitioner, strejker och annat,²⁴ hela den nya repertoaren med Tillys ord – så är det slående hur levande upploppet var i den politiska kulturen, inte minst i Stockholm. Upploppet var en kampmetod som rikets undersåtar visste att använda för att framföra sina krav, på 1860-talet likaväl som

på 1790-talet. Hur vanliga upplopp var efter 1869 finns det inga djupare kunskaper om, men klart är att upploppet aldrig försvann – och vi lever själva i en tid av upplopp, en tid när människor från storstädernas segregerade förorter samlas i våldsamma protester, en tid när den nationella högern och antifascister drabbar samman på gator och torg. Upploppets fortsatta historia är ett spår värt att följa upp; ett annat är den gamla och den nya repertoaren i Sveriges historia.

Magnus Olofsson

är historiker verksam vid Lunds universitet

Abstract: Riot Cultures: Stockholm and the provinces in Swedish 19th century riots

This article categorizes all 96 known riots in Sweden between 1793 and 1869, from the perspective of the goals of the participants. Three quarters of all riots were either reactions to actions by government agents or based on a moral economy as discussed by E. P. Thompson in his classic article. Such riots, common in the provinces, were next to non-existent in Stockholm, however. In the capital, riots were instigated to affect current political issues, such as parliamentary reform or discussions on political right reforms, or to fight with the police and garrisons. The conclusion is that not only was the riot a well-established and flexible way of doing popular politics in Sweden, even as late as the 1860s, but also that there were two rather distinct riot cultures in the country, one more traditional in the provinces and one more explicitly political and contentious in the capital.

Referenser: Upploppskulturer

1 Min översättning av originalet: »A riot throws light upon the norms of tranquil years, a sudden breach of deference enables us to better understand the deferential habits which has been broken.» Ur Christer Winberg, »Några anteckningar om historisk antropologi», *Historisk Tidskrift* 1988:1, s. 21.

2 Se Charles Tilly, *Popular Contention in Great Britain 1758–1834* (Cambridge, Mass. 2005 [1995]); E.P. Thompson, »The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», E.P. Thompson, *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*, New York 1993 [1971].

3 Se t.ex. Mats Berglund, *Massans röst: upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm 2009; Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red.), *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*, Lund 2011; Stefan Nyzell, »Striden ägde rum i Malmö»: *Möllenvångskravallerna 1925: en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*, Malmö 2009.

4 Robert Franzosi, *From Words to Numbers: Narrative Data and Social Science*,

Cambridge 2004.

5 Se framförallt René Karpantschof, *Gaden og parlamentet: kollektive aktioner, demokrati og den moderne politiks tilblivelse i Danmark 1835–1901*, Köpenhamn 2007, s. 307–312.

6 Notera att allmogeoroligheterna sommaren 1811 liksom Tullbergiska rörelsen i slutet av 1860-talet inte har tagits med. Det handlar om en revolt och en rörelse med utdragna och komplexa händelseförlopp som är svåra att passa in i mallen »upplopp», även om bägge hade upploppslikande inslag. Se vidare Magnus Olofsson, »Det blir nödvändigt att göra rebellionskrig»: revolten i Malmöhus län 1811 i nytt perspektiv», Mats Olsson, Sten Skansjö & Kerstin Sundberg (red.), *Gods och bönder från högmedeltid till nutid: kontinuitet genom omvandling på Vittskövle och andra skånska gods*, Lund 2006; Magnus Olofsson, *Tullbergiska rörelsen: striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, Lund 2008.

7 Karlbom 1967, s. 105f., 122f.

8 Se vidare Olofsson 2010, s. 45 samt not 25.

9 Förutom Karlbom 1967 bygger databasen på Helge Almquist, »Marsoroligheterna i Stockholm 1848», *Samfundet St. Eriks årsbok*, 1942; Berglund 2009; Brink Pinto & Olofsson 2011; Jane Cederqvist, *Arbetare i strejk: studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott: Stockholm 1850–1909*, Stockholm 1980; Stig Ekman, *Slutstriden om representationsreformen*, Stockholm 1966; *Fäderneslandet* 6/12, 9/12 1865; Magnus Olofsson, »Det är hårdtt att våg sitt lif i och för tjensten»: tulltjänstemän, smugglare och luredrejeribataljen i Landskrona 1826», *Argus. Årsbok för Tullmuseum och Tullens historiska förening*, 2010; Ture Nerman, *Crusenstolpes kravaller: historiskt reportage från Stockholm sommaren 1838*, Stockholm 1938; Bunny Ragners-tam, *Arbetare i rörelse 1*, Stockholm 1986; Bunny Ragnerstam, *Arbetare i rörelse 2*, Stockholm 1987; *Tidning för Wenersborgs stad och län* 3/11 1869.

10 Karlbom 1967, s. 10.

11 Karlbom 1967, s. 10f.

12 Med andra ord är Finland med fram till 1809 och Pommern till 1815, men inte Norge. De flesta upplopp var lokala affärer som var över inom ett dygn. Det förekom dock konfrontationer som varade i flera dagar, ibland

med pauser på en eller flera dagar. I den här undersökningen räknas en sekvens av politiskt våld med samma ursprung på en och samma plats som ett upplopp, även i fall där lugn inföll mellan mer våldsamma episoder. Det tydligaste exemplet är Crusenstolpes kravaller, med 13 upplopps dagar i fyra block utspridda över 12 veckor.

13 Thompson 1993, s. 188, 224–229.

14 Karlbom tycks överlag ha varit sina källor trogen. Se Lars Edgrens bidrag i detta nummer för Karlboms hantering av upploppet i Malmö år 1799. Även Landskronaupploppet 1826 har skildrats väl av Karlbom; se även Olofsson 2010.

15 För den sista fjärdelen hänvisar jag till analysen i Magnus Olofsson, »Det Karlbom inte såg. Stockholm och landsorten: Två olika upploppstraditioner?», opublicerat paper presenterat vid Radikala Nätverkets Rolf-Karl-bom-workshop, 9 november 2012, s. 5–12 och kartbilagor.

16 För det statliga tullsystemets bristande legitimitet i undersåtarnas ögon, se Olofsson 2010.

17 Fritagningar var ett stående inslag i tidens upplopp, och jag har inte inkluderat de som en målsättning här annat än i det fall då fritagningen var den direkta orsaken till ett upplopp.

18 Thompson 1993.

19 Se även Karlbom 1967, s. 227f.

20 Berglund 2009, s. 291–296, 334f., 398f.

21 Det finns uttalande från samtida som visar att man ansåg att det fanns en särpräglad och våldsam upploppskultur i huvudstaden; se Claës Lundin, *Minnen från en resa i Sverige: Stockholm och stockholmarna: I*, Stockholm 1869, s. 63; *Justitie-ombudsmannens embets-berättelse, afgifven vid lagtima riksdagen år 1869; samt Tryckfrihet-Kommit-téns Berättelse*, Stockholm 1869, s. 62.

22 Se Tilly 2005.

23 Thompson 1993, s. 290 konstaterar att matupplopp var ovanliga i London, förmodligen för att statsmakten såg till att det alltid fanns mat där, se not 3.

24 Se t.ex. Cederqvist 1980; Karlbom 1967; Gunnar Wallin, *Valrörelser och valresultat: andrakammarvalen i Sverige 1866–1884*, Stockholm 1961, s. 154–179, 236–263.

Petitioner og demokrati i Danmark i det 19. århundrede

Denne artikel ser på danskernes brug af petitioner, dvs. underskriftindsamlinger/adresser i det 19. århundrede. Som et af hovedresultaterne afviser undersøgelsen enhver forestilling om et enigt og forenet dansk folk, idet 1800-tallets danskere øjensynligt streedes om utallige grundlæggende spørgsmål herunder om demokrati, krig og nationens forsvar. Men undersøgelsen viser også, hvordan adressen som aktionsform bidrog til at udbygge og konsolidere demokratiet i bredden og i dybden.

Av René Karpantschof & Flemming Mikkelsen

I det 19. århundrede gennemløb Danmark nogle økonomiske, sociale, kulturelle og ikke mindst politiske processer, der fundamentalt ændrede samfundets klasse- og magtstruktur. Bønderne frigjorde sig gradvist fra godsejernes økonomiske og politiske dominans, der blev indført næringsfrihed, industrialiseringen slog igennem, urbaniseringen bredte sig, og civilsamfundet i form af frivillige foreninger og interesseorganisationer vandt frem. I 1834 oprettedes stænderforsamlinger, i 1848 faldt enevælden og året efter fik Danmark sin første grundlov, der blandt andet garanterede ytrings-, forsamlings- og foreningsfrihed. Med den nye styreform opnåede 15 procent af befolkningen stemmeret (kvinder, mænd under 30, tjenestefolk, fattighjælpsmodtagere med flere var udelukket), alt imens et landsting domineret af ældre (over 40 år) og relativt formuende mænd skulle moderere indflydelsen fra det almuedominerede folketing, og hvor kongen stadig spillede en uafklaret men anseelig politisk rolle. Så på trods af at omvæltningerne i 1848 betød et væsentligt skridt frem mod et demokratisk samfund, der grundlæggende ændrede forholdet mellem samfundets elite/staten og den brede befolkning, var der stadig meget at kæmpe for.

Det er ikke vor opgave her nærmere at redegøre for de politiske omvæltninger i det 19. århundrede men alene at pege på en blandt historikere ofte overset faktor, nemlig de begivenheder, hvorunder grupper i befolkningen i al synlighed stiller krav til andre personer, grupper eller til staten. Disse begivenheder omtales sædvanligvis som kollektive aktioner, og kan i visse tilfælde tage form af egentlige sociale bevægelser. I

repertoiret af kollektive protestformer indgår mange forskellige aktioner såsom hoverinægtelse, hungeropløb, skatteprotester, voldelige overgreb, strejker, demonstrationer og petitioner også omtalt som adresser eller i nutidssprog: underskriftindsamlinger.

Som det vil fremgå af de følgende afsnit dækker begrebet 'petition' over en bred vifte af måder, hvorpå individer og kollektiver henvendte sig til etablerede autoriteter for at bede om en begunstigelse, afskaffelse af en uretfærdighed eller stillede krav om civile, sociale og politiske rettigheder. I denne artikel om petitioner i Danmark i tidsrummet 1835–1899 er grundantagelsen, at udbredelsen af petitioner spillede en vigtig rolle for demokratiets indførelse i Danmark, samt at den demokratiske udvikling med hvad den medførte af ændringer i samfundets organisatoriske infrastruktur fremmede anvendelsen af petitionen som politisk virkemiddel. Men før vi begiver os i kast med den opgave, er det nødvendigt med nogle betragtninger om petitionen i europæisk historie.

Supplikker og petitioner i den europæiske historie

Petitionen har rødder langt tilbage i historien og har været praktiseret over det meste af verden med en hierarkisk samfundsstruktur. Selv i autokratiske stater herunder diktaturstater har magthaverne behov for at kende til de ønsker og interesser, som rører sig i befolkningen, ligesom det at henvende sig til øvrigheden af folket blev anset for en fundamental rettighed, eller som det udtrykkes i en tysk talemåde: »Supplizieren und Wassertrinken sind jedermann erlaubt».¹ Historikere skelner mellem forskellige typer af petitioner og benævner dem også forskelligt – gravamina, supplikken, Beschwerden, doléances, requetes, représentations, petizioni, adresser, etc. Her, og i en dansk sammenhæng, holder vi os til de to begreber supplik og petition/adresse, hvor førstnævnte dækker over alle typer af andragender til myndighederne før det 19. århundrede, mens petitioner omfatter kollektive henvendelser ofte med et eksplicit politisk sigte i det 19. og 20. århundrede.²

Den 'moderne' form for supplik, her omtalt som petition eller adresse, voksede frem som del af et nyt aktionsrepertoire, der bredte sig over det meste af

Europe i begyndelsen af det 19. århundrede og omspændte kollektive protestformer som offentlige møder, demonstrationer, strejker, protestmarcher, blo-kader, valgsteder og sociale bevægelser. Det nye aktionsrepertoire var ikke i samme grad som tidligere underlagt magthavernes kontrol og overvågning, og de krav man rejste var fremadskuende og rettede sig mod de nationale magthavere.³ Der skete med lidt andre ord en parlamentarisering og nationalisering af politikken i hvilken forbindelse petitionen spillede en vigtig rolle. For det første var petitionsinstitutionen med til at ændre den lokale og statslige administration, dernæst bidrog den til en mobilisering af opinionen, og for det tredje førte den til ændringer i befolkningens politiske handlingsmønster og den statslige politik.⁴ Derfor er der vægtige grunde til at se nærmere på situationen i Danmark, hvad angår petitionernes rolle i udviklingen af det danske demokrati begyndende med et kort resumé af overgangen fra supplikker til petitioner.

Fra supplikker til petitioner i Danmark

Supplikken som institution var ligeså veludviklet i Danmark som i det øvrige Europa; desværre har alt for få historikere anvendt denne form for kildemateriale.⁵ Til gengæld har Michael Bregnsbo i bogen *Folk skriver til kongen* (1997) givet en oversigt over benyttelsen af supplikker i det dansk-norske monarki i 1700-tallet.⁶ Den præcise periode for Bregnsbos undersøgelse dækker årene 1699–1799, og viser en moderat stigning fra ca. 1500 indsendte supplikker per år i begyndelsen af 1700-tallet til omkring 4000 i 1775. Herefter indtraf der en mangedobling i den samlede mængde af supplikker, som i 1799 når op på hele 11.298.⁷ Den kraftige stigning i befolkningstallet kan forklare noget af denne udvikling men langt fra alt. Bregnsbo mener derimod, at den væsentligste årsag ligger i, at statsmagten i slutningen af det 18. århundrede udstrakte sit virkefelt til stadig nye områder af samfundslivet: »Kontakten mellem centralmagt og lokalsamfund, mellem styre og befolkning voksede og intensiveredes». Påvirkningen gik imidlertid også den anden vej sådan forstået, at befolkningen stillede stadig større krav til staten om, at den skulle gribe ind med henblik på at løse nogle problemer. Bregnsbo taler i den forbindelse om, at undersætterne havde fået langt større tillid til staten, og ligefrem betragtede den som et »serviceorgan».

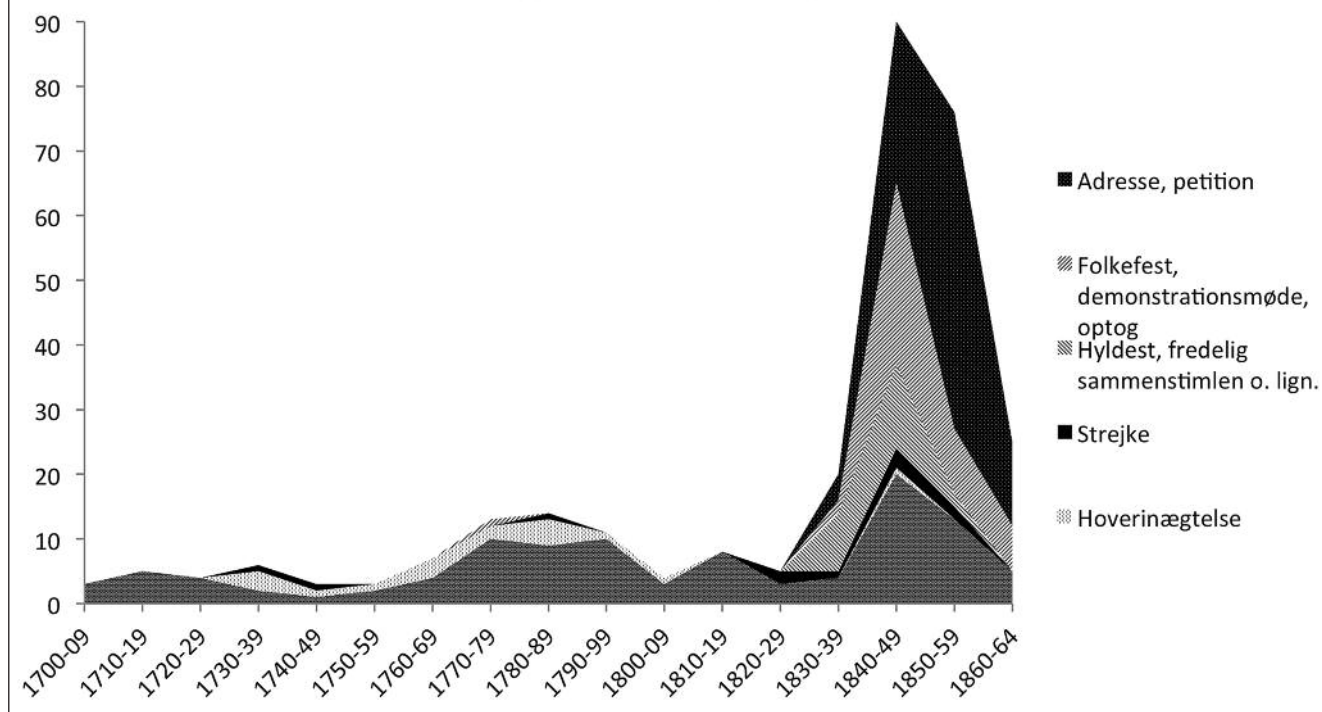
Det er ikke formålet her, at redegøre for karakteren og indholdet i de mange supplikker, eftersom de på mange områder fulgte det generelle europæiske mønster. Hvad der derimod bør understreges er, at 34 pro-

cent af alle supplikker i 1795 blev indsendt af embedsmænd, mens borgere stod for 11 procent, almuen for 8 procent efterfulgt af bønder med 7 procent, husruer/enker med 4 procent, godsejere 2 procent, øvrige 12 procent og 23 procent uoplyste.⁸ Embedsmænd og med tiden også offentlige institutioner var helt klart i overtal, og skønt antallet af uoplyste givetvis dækker over en del fra de lavere samfundsklasser, så kan vi med nogenlunde stor sikkerhed slutte, at det bestemt ikke var et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, som henvendte sig til kongen, snarere tilhørte supplikanterne etablerede samfundsinstitutioner og folk med politiske og økonomiske ressourcer. At supplikker skulle være skrevet på stemplet, dvs. afgiftsbelagt papir, har kun forstærket denne tendens, desuden bør det fremhæves, at forslag til forandringer, som var i uoverensstemmelse med gældende love og forordninger, eller som kunne tænkes at være i modstrid med kongens interesser, var forbudt. Et sidste aspekt der bør pointeres er, at undersætter som regel kun kunne henvende sig som enkeltpersoner, hvorfor der »overvejende, men ikke udelukkende, var tale om en individuel proces».⁹

Underkastede man sig systemets betingelser, udgjorde disse bønsskrifter til kongen en farbar vej til privat interessevaretagelse;¹⁰ på den anden side repræsenterede enevældens magtfordeling og begrænsningerne i fremførelsen af supplikker en alvorlig hæmsko for egentlig indflydelse. Der var med andre ord ikke tale om en demokratisk procedure, hvor grupper i befolkningen stillede krav om politiske, sociale eller civile rettigheder. Først med indførelse af stænderforsamlinger i 1834 ser det ud til, at tingene har ændret sig. Det vakte da også enorm opsigt, da 572 professorer, embedsmænd og forfattere i februar 1835 overrakte Frederik VI (konge af Danmark 1808–1839) en adresse i protest mod kongens planer om øget censur.¹¹ Med trykkefrihedsadressen blev denne særlige aktionsform kendt som en effektiv måde, hvormed utilfredse grupper kunne henvende sig til staten og samtidigt demonstrere opbakning bag deres krav. Senere skulle der væsentligt flere underskrifter til for at gøre indtryk på magthaverne. At supplikken ikke var gået af mode, og at overgangen til en 'moderne' kollektiv interessevaretagelse var en langsommelig proces fremgår af Christian VIII's (konge af Danmark 1839–1848) besøg på Falster i 1843, hvor Bregentveds husmænd mødte frem med »bønsskrifter» om lettelse i deres kår.¹²

Petitionen blev benyttet til at fremføre politiske krav som på den ene eller anden måde berørte andre men-

**Figur 1: Kollektive aktionsformer 1700-1864
(antal aktioner per tiår)**



Kilde: *Protest-Database_DK 1700-1864*, jf Karpantschof og Mikkelsen: »Folkelige protestbølger og demokrati i Danmark 1700-2000», *Historisk Tidsskrift*, 2, 2013.

neskers eller statens interesser. Man skal imidlertid have for øje, at samtidig med at petitionen vandt frem fra begyndelsen af 1830'erne, opstod der andre kollektive manifestationer som udtryk for, at et nyt aktionsrepertoire var under opbygning, som det fremgår af næste afsnit.

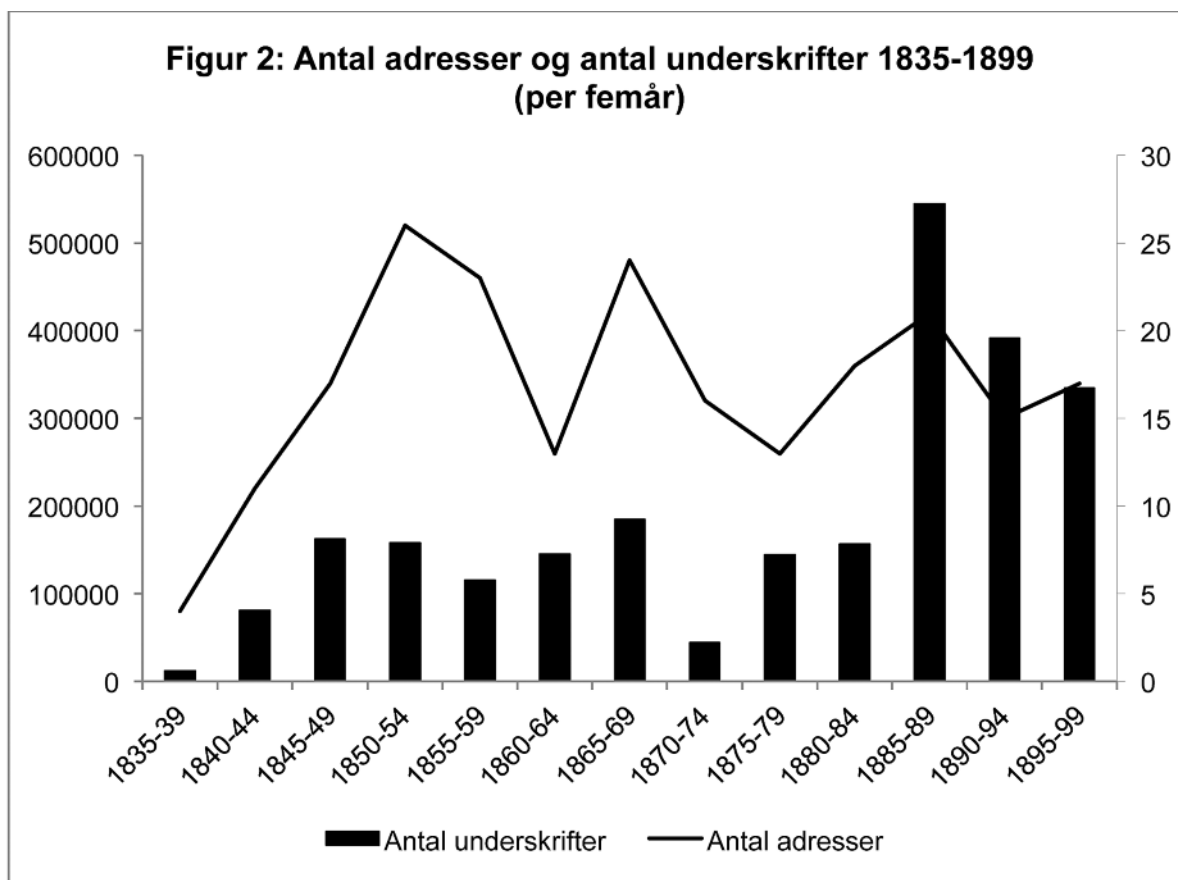
Folkelige protester og petitioner

For at kunne belægge denne påstand med fakta har vi foretaget en systematisk indsamling af oplysninger fra et stort antal publicerede og ikke-publicerede historiske casestudier af enkelte episoder og nogle gange beskrivelser af politiske kampagner og nationale konflikter. Oplysningerne herfra er blevet samlet i et katalog over kollektive aktioner, og skønt vi kun benytter sekundære og selektive kilder, tvivler vi på at vi – og dermed danske historikere – har overset væsentlige større manifesterede konflikter i det danske samfund i denne periode. Resultatet er vist i figur 1.¹³

Heraf fremgår det, at petitionen hørte til det nye repertoire, der opstod fra begyndelsen af 1830'erne og blev den drivende kraft bag politiseringen af samfund-

sordenen, eller som det er blevet formuleret af historikeren Roar Skovmand, der vurderer, at »[i] tiden før 1830 var der ingen folkelige bevægelser, ingen kræfter, der satte folket i bevægelse. Enevældens Danmark var et fasttømret hus, hvor alt stod på sin rette plads med kongen af Guds nåde som topfigur. Fra 'landsfaderen' og hans embedsmænd udgik alt initiativ på det politiske område». Omkring 1830 var der »endnu intet politisk liv at spore», men løftet om stænderforsamlinger blev, fortsætter Skovmand, »et afgørende vendepunkt i Danmarks historiske udvikling. Før 1831 skete alle fremskridt 'ovenfra'. Efter 1831 kom de 'nedefra'. Det skyldtes de folkelige bevægelser».¹⁴ Der sker altså, ifølge Skovmand, noget virkeligt nyt i årene efter 1830, og den vurdering bekræftes af vores data. Alene målt på antallet af protester fremstår 1830'erne som en gennembrudstid for politik 'fra neden'.

Figur 1 tydeliggør og præciserer denne udvikling. Siden 1830 steg antallet af 'moderne' lønstrejker, hyldestforsamlinger, offentlige møder, massedemonstrationer og petitioner. Bag disse aktionsformer stod store dele af borgerskabet, bønderne og andre samfunds-



Kilde: *Adresse-Database-DK 1835-1900*.

grupper. Tilsammen lagde de et enormt pres på den enevældige kongemagt, der i 1848 blev bragt til fald og dermed banede vejen for et mere demokratisk politisk system. Efter 1848 faldt antallet af de fleste former for kollektive protestaktioner (varede ved indtil 1885) dog med undtagelse af petitioner, som forblev nogenlunde konstant i årene derefter og endog nåede nye højder efter 1886. Petitionen som politisk manifestation ser derfor ud til at have spillet en betydelig mobiliserende rolle i de år der ledte frem mod demokrati i Danmark, ligesom petitionen på afgørende vis kom til at præge forholdet mellem befolkningen og magthaverne under en mere demokratisk styreform. Derfor er der altmulig grund til at uddybe diskussionen og analysen af forholdet mellem petitioner og demokrati i de følgende afsnit.

Petitioner og adresser 1835-1899

Oplysningerne om antallet af petitioner i figur 1 stammer fra *Adresse-Database-DK 1835-1899*.¹⁵ Databasen indeholder 214 større adresser – i nogle tilfælde også omtalt som andragender og petitioner – henvendt til

politiske institutioner som kongen, stænderforsamlinger, rigsdagen og Københavns Borgerrepræsentation i årene 1835-99.

En stor del af periodens adresser og andragender var individuelle ansøgninger om forskellige sociale ydelser o.a., ligesom mange adresser holdt sig indenfor institutionelle rammer, som når fraktioner af Folketinget, Landstinget og byråd henvendte sig til hinanden eller til kongen. Den slags er ikke medtaget, da formålet med databasen er at kortlægge civile gruppers brug af adressen til at fremføre kollektive krav til beslutningstagerne og signaler til offentligheden. Derfor, og af almindelige forskningsøkonomiske grunde, afgrænser undersøgelsen sig til at registrere adresser, som

- indeholder minimum 500 underskrifter
- er indsamlet i perioden 1835-99
- geografisk udgår fra og henvender sig til aktører og offentlighed indenfor Kongeriget Danmark (Jylland og øerne) eksklusiv kolonier, nordatlantiske besiddelser og hertugdømmerne (hvilket i herværende periode også ekskluderer Sønderjylland).

Hovedparten, nemlig 163, af de registrerede adresser er identificeret i *Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, 1840–99, *Beretning Om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, bd. II, 1849 (om Den Grundlovgivende Rigsforsamling 1848–49), og *Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget*, 1850–1900, mens de resterende 51 adresser er fundet i historiske værker, årbøger, tidsskrifter og samtidige aviser som N. Neergaard: *Under Junigrundloven*, I–II (1892–1916), H. Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie 1830–1848*, I–II (1931 & 1934), *Bornholmske Samlinger* bd. 1–38 (1906–61) og KVINFOs *elektroniske tidsskriftsdatabase* (1885–1900) for blot at nævne enkelte.

På det grundlag har det været muligt at registrere data om tidspunktet for adressen, kravindhold, afsender og modtager, antal underskrifter m.m. Blandt de metodiske problemer skal nævnes, at kildegrundlaget naturligvis ikke er fuldstændigt udtømmende, og at det ikke altid har været ligetil at afgøre, hvor mange underskrifter en given adresse samlede. Alt i alt tvivler vi dog ikke på, at undersøgelsen giver et ganske pålideligt og repræsentativt billede af periodens underskriftindsamlinger herunder ikke mindst af udviklingen over tid med hensyn til deltagelsens omfang og kravenes indhold. Det samlede antal petitioner og underskrifter i perioden 1835–1899 er vist i figur 2.

Ser vi indledningsvist på antallet af petitioner – dvs. petitioner med mere end 500 underskrifter – er tiåret efter den første petition i 1835 præget af en træg udvikling, og det er først i revolutionsåret 1848 med sine 11 petitioner, at befolkningen tager adressen til sig som en anvendelig politisk aktionsform. I resten af det 19. århundrede forbliver antallet af petitioner på nogenlunde samme niveau dog med en svagt faldende tendens. Antallet af underskrifter følger samme mønster men med den klare og vigtige undtagelse, at fra 1885 indtræffer der en kraftig stigning, hvad der givetvis hænger sammen med de voldsomme politiske begivenheder og omfattende folkelige protester 1885–86.¹⁶ Der er således ikke tale om en gradvis accept og anvendelse af petitionen, men derimod om spring i udviklingen afledt af kriser i det politiske system, der igen udsprang af befolkningens krav om demokratiske rettigheder.

De mange petitioner som strømmede ind til rigsforsamlingen rejste problemet om hvordan de skulle modtages. Til at begynde med – og det vil i denne forbindelse sige kort tid efter Junigrundloven 1849 – var holdningen, at man kunne bære sig ad som i stænderforsamlingernes tid, for i sin første skikkelse indeholdt rigsforsamlingens forretningsorden kun en gentagelse

af bestemmelsen i grundlovsudkastet om, at et »andra-gende kun må overgives et ting gennem et af dets medlemmer».¹⁷ Denne bestemmelse blev imidlertid sat under pres, da den liberale H.N. Clausen (1793–1877) den 5. november 1848 indbragte den såkaldte slesvigske adresse med 4500 underskrifter, som andragerne udtrykkelig ønskede oplæst i forsamlingen. A.S. Ørsted (dansk politiker og statsminister 1853–1854) var ubetinget imod adressens oplæsning, eftersom den alene »udtrykte [...] visse følelser og stemninger» og var med til at påvirke forsamlingens holdning, mens N.F.S. Grundtvig (dansk forfatter, teolog og politiker 1783–1872) var af den mening, at »når tusinder af folkets midte henvendte sig til forsamlingen med de ord, der lå dem på hjertet, burde man vise dem skyldig opmærksomhed og opfylde deres ønske».¹⁸ Udgangen på denne kontrovers blev vedtagelsen af et forslag, der gik ud på, at »adresser og lignende henvendelser skulle og derefter 'uden oplæsning fremlægges på forsamlingens bord', men at oplæsning dog undtagelsesvis kunne ske, hvis formanden eller det medlem, der havde indbragt adressen, ønskede det og forsamlingen i et senere møde gav tilslutning (uden forhandling) med ¾ majoritet».¹⁹

I Folketinget gik man efter nogen tid over til at sende adresser om finansielle sager til finansudvalget og andragender om forandringer i lovgivningen til de pågældende specialudvalg. Tilbage blev en del adresser af blandet indhold såsom ønsker om fremtidig lovgivning, krav om oprejsning, anmodning om erstatning for tab eller skade, besværinger over øvrighedens optræden og afgørelser, mv. For at disse adresser ikke skulle »forsvinde i glemselens grav» nedsatte Folketinget et »petitionsudvalg», der afgav betænkning om udvalget fandt anledning til at gøre indstilling til tinget eller ikke.

Overordnet set må man sige, at Folketinget tog adresseinstitutionen yderst alvorlig, men også søgte at skærme sig mod at blive overrendt af utilfredse personer og »kværunter». Tingets politikere var klar over, at adresserne videreførte en vigtig tradition fra tiden før demokratiets indførelse, og at de bragte viden om hvad der rørte sig i befolkningen. Derfor introducerede man nogle retningslinjer for, hvorledes man ville modtage og behandle adresserne, så både de folkevalgte og andragerne kunne drage nytte af situationen, hvad der givetvis har bidraget til en smidiggørelse af demokratiet.

Antagelsen om petitionen som en vigtig politisk kommunikationsform mellem befolkningen og politikerne forstærkes, hvis man ser på de mange sagsområder og

Tabel 1: Adresser 1835–1899 (sagsområder og antal underskrifter)

	1835–39	1840–44	1845–49	1850–54	1855–59	1860–64	1865–69	1870–74	1875–79	1880–84	1885–89	1890–94	1895–99
Landboreformer	10.000	31.139	14.151	40.100	43.997	1.572	3.647	1.000	3.115		7.210	4.207	
Styreform og forfatningsforhold	6.227	10.396	4.828	5.878			60.000		70.000	1.971			
Valgret og frihedsrettigheder	572		72.000								3.578		
Slesvig		27.500	38.535	34.511	8.074	128.111	903						
Forsvarsvæsen og værnepligt		7.918	8.387			4.218	8.590	6.601	36.480	119.383			
Socialpolitik		4.042	5.000	611	3.360					5.548	53.000	25.434	
Offentlig administration			16.861	10.978	23.156	3.595	1.874			821		733	984
Næringsfrihed			4.562	1.920	17.436								
Kirke og tro			643	25.263			84.943			500			
Skolevæsen			644	2.393	9.848		555						4.256
Regering og partipolitik				27.500		756		3.586		600			
Beskatning og afgifter				5.413	3.117		6.355	10.077	1.219	9.876	70.000	884	8.479
Jernbane					2.034	1.567	10.291	6.060	6.577	6.390	20.782	2.455	1.628
Offentligt ansatte					1.093						1.329	1.000	2.572
Arbejdersag og arbejderbevægelse								13.314	7.289		9.638		
Fredssagen									11.744		5.378	241.762	286.296
Kvindesagen									3.350		286.776		
Fiskeri									1.737	4.765	3.512		3.013
Alternativ behandling									1.765				
Dyresagen											81.735		
Afholdssagen												102.000	
Andet erhverv			1.945		635			1.943	1.003	4.661		9.754	24.967
Øvrige				3.487	2.714	5.122	7.585	1.386		1.793	1.550	3.193	1.971
Underskrifter i alt	12.299	80.995	176.556	158.054	115.464	144.941	184.743	43.967	144.279	156.308	544.488	391.422	334.166

Kilde: *Adresse-Database-DK 1835–1899.*

antal underskrifter, som det er blevet gjort i tabel 1.

Den viser ikke kun hvad der fra tid til anden optog befolkningen, men afspejler i nok så høj grad muligheden for at mobilisere omkring nogle interesser. Store befolkningsgrupper kunne føle sig nok så dårligt behandlet og udsat for overgreb og udbytning, men havde de ikke opbygget en tilstrækkelig organisatorisk infrastruktur, ville det ikke være muligt at formulere en adresse og indsamle flere tusinde underskrifter. Endelig skal man være opmærksom på, at petitionen konkurrerer med andre kollektive (og for den sags skyld individuelle) protestformer, eller med den indflydelse grupper og individer kan opnå inden for rammerne af det politiske system.

Vender vi herefter tilbage til tabel 1, kan man se, at i begyndelsen fyldte landboreformer, forfatningsforhold og politiske frihedsrettigheder ganske meget, ligesom

forholdene i Slesvig optog sindene. Efter enevældens fald i 1848 og overgangen til en mere demokratisk styreform, bredte adressetraditionen sig til flere af samfundslivets områder. Landboreformer og Slesvig var stadigvæk af stor betydning, hvorimod utilfredshed med den offentlige administration, næringsfrihed, skolevæsen, trosspørgsmål og jernbanedrift slog igennem i løbet af 1850'erne og 1860'erne. I 1870'erne og første halvdel af 1880'erne var det forfatningskampen og den dermed forbundne forsvarssag samt arbejdersagen, der bemægtigede sig den politiske scene, alt imens kontroverser omkring beskatning og afgifter blev mere almindelige. Det næste spring i udviklingen indtraf kort tid efter 1885, hvorefter tidens nye store sociale strømninger såsom kvindebevægelsen, fredsbevægelsen og afholdsbevægelsen virkelig begyndte at gøre sig gældende i det politiske liv.

En nærmere granskning af adressernes udbredelse viser i hvor høj grad den politiske elite spillede sammen med befolkningen, når sager og interesser skulle føres ind i det politiske system, ligesom adresserne giver et bredere indblik i den politiske mobiliseringsproces. Klarest kommer det til udtryk i forbindelse med kvindernes vej til national stemmeret. Den var nemlig ikke kun et resultat af kvindebevægelsen og alliancer med repræsentanter fra det politiske establishment, men skyldes i lige så høj grad fredsbevægelsen, forsvarsbevægelsen, afholdsbevægelsen tillige med et bredt socialt engagement, der rustede kvinderne til national politisk deltagelse, længe før de opnåede valgret til Rigsdagen i 1915.

Petitioner og demokrati

Den moderne supplik som vi her har valgt at kalde petition eller adresse opstod i 1830'erne i et samfund, hvor magtforholdene var ved at ændre sig og nye fol-

kelige aktionsformer vandt frem. Suppliktraditionen var tilpasset et standssamfund med klare skillelinjer mellem de forskellige befolkningsgrupper herunder en enevældig magtelite, der kun tillod grupper i befolkningen at ytre sig kollektivt under ganske særlige og gennemkontrollerede forhold. Brud på denne samfundsorden blev straffet hårdt og kontant. Disse samfundsstrukturer var i anden halvdel af det 19. århundrede under afvikling og åbnede op for et nyt aktionsrepertoire, hvortil hører petitionen, der ikke i samme grad som tidligere var underlagt politisk kontrol fra oven, og tilmed nåede ud til bredere lag i befolkningen end supplikken. I takt med at adressetraditionen brede sig, blev stadig flere samfundsgrupper inddraget i den demokratiske praksis, og til forskel fra andre mere direkte, og nogle gange voldelige, aktionsformer fremmede anvendelsen af adressen en dialog mellem modstridende interesser og mellem befolkning, civilsamfund og stat.

René Karpantschof och Flemming Mikkelsen

är båda historiker och samhällsvetare verksamma vid sociologiska institutionen vid Københavns universitet.

Abstract

»Petitions and Democracy in Denmark in the 19th century» examines the use of petitions by the Danish population in the 19th century. It does so on the basis of a database recording of 214 major petitions where civic groups have turned to political institutions such as parliament and the king, with their collective claims and their opinions towards various societal issues. The core of the study shows how the institution of the petition helped to develop and consolidate democracy in breadth and in depth.

Referenser: Petitioner og demokrati

1 Cf. Otto Ulbricht, »Supplikationen als Ego-Dokumente. Bittschriften von Leibeigenen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts als Beispiel» Winfried Schulze (red.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 152.

2 Andreas Würigler, »Voices From Among the 'Silent Masses': Humble Petitions and Social Conflicts in Early Modern Central Europe», *International Review of Social History* 46, 2001, Supplement, s. 11–34, 12; Lex Heerma van

Voss, »Introduction», *International Review of Social History* 46, 2001, Supplement, s. 1–10.

3 Charles Tilly, *Popular Contention in Great Britain 1758–1834*, Cambridge/London 1995; Charles Tilly, *Contentious Performances*, Cambridge, 2008.

4 Colin Leys, »Petitioning in the Nineteenth and Twentieth Centuries», *Political Studies* Vol. III, No. 1, 1955, s. 45–64.

5 Det samme gør sig gældende blandt historikere i Norge og Sverige, se Kari Helgesen, »Supplikken på 1700-tallet – et lite brukt kildemateriale», *Heimen* 2, XIX, 1982, s. 93–100; Mats Berglund, *Massans röst. Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm, 2009, s. 44–46.

6 Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 1997.

7 Bregnsbo 1997, s. 87–90.

8 Bregnsbo 1997, s. 96.

9 Bregnsbo 1997, s. 37 (Bregnsbos fremhævelse).

10 Vagn Wåhlin, »Opposition og statsmagt» Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700–1985*, Århus 1986, s. 107–108.

11 Povl Engelstoft & Frantz W. Wendt, *Haandbog i Danmarks politiske historie*, København 1964 [1933], s. 31–32.

12 Claus Bjørn, *Bonde, herremand, konge. Bonden i 1700-tallets Danmark*, København, 1981, s. 62.

13 For en nærmere redegørelse se René Karpantschof & Flemming Mikkelsen, »Folkelige protestbølger og demokrati i Danmark 1700–2000», *Historisk Tidsskrift* 2, 2013 (udkommer marts 2014).

14 Roar Skovmand, *De folkelige bevægelser i Danmark*, København 1951, s. 7, 16, 8.

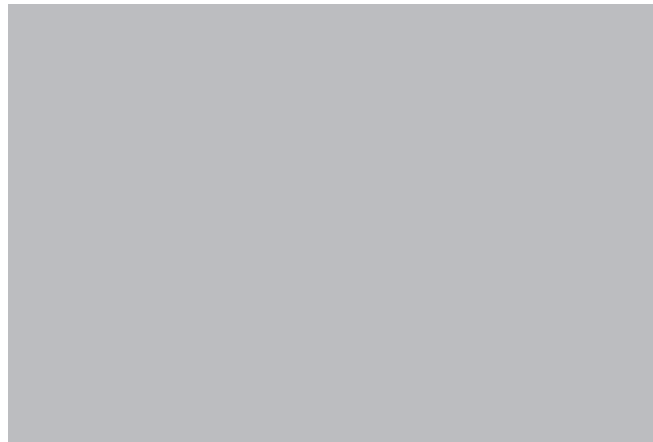
15 De nærmere kildekritiske og metodiske overvejelser er beskrevet i René Karpantschof & Flemming Mikkelsen, »Petitioner, adresser og demokrati i Danmark 1835–1899», *Temp. Tidsskrift for historie* nr. 7, 2013, s. 50–78.

16 René Karpantschof, *Gaden og parlamentet. Kollektive aktioner, demokrati og den moderne politiks tilblivelse i Danmark 1835–1901*, Ph.d.-afhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet. 2007.

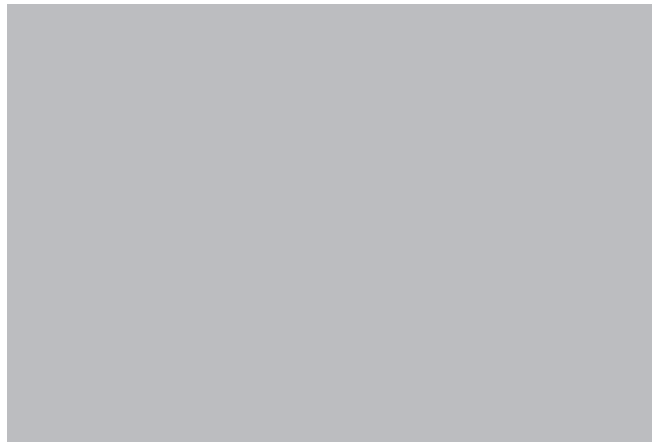
17 Jens Møller, »Tingenes forretningsordener» *Den danske Rigsdag*, bd. 4, 1949, s. 76–81.

18 Møller 1949, s. 77.

19 Møller 1949, s. 77–78.



Tyske soldater i skyttegrav gør klar til angreb. Første Verdenskrig spillede en vigtig rolle som baggrund, erfaringsrum og normativ inspiration for volden i.



Tysk socialdemokratisk valgkampagne, året før Hitlers magtovertagelse i 1932. Weimarrepublikkens politisk vold og militant propaganda var transnational og påvirkede og satte de europæiske demokratier under pres frem til udbruddet af Anden Verdenskrig.

Politisk vold som transnationalt fænomen i Danmark 1917–1939*

Denne artikel forsøger via et komparativt og transnationalt perspektiv at forklare mellemkrigstidens politiske volds fremkomst, udvikling og betydning i Danmark. Artiklen viser bl.a. at volden udvikledes relativt synkront i forhold til resten af Europa, og at volden blev udøvet af såvel parlamentariske og udenomsparlamentariske aktører.

Af Chris Holmsted Larsen

Mellemkrigstidens politiske vold i et europæisk, komparativt og transnationalt perspektiv

Der vil i denne artikel blive argumenteret for at mellemkrigstidens danske og europæiske politiske vold bør undersøges og forstås i et transnationalt perspektiv. Ydermere argumenteres der for at mellemkrigstidens danske politiske vold udviklede sig i to separate cyklusser med hver deres særegne drivkræfter. Slutteligt vil der komparativt perspektiveres i forhold til den europæiske politiske vold.¹

Med udgangspunkt i den hollandske historiker Henke te Velde kan det transnationale element beskrives således:

(...) a successful transfer often implies changes in the original practice that will adapt it to its new environment, so that its foreign origin is no longer visible.²

Det betyder i konteksten af politisk vold at dens form tilpasses en nationale eller lokal historisk kontekst.³ Et sådan eksempel er historikeren Dennis Bos' studie af barrikadens udbredelse fra Pariserkommunen til de sociale bevægelser i hele Europa.⁴

* Artiklen er skrevet på baggrund af et paper, som præsenteredes på konferencen 'Political Violence in Interwar Europe', Cardiff University, 19–21. september 2012.

Første europæiske voldscyklus 1917–1923

Den 28. juni 2014 er det 100 år siden at startskuddet til 1. verdenskrig lød, hvilket kan betegnes som et af de mest markante historiske eksempler på de enorme konsekvenser som politisk vold kan udløse. Den efterfølgende krig ændrede den moderne verden for altid; omstyrkede hele imperier, udløste revolutioner og skabte grundlaget for ekstreme ideologier, der i 1939 igen kastede Europa ud i en ny katastrofal storkrig.

I dette perspektiv kan det konstateres, at politisk vold er en ikke er en undtagelse, men derimod et drivhjul i den moderne europæisk historie. Det kan også konstateres, at mellemkrigstiden spiller en særlig rolle for den moderne politiks udvikling – ikke mindst i lyset af den Russiske Revolution i 1917, de italienske fascisternes march mod Rom i 1922, og endeligt de tyske nationalsocialisters magtovertagelse i 1933.

Selvom periodens politiske vold altså er et vigtigt historisk fænomen, så har den ikke fyldt meget i den historiske forskning, og er blevet afskrevet som resultatet af en generations ekstreme erfaringer i skyttegravene.⁵ En sådan forklaring åbner imidlertid for nye spørgsmål, hvis besvarelse udfordrer tesen om skyttegravs-brutaliseringens rolle. Et centralt spørgsmål er hvorfor den politiske vold primært destabiliserer 1. verdenskrigs tabernationer, altså Tyskland, Rusland og Østrig-Ungarn? Men ikke sejrherrene Frankrig og England, hvor skyttegravstraumerne var lige så nærværende?

De første syv år efter 1. Verdenskrig var en signifikant voldelig periode, hvor paramilitære grupperinger hærgede og tusindvis af mennesker blev dræbt. I 1917–18 nedkæmpes de tyske kommunisters forfejlede revolutioner og flere tusinde dræbes i den ekstreme politiske vold, som kendetegnede kampene. Revolutionsforsøgene i Centraleuropa fulgtes af en til-

svarende bølge af højreekstrem vold, der kostede titusinder livet.⁶ I Rusland gik millioner til grunde i den borgerkrig, der først sluttede i 1922, og i Finland udkæmpes en kort og brutal borgerkrig i 1918, men derudover slap Skandinavien nådigt fra krigens første voldelige efterdønninger.⁷

Det er oplagt at anskue volden som en konsekvens af de socioøkonomiske og ideologiske rystelser som de russiske og Østrig-ungarske imperiers kollaps afstedkom eller hvad der kan betegnes som en 'nederlagets kultur'.⁸ Den første volds-cyklus ophørte relativt synkront, for eksempel standsede krigene på Balkan i 1923 og året efter slutter den Irske Borgerkrig. I 1924 døde Lenin og den østeuropæiske volds-cyklus mistede sit momentum.⁹

Anden europæiske volds-cyklus 1929–1939

Perioden fra 1923 til 1929 var relativt fredelig, men blev efterfulgt af en ny volds-cyklus, som havde rod i de nye totalitære ideologiers konsolidering og ekspansive muligheder i forhold til krisen i de liberale demokratier.¹⁰ Sovjetunionen søgte aktivt at destabilisere demokratierne via Komintern, der kontrollerede de stedlige kommunistiske partier og anvendte politisk vold til at fremme revolutionen. Omvendt udnyttede fascisternes borgerskabets frygt for kommunisterne til skabe opbakning til vold og kontrarevolutioner over hele Europa.¹¹

Lige syd for den danske grænse udspillede sig den afgørende kamp om Europas fremtid. Den nationalsocialistiske vold og terror, som knuste Europas stærkeste, men også mest splittede arbejderbevægelse, var afgørende for kursen imod en ny verdenskrig. Selvom det tyske socialdemokratiske parti, SPD, stod parlamentarisk stærkt og var det største parti frem til 1932, så var partiet under angreb fra både kommunisterne og nazisterne.

En ofte fremført teori, er at Hitlers magtovertagelse i 1933 var betinget af en splittet arbejderbevægelse. Men for SPD fandtes der ingen nemme løsninger, da fjendskabet til kommunisterne umuliggjorde et antifascistisk samarbejde.¹² Partiet valgte primært at anvende en legal strategi, hvor fjenderne skulle neutraliseres med statens voldsmonopol. Dette skulle imidlertid vise sig umuligt på grund af Weimar-republikkens fastlåste politiske realiteter, der forhindrede effektive juridiske foranstaltninger.

Mellem 1930 og 1933 mistede SPD den afgørende indflydelse på politiet og militæret, og samtidig tabte de kampen om det offentlige rum, hvor nazisternes angreb i stigende grad umuliggjorde offentlige manifestationer. Slutteligt evnede hverken SPD eller de tyske kommunister, KPD, at modstå de invasioner af arbejderkvartererne, som de nazistiske stormtropper metodisk anvendte til at knuse arbejderbevægelsen. Den tyske volds-kultur var ekstrem i hele mellemkrigstiden, hvor slagvåben og skydevåben blev anvendt af alle parter og

alene i juni-juli 1933, hvor nazisternes terrorkampagne toppede, blev 99 mennesker dræbt i Berlin.¹³

Volden i Frankrig og England har omvendt været historisk overskygget af det tyske tilfælde, hvilket kan forklares med denne volds komparativt begrænsede omfang og ubetydelige politiske konsekvenser. Nyere forskning viser dog, at volden i Frankrig faktisk var signifikant, og at der i perioden 1934–38 blev dræbt mindst 50 mennesker som direkte følge af politisk vold i gaderne.¹⁴ Ydermere kan studiet af politisk vold ikke begrænses til antallet af døde; voldens historiske betydning har også en verbal og symbolsk betydning¹⁵ – eller med Richard Bessel's ord:

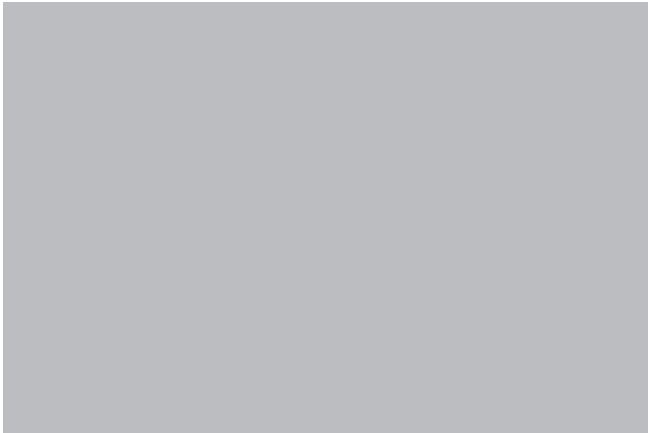
Political violence must be seen not simply as actual use of force. This would relegate violence to the periphery even of the Nazi movement.¹⁶

Brugen af skydevåben er et område, der adskiller konfrontationerne fra konfrontationer i for eksempel Storbritannien (hvis man ser bort fra Irland) og Skandinavien, hvor anvendelsen af skydevåben var en undtagelse. En striks våbenlovgivning synes at lægge en dæmper på anvendelsen af skydevåben, primært fordi overtrædelser kunne legitimerer forbud imod grupper og partier. Statens lovgivning, kombineret med politiets strategi, havde derfor en direkte indflydelse på valg af våben, der normalt begrænsede sig til mindre dødbringende kasteskyts og slagvåben.¹⁷

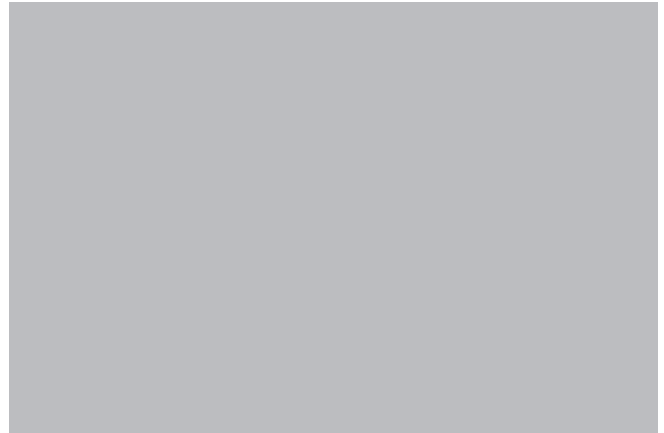
Første danske voldsbølge – arbejdskonflikter, arbejdsløshed og syndikalisme

Den danske neutralitet betød at landet blev sparet for de direkte konsekvenser af 1. verdenskrigs ødelæggelser. Danmark havde lukreret på eksport til Tyskland og stod tilmed tilbage som en lille sejrherre, da Sønderjylland i 1920 igen blev dansk. Den nationale eufori fortog sig dog hurtigt, da den økonomiske krise ramte landet. Strukturelt forværredes krisen i takt med at det tyske eksportmarked hensank i økonomisk krise. Sønderjyllands reintegration var heller ikke uden torne, hvor der medfulgte et tysk mindretal, der højlydt krævede genindlemmelse i det Tyske Rige. De flere tusinde sønderjyske veteraner, der havde været tvunget til at kæmpe på tysk side, gav til gengæld ikke, med nogle få undtagelser, anledning til generel uro.¹⁸ En sådanne undtagelse var Frits Clausen, den senere leder af Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti, DNSAP, der havde gjort tjeneste som læge på østfronten.¹⁹ Et andet transnationalt eksempel var den ledende dansk-russiske nazist C.F. Schalburg, hvis adelige forældre efter den russiske revolution var flygtet til Danmark, og som medbragte en hvidglødende anti-kommunisme og antisemitisme.²⁰

Efter Påskekrisen i 1920 var den parlamentariske situation relativt stabil. Socialdemokratiet steg til magtens tinder mel-

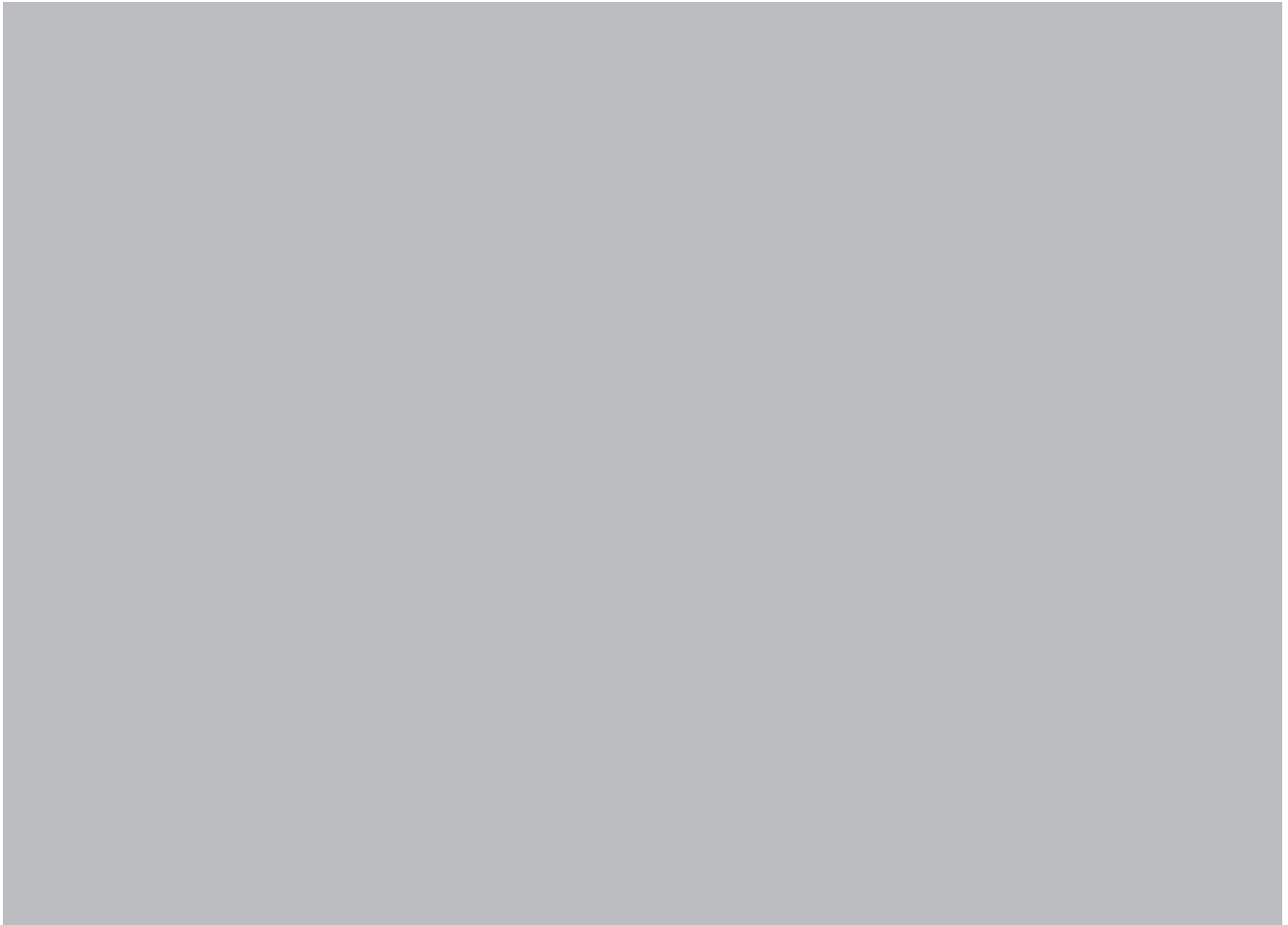


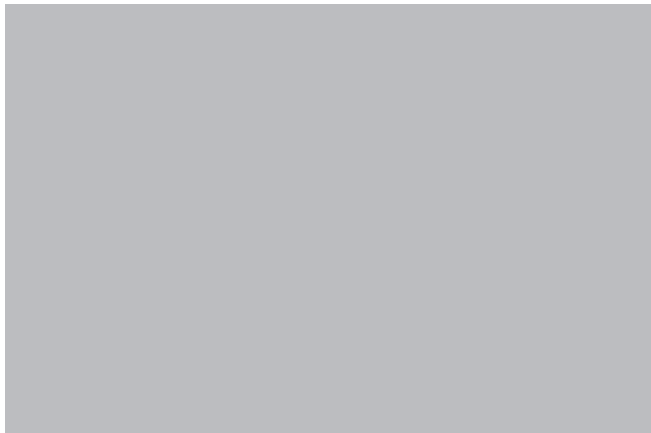
Unge medlemmer af Danmarks Socialdemokratisk Ungdom, DSU, på øvelse i Bøndernes Hegn, nord for København, ca. 1930. Militariseringen og uniformeringen af den socialdemokratiske ungdomsbewægelse afspejlede de totalitaristiske strømninger i det øvrige samfund. I 1934 greb den socialdemokratiske partiledelse ind og ekskluderede en række ledende medlemmer af den særligt militante Trepile-fraktion.



Det kommunistiske Arbejderværnet opstillet med faner og tromme. Muligvis i forbindelse med blokade af losning af tyske, italienske eller Franco-spanske skibe i dansk havn, ca. 1933.

Slaget om Blågårds Plads i 1937, hvor et større offentligt konservativt møde udartede sig i voldsomme uroligheder. Her slagsmål mellem ungt konservative stormtropper og socialdemokrater og kommunister.





Uniformerede konservative stormtropper marchere i det indre København i april 1933. Sammen måned vedtog folketinget et uniformsforbud, der trådte i kraft ved årets udgang og som medvirkede til at begrænse den politiske vold i det offentlige rum.

lem 1924 og 1926, og havde herefter en relativt ubrudt regeringsperiode fra 1929–45. Selvom partiet dominerede arbejderbevægelsen, så var tidens konflikter typisk relaterede til arbejdsmarkedet og arbejdsløsheden.²¹ Volden var dermed ikke primært ideologisk motiveret, men knyttet til den nationale sociale og økonomiske udvikling og uroen udgik typisk fra syndikalisterne, der forsøgte at knytte an til den almene sociale uro. En tidstypisk konfrontation fandt sted i Randers i 1922, hvor byen, som følge af strejker og blokader erklæredes i undtagelsestilstand, hvor byens politimester fik militær assistance fra 250 soldater. To dage senere svarede fagbevægelsen igen og erklærede lokal generalstrejke.²² Først den 17. april blev strejken ophævet og efterspillet betød fængselsdomme til en række revolutionære fagforeningsfolk.²³

Anden danske voldsbølge – den ideologiske vold

Den politiske vold i 1930erne var omvendt langt mere ideologisk orienteret, og en væsentlig faktor var Komintern's militante ultra-venstrelinje, der fra 1931 udgjorde hovedlinjen hos de danske kommunister, DKP. En synlig konsekvens var at der fulgte systematiske kommunistiske angreb på socialdemokrater, og slagsmål med Konservativ Ungdom, KU, og nazisterne.²⁴

I 1930 var syndikalisterne stort blevet udkonkurreret af DKP. Vi ved ikke meget om, hvad partiets ultra-venstrelinje betød for den politiske vold, men vi ved, at de gav anledning til interne stridigheder. En antydning findes i en politirapport fra 1932, udfærdiget af opdagere fra den såkaldte Afdeling D. Her henvises der bl.a. til interne stridigheder, der opstod i forbindelse med oprettelsen af Rødt Arbejderværn, og værnets militante metoder. Uenighederne bundede i et »partimæssigt Modsætningsforhold» mellem DKPs to leden-



Unge danske nazister på øvelse i begyndelsen af 1930erne. De danske nazister kunne numerisk ikke matche deres modstandere, men særligt Nationalsocialistisk Ungdom, NSU, og SA-enheder sloges rutinemæssigt med både socialdemokratiske, kommunistiske og konservative grupperinger.

de skikkelser Aksel Larsen og Thøger Thøgersen. Politiets største bekymring var om Arbejderværnet besad skydevåben.²⁵ Modstand imod politisk vold som strategi var ikke principiel, men en konsekvens af partiets succes ved folketingsvalget i 1932.

Periodens mest omfattende uroligheder, de såkaldte 'Oprøret i Nakskov' og 'Slaget på Grønttorvet', udvikledes på baggrund af protesterne imod den voksende arbejdsløshed. I Nakskov trodsede kommunistiske arbejdere et forbud imod fejring af 1. maj. Da politiet angreb dem, kom de i undertal og måtte søge tilflugt på en barrikaderet politistation, hvorfra de først et halvt døgn senere blev undsat af militæret. Efterfølgende blev der uddelt bøder og der blev afsonet med ca. 20 dage for hver dømte. Ni dømte 'hovedmænd' fik mellem 4 måneder og 2 års fængsel.²⁶

De mest omfattende uroligheder fandt sted i København, hvor de store arbejderkvarterer Nørrebro og Vesterbro muliggjorde store kommunistiske demonstrationer, der kunne matche politiet. Politisk var perioden fra 1930 til 1934 domineret af kommunisternes engagement i arbejdsløshedsspørgsmålet. Et eksempel var 'Slaget på Grønttorvet', der fandt sted d. 26. september 1932, hvor det kommunistiske Arbejderværn gik til angreb på politistyrken og drev den på flugt. Flere betjente blev såret og der fulgte en omfattende reorganisering af politiet med henblik på nedkæmpelse af uro og oprør. 1932 var i det hele taget året, hvor den politiske vold for alvor gjorde sin entre i de københavnske gader. Stauning-regeringen fulgte bekymret situationen i Tyskland og forsøgte at undgå samme skæbne, bl.a. ved hjælp af erfaringsudveksling igennem foredrag. Et eksempel var den tyske politiminister Albert Grzesinski, der gæstede Arbejdernes Læseselskab en uge før 'Slaget på Grønt-

Socialdemokratisk Trepile-hilsen og uniformering i forbindelse med begravelsen af partikammeraten Werner Nielsen. Han blev dræbt i slagsmål med ungtkommunister fra Danmarks Kommunistiske Ungdom, DKU, i 1932.

torvet'. Foredraget udartede sig til et voldsomt slagsmål imellem unge socialdemokrater, Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, DSU, og ungtkommunister, Danmarks Kommunistiske Ungdom, DKU, hvoraf sidstnævnte blev ilde tilredte.²⁷ Konfrontationerne imellem de to fløje kulminerede d. 8. november, hvor en ung DSU'er blev dræbt af slag i hovedet.²⁸ Drabet var, så vidt vides, det første politisk relaterede dødsfald og kulminationen på kommunisternes militante strategi. Fra 1934 faldt den kommunistiske vold som en konsekvens af DKPs overgang til den mere defensive folkefrontspolitik.²⁹

Den tiltagende politiske vold var en alvorlig udfordring af

statens voldsmonopol, der fik konkurrence i form af paramilitære grupperinger fra både højre og venstre, og som introducerede nye voldtaktikker. Det var også en alvorlig politisk udfordring for den socialdemokratiske regering, der frygtede tyske tilstande i landet. Efter indledende og politisk betinget tøven, hvilket blandt andet skyldtes Socialdemokratiets egne nære historiske erfaringer med statslig repression, skete der i perioden 1933 til 1934 en offensiv reorientering med de vigtige uniforms- og våbenforbud.³⁰ Selvom disse i nogen grad blev omgået, for eksempel bevæbnede nazisterne deres bøller med feltspader, og Konservativ Ungdoms stormtropper, KU, be-

væbnede sig med slagegnede bidetænger, så mindskes volden betydeligt i perioden 1933 til 1935.³¹

I løbet af 1934 ændrede den politiske vold også form. I tilfældet Randers, Nakskov og Grønttorvet stod konfrontationerne imellem kommunister/syndikalister og politiet. Men fra 1934 opstod uroen oftere imellem politiske grupper. De danske nazister blev først en magtfaktor i perioden 1932 til 1933 og deres aktivitetsniveau toppede fra 1938 til 1939. De evnede dog aldrig at matche deres tyske forbilleders kapacitet udi terror og vold. På trods af en SA-enhed på ca. 200 mand og et kampberedt NSU, så var de stort set altid i undertal, og politisk var DNSAP var ikke meget andet end en højtråbende og isoleret sekt. På gadeniveau var det særligt NSU, der gjorde sig gældende og en af de dengang unge nazister har erindret, at: »de ødelagde vores møder, vi ødelagde deres.»³² I NSU-bladet Stormfanen blev slagsmålene ofte beskrevet med stolthed:

Sommetider var vi nok nær blevet slaaet sønder og sammen, men vi blev hurtigt lappet sammen igen, og efter saadan en skærmyssel var vi endnu mere fanatiske Kæmpere end før, endnu mere overbevidste i TROEN PAA VOR Sags Retfærdighed.³³

Myndighederne opfattede primært nazisterne som en uroskabende udfordring i Sønderjylland, hvor de stod relativt stærkt.³⁴ Med størst alvor opfattedes nazificeringen af det tyske mindretal, hvorfor der i 1933 oprettes en særlig politistyrke, der skulle imødegå nazistiske provokationer.³⁵

Et kendetegn ved tidens politiske vold, var at den i første halvdel af 1930ernes ikke kun udsprang af ekstreme antiparlamentariske ungdomsgrupperinger, men at der foregik en lige så radikaliserings af betydelige dele af DSU og KU. Dette viser at politisk vold ikke var forbeholdt ekstremistiske og udenomsparlamentariske grupperinger. Også den transnationale indflydelse spillede en betydelig rolle, hvor DSU og KU var inspirerede af udviklingen syd for grænsen. KU var i perioden 1932 til 1936 stærkt inspireret af de fascistiske antiparlamentariske strømninger i både Tyskland og Italien, og introducerer både Heil-hilsen og uniformering med støvler og skræm. Først efter et formandsskifte i 1936, orkestreret af moderpartiet, vendte KU fascismen og gadekampene ryggen.³⁶ En tilsvarende udvikling foregik i DSU, hvor den militante Trepilbevægelse i perioden 1932 til 1934 mobiliserede med metoder inspireret af den tyske socialdemokratiske kamporganisation Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold. I den socialdemokratiske partiledelse vakte dette ikke begejstring, og i 1934 udløste et internt kupforsøg en udrensning af de ledende Trepil-folk, hvoraf enkelte med nød og næppe undgik eksklusion, bl.a. den senere statsminister Jens Otto Krag (1914–78).³⁷

Udover mindre sammenstød, så var DSU og KU aktører i to markante konfrontationer, der fandt sted i 1934. Den 19. sep-

tember havde KU arrangeret et større politisk møde i den konservative bydel Frederiksberg, i København. Mødet var en opfølgning på et stort offentligt møde tre uger tidligere, i Roskilde, hvor 12.000 konservative havde deltaget og partiet havde markeret sig som en faktor i det offentlige rum, bl.a. med fascistisk inspirerede marcher og Heil-hilsner, og hvor de konservative stormtropper havde gennembanket de fremmødte 'røde' moddemonstranter. På trods af massiv politibeskyttelse, så endte mødet på Frederiksberg i en kaotisk konservativ deroute, hvor bl.a. det fremtrædende konservative partimedlem Knud Bindeslev blev angrebet og kvæstet.³⁸ Volden blev efterfølgende fordømt i partiavisen *Social-Demokraten*: »Dette er ikke politisk Kamp, men Raahed, vold og Bøllestreger».³⁹ Der deltog sandsynligvis ikke kun DKUere, men også DSUere, og invasionen var en tydeligtvist en 'tak for sidst' for tævene i Roskilde. Anskuet fra konservativt hold, så fremstilledes de konservative typisk som ofre for volden, og det var et tilbagevendende emne i deres kampblad, hvor DSU oftest fik skylden for volden. I 1934 berettede bladet om 15 tilfælde af politisk vold: »Stauning ungdommens kulturarbejde: 200 mand slaaet ned, vold og spektakler.»⁴⁰

Den 30. september 1934 blev invasionen af Frederiksberg besvaret med et konservativt politisk stormøde midt i det kerneområde Nørrebro, på Blågård Plads, der var en stærk kommunistisk og socialdemokratisk bastion. Mødet blev opfattet som en åben provokation og selvom politiet ryddede området og havde indsat 200 betjente, og sikrede nogenlunde ro og orden under de konservative ledes taler, så udbrød der efterfølgende gadekampe da KU'erne marcherede ud af kvarteret. Selvom politiet hårdhændet angreb moddemonstranterne, hvoraf mange var lokale, så fik de konservative en hård medfart.⁴¹ I begge tilfælde var der tydeligvis målet at invadere modstandernes kerneområder, hvilket også var en almindelig strategi blandt de tyske kommunister og i særdeleshed nazister, der angreb de tyske arbejderkvarterer.

Som beskrevet i artiklen, så eskalerede og deeskalerede volden som følge af dels statens reaktion, dels de parlamentariske aktørers nedtoning af den udenomsparlamentariske strategi, dels kommunisternes overgang til folkefrontsstrategien og slutteligt nazisternes relative numeriske og politiske svaghed. Det komparative og transnationale perspektiv på volden indikerer desuden, at der var et betydeligt sammenfald, både kronologisk og metodisk, i mellemkrigstidens politiske vold i Danmark og Europa, hvor der skete en innovativ transfer af den politiske vold og dens form. Ydermere argumenterer jeg for, at mellemkrigstiden kan inddeles i to separate voldscykluser, adskilt af en relativt fredelig periode fra 1925 til 1929. I en dansk kontekst er det også tydeligt, at volden ikke begrænsede sig til totalitaristiske grupperinger, men i lige så høj grad udøvedes af parlamentariske aktører.

Chris Holmsted Larsen

är historiker och doktorand vi Roskilde universitet

Abstract: Political violence as a transnational phenomenon in Europe and Denmark 1917–1939

This article is a study of the development of political violence in Europe during the interwar years 1917–39. Through a transnational and comparative lens, it is argued that political violence played a pivotal role in the formation of modern European politics. In the wake of the First World War, political violence spread across Europe in two separate and distinctively different cycles, which adapted to particular national contexts, but also reflected common origins in methods and chronological traits. The transnational perspective is put to the test through a case study of interwar political violence in Denmark, which supports the thesis of political violence as a transnational political, cultural and social phenomenon in the interwar years in Europe.

Referenser: Politisk vold som transnationalt fænomen

- 1 For definition af begrebet politisk vold, se: Peter H. Merkl, »Approaches to the Study of Political Violence«, Peter Merkl (red.) *Political Violence and Terror. Motifs and motivations*, London, 1986, s. 20
- 2 Henke te Velde, »Political Transfer: An introduction«, *European Review of History – Revue Européenne Histoire*, 12:2, 2005, s. 208.
- 3 Patricia Clavin, »Defining Transnationalism«, *Contemporary European History* 14:4, 2005, s. 423
- 4 Dennis Bos, »Building Barricades: the Political Transfer of a contentious Roadblock«, *European Review of History – Revue Européenne Histoire*, 12:2, 2005, s. 345.
- 5 Se for eksempel George L. Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the memory of the World Wars*. Oxford (1990); Adrian Lyttleton, »Fascism and Violence in Post-War Italy«, Wolfgang Mommsen m.fl. (red.) *Social Protest, violence, and Terror*, London 1982, s. 262–263. For kritik af denne teori, se for eksempel Jon Laurence, »Forging a Peaceable Kingdom: War Violence, and Fear of Brutalization in Post-First World War Britain«, *Journal of Modern History* 75, September, 2007, s. 557–589; Robert Gerwarth & John Horne, »Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917–1923«, *Journal of Modern History* 83, September, 2011, s. 489–512
- 6 Garwarth, »The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War«, *Past and Present* 200, August, 2008, s. 175–209
- 7 For den tilsvarende situation i Sydeuropa, se: Gerwarth & Horne (2011), s. 495;

- Adrian Lyttleton, »Fascism and Violence in Post-War Italy«, Wolfgang Mommsen m.fl. (red.) *Social Protest, violence, and Terror*, London 1982, s. 262; Jens Petersen, »Violence in Italian Fascism, 1919–1925«, *Social Protest, Violence and Terror*, s. 289; Stanley G. Payne, »Political Violence during the Spanish Second Republic«, *Journal of Contemporary History*, 25, 1990, s. 269–288
- 8 Wolfgang Schivelbusch, *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning, and Recovery*, New York 2003
 - 9 Gerwarth & Horne, s. 494; Conway og Gerwarth, »Revolution and counter-revolution«, I: Donald Bloxham m.fl. (red.) *Political Violence in Twentieth Century Europe*, Cambridge 2011, s. 140–175
 - 10 Giovanni Capocchia, *Defending Democracy. Reactions to Extremism in Interwar Europe*, Maryland 2007, s. 47–71 og 179–247
 - 11 Gerwarth & Horne (2011), s. 510
 - 12 August Winkler Heinrich, »Choosing the Lesser Evil: The German Social Democrats and the Fall of the Weimar Republic«, *Journal of Contemporary History* 25:2/3, 1990, s. 204–205
 - 13 Richard Bessel, *Political Violence and the Rise of Nazism. The Storm Troopers in Eastern Germany 1925–1934*. London, 1984, s. 1–6 og s. 75–129; Chris Millington, »Political Violence in Interwar France«, *History Compass* 10:3, 2012, s. 246
 - 14 Kevin Passmore, »Boy Scouting for Grown-ups? Paramilitarism in the Croix de Feu and Parti Social Français«, *French Historical Studies* 19:2, 1995, s. 527; Sylvain Boulouque, »The communist movement and violence in France: from the First World War to the Cold War«, Matthew Worley (red.) *Communism and Political Violence, in Twentieth Century Communism*. 2, 2010, s. 40–66; Stéphane Audoin-Rouzeau, »Le Parti communiste français et la violence 1917–1931«, *Revue historique* 269, 1983, s. 365–383.
 - 15 Millington, s. 247
 - 16 Richard Bessel, »Violence as Propaganda«, Thomas Childers (red.), *The Formation of the Nazi Constituency 1919–1933*, London, 1986, s. 131–146
 - 17 Millington, s. 252
 - 18 Claus B. Christensen, *Danskere på Vestfronten*, København, 2009, s. 470–475
 - 19 John T. Lauridsen, *Føreren har ordet! Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, København, 2003, s. 119–149
 - 20 Mikkel Kirkebæk, *Schalburg – en patriotisk landsforræder*, København, 2008, s. 29–34 og 86–104
 - 21 Mikkelsen, »Contention and Social Movements in an international and Transnational Perspective: Denmark 1914–1995«, *Journal of Historical Sociology* 12:2, 1999, s. 137–138; Karpantschof og Mikkelsen, »Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. Verdenskrig«, *Arbejderhistorie*, nr. 1, 2008

- 22 Anton Nielsen, *Som bølger af hav. Arbejdets Folk. Krigens Børn*, bd. 1, København, 2010, s. 177–193
- 23 Morten Thing m.fl. *Danmarks Kommunistiske Parti 1918–1941*, København, 1979, s.127–128; Carl Heinrich Petersen, »Revolutionen i Randers – eller Danmarks længste generalstrejke«. I: *Fra klassekampens slagmark til Norden*, 1975, s. 102–109
- 24 Lars K. Christensen m.fl. *Arbejdernes Historie i Danmark 1800–2000*, SFAHs Skriftserie nr. 46, 2007, s. 173–174
- 25 Torben Jano, »På sporet af kommunisterne. Politiets overvågning af DKP 1932–41«, *Arbejderhistorie* nr. 1, 1996, s. 4
- 26 Søren Kolstrup, *Nakskov '31. Bidrag til arbejdsløshedsbevægelsernes historie*, Charlottenlund. 1977, s. 81–111
- 27 Henning Koch, *Demokrati slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932–1945*, København, 1994, s.74–75
- 28 *Danmarks Socialdemokratiske Ungdom 60 år. Ingen sejr uden kamp*. Valby, 1980, s. 38
- 29 Den politiske vold er fraværende i partihistorien, men der findes sporadiske beskrivelser i arkivalier og dagbøger, for eksempel Ib Nørlund, Carl Madsen, Børge Houmann, Martin Nielsen og Aksel Larsen.
- 30 Koch, s. 92–93
- 31 Ifølge Koch's opgørelse faldt antallet af offentlige kommunistiske møder fra 62 i 1934 til kun 6 i 1936, s. 130
- 32 Mikkel Kirkebæk, *Beredt for Danmark. Nationalsocialistisk Ungdom 1932–1945*, København, 2004, s. 351
- 33 *Stormfanen*, nr. 5, 1944, s. 17
- 34 Koch, s. 190–239; René Rasmussen, »Nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland 1933.« I: *Sønderjylland i 1933*, Henrik Skov Kristensen m.fl. (red.), Aabenraa, 2010, s. 96–120
- 35 Koch, s. 107–111
- 36 Jonas Bejer Paludan m.fl. *Konservativ Ungdom og moderniteten – belyst igennem synet på demokrati og kvindefrigørelse i perioden 1936–1939*, upub. speciale, Roskilde Universitet, 2008, s. 65–97
- 37 Jens Otto Krag, *Ung mand i trediveerne*, København, 1969, s.33–69; Jeg vil gerne takke Martin Grunz for gavmildt at dele hans store viden om Trepile-bevægelsen.
- 38 Asger Liebst, *Forræderi på første klasse, En krønike om vaklende velhavere 1933–1945*, København, 2008, s. 46–50
- 39 *Social-Demokraten*, 20.9.1934
- 40 *K.U.'s Kampblad – kamporgan for konservativ ungdom*, nr.1, 1934 og nr. 2, 1937.
- 41 Thomas Bo Pedersen, *Weidekamp – portræt af en bykonge*, København, 1988, s. 14–17; Wilhelm Christmas-Møller, *Christmas. Christmas-Møller og Det konservative Folkeparti*, København, 1993, s. 177

Med ett våldsamt knytnävsslag och en välriktad spark? SSU och den nazistiska utmaningen 1933

Under 1930- och 1940-talen var handgripliga konfrontationer mellan nazister och motdemonstranter ett vanligt inslag på gator och torg i Sverige. Runt om i landet anordnades även välbesökta manifestationer och möten där meningsmotståndarna debatterade. En centralaktör i detta anti-fascistiska motstånd var socialdemokratin. I den här artikeln belyser vi hur SSU på lokal nivå i Skåne bemötte den nazistiska utmaningen.

Av Victor Lundberg och Johan A. Lundin

Det är ett uppträdande, som måste inge respekt och som vittnar om politisk kultur och samhällsanda.¹

Orden är Tage Erlanders. I samband med debatten om uniformsförbud 1933 skrev han i tidningen *Arbetet* att hans SSU-klubb i Lund slutat bära blå blus i offentliga sammanhang. Därmed agerade den socialdemokratiska ungdomen föredömligt till skillnad från »alla dessa tilltag med högerfront, kamporganisationer och uniformering [bland] vår nationella ungdom». Erlander menade att man genom ett uniformsförbud skulle kunna undvika »att skärpa striden med onödiga utmaningar [...] nu, när de politiska lidelserna dag för dag drivas upp allt högre». ² Under 1930-talets första år blev konfrontationer mellan nazister och motdemonstranter vanliga i Sverige. På många håll anordnades även välbesökta manifestationer och debatter. Socialdemokratin var en framträdande aktör i den antinazistiska verksamheten, inte minst SSU vars lokala klubbister motarbetade nazisterna på olika sätt. Frågan om hur nazismen skulle bemötas i offentligheten var spänningsfylld och oviss.

1933 var Sverige sargat av den stora ekonomiska kris som drabbat världen 1929. Det inrikespolitiska klimatet hade alltsedan 1920-talet varit instabilt, men i riksdagsvalet 1932 gick SAP starkt framåt och Per Albin Hansson bildade regering. Krisuppgörelsen med Bondeförbundet under våren 1933 anses av många ha varit mycket betydelsefull som politisk milstolpe för att avvärja det fascistiska hotet. Banden mellan svensk och tysk socialdemokrati var sedan länge mycket starka. Från svensk horisont följde arbetarrörelsen med stigande oro utvecklingen i Tyskland under Hitlers ledning. I maj och juni 1933 tog repressionen och terrorn mot arbetarrörelsen fart på allvar och det tyska socialdemokratiska partiet förbjöds, fackföreningsrörelsen upplöstes och dess ledare greps, misshand-

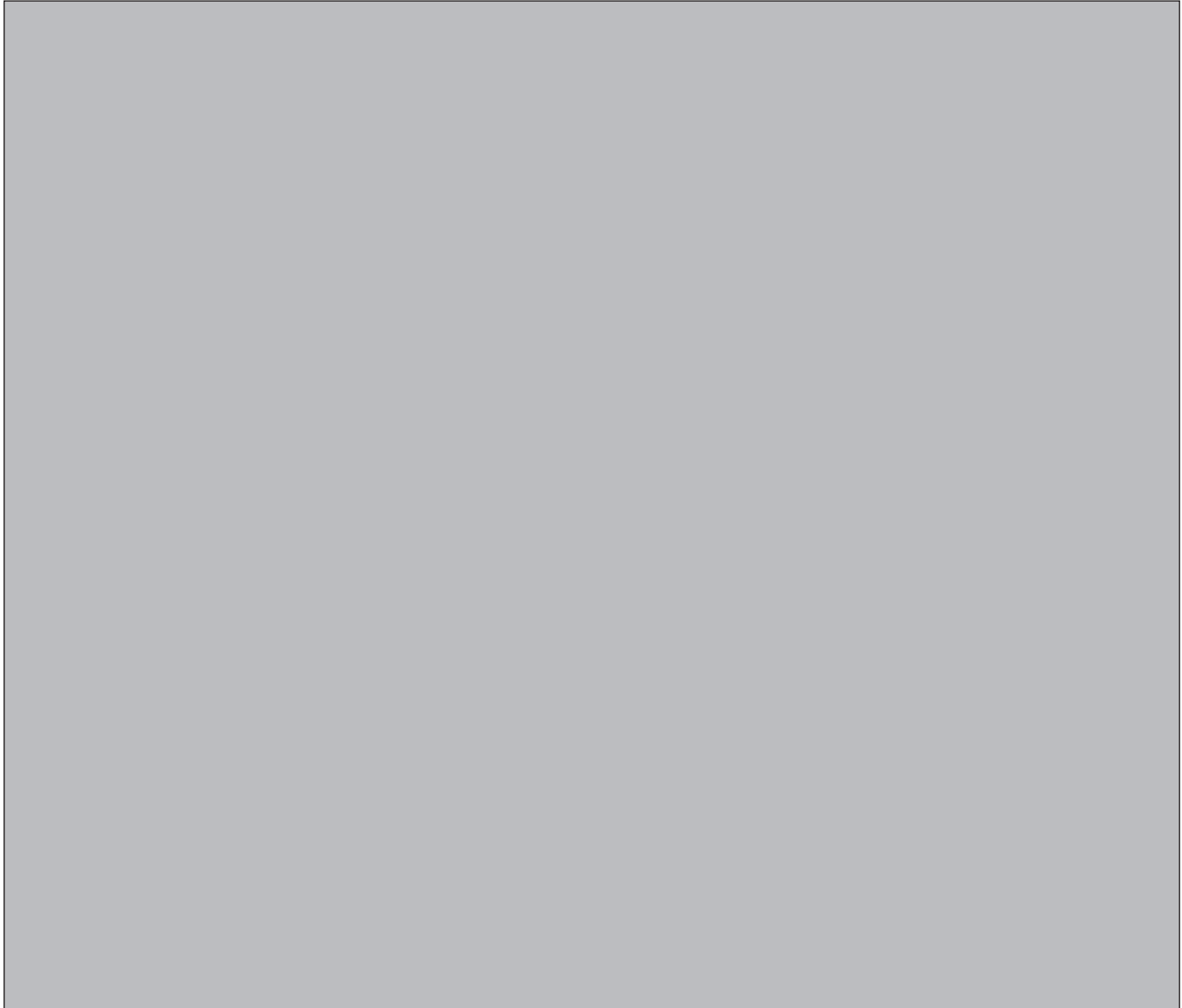
lades och sattes i koncentrationsläger.³ De svenska nationalsocialisterna inspirerades av utvecklingen i Tyskland och började göra allt större anspråk på offentligt utrymme, främst Sveriges Nationalsocialistiska Parti, SNSP, under ledning av Birger Furugård samt Sven Olov Lindholms Nationalsocialistiska Arbetarparti, NSAP.

I den här artikeln utforskar vi hur SSU i Skåne hanterade den nazistiska utmaningen under tiden närmast efter Hitlers makttillträde i Tyskland våren 1933.⁴ Till skillnad från tidigare forskning som främst studerat SAP:s hållning till nazismen på central nivå, vill vi med utgångspunkt i SSU kasta ljus över de lokala förhållningssätten inom rörelsen. Därmed vill vi även försöka synliggöra en del av den dynamik som bidrog till att forma socialdemokraternas syn på hur politiska motståndare skulle bemötas.⁵ För att göra detta tar vi vår teoretiska utgångspunkt i begreppet politisk kultur i dess breda antropologiska betydelse; som ett sätt att förstå politiska aktörers förhållningssätt men även deras konkreta handlingar.⁶

Internationell forskning visar att socialdemokratin i Väst-europa formades av mellankrigstidens demokratiska kriser och fascistiska utmaningar.⁷ Forskningen ger vid handen att bemötandet av nazism och fascism var variationsrikt och komplext, och att de etablerade politiska partierna under denna period förändrade såväl sin organisationskultur som sin syn på det politiska systemet och statsmaktens roll.⁸ För den svenska socialdemokratins del har forskningen visat att partiet på central nivå sökte breda samarbeten och överenskommelser för att minimera den framväxande fascismens grund men även att den tog kraftfullt avstånd från nazismen.⁹ Alf W. Johansson menar att »den fascistiska utmaningen bidrog till att stärka och påskynda arbetarrörelsens integration i det svenska samhället» och att etablera en statsbärande och demokratibevakande självförståelse inom socialdemokratin.¹⁰ Några systematiska studier av vilka konkreta uttryck denna integrationsprocess i nazismens skugga tog sig inom SAP har dock inte gjorts, trots att »konfrontationer mellan antifascister och nationalsocialister har en mycket lång tradition» och var vanliga i lokalsamhället under 1930- och 1940-talen.¹¹

SSU och de antinazistiska strategierna

Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund, SSU, bildades 1917 som ett svar på att Socialdemokratiska Ungdomsförbun-



Den fiktive SSU:aren Sven Andersson i föredömligt (?) handgemäng med fascister efter en kväll i Folkets Park.

det lämnat moderpartiet och bildat Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti. SSU:s medlemsutveckling gick därefter snabbt; 1933 hade de 100 000 medlemmar. Under 1920-talet blev det konservativa Sveriges Nationella Ungdomsförbund, SNU, den politiska huvudmotståndaren för SSU. Valåret 1932 fastslog dock SSU Skåne att man även skulle göra sig beredd på att ta upp kampen mot nazisterna då dessa skulle delta i valrörelsen. Den generella strategin var att besöka motståndarnas valmöten och begära diskussion.¹² Mot bakgrund av händelserna i Tyskland började Skånes SSU-distrikt våren 1933 systematiskt samla in uppgifter om nazistisk aktivitet. Man utarbetade ett särskilt formulär där de lokala klubbarna skulle fylla i uppgifter om pågående aktiviteter i landskapet. I dessa formulär skulle klubbarna lämna uppgifter om: det fanns någon lokalavdelning av det nationalsocialistiska partiet; hur många medlemmar denna i så fall hade; medlemmarnas

huvudsakliga fördelning efter yrken; nazisternas lokala ledare; hur de bedrev propaganda och om SSU bedrev lokal motpropaganda; någon nazistledare hållit föredrag på orten och i så fall hur stor uppslutningen hade varit samt övriga uppgifter eller upplysningar i frågan.¹³

Denna kartläggning användes för att utforma olika strategier med vilka SSU kunde bemöta nazismen i lokalsamhället. En sådan strategi var att mobilisera motagitation och arrangera möten på de orter där nazismen uppgavs vara framgångsrik. SSU arrangerade flygbladsutdelning, affischering och föredrag. Klubben i Helsingborg inriktade sig till exempel på att värva nya medlemmar bland handelsanställda samt agitera bland lantarbetare då man ansåg dessa grupper vara särskilt mottagliga för nazismen.¹⁴ SSU i Lund arrangerade agitationsmöten »mot nassarna på de platser där vi bäst antaga att följet bäst lyckats innästla sig».¹⁵ Många klubbar vände sig

till distriktet för att få hjälp med föredragshållare till dessa möten. SSU:s skåneordförande Torsten Nilsson var flitigt anlitad i dessa sammanhang. I Löderup höll han i maj 1933 till exempel föredraget »Hakkorsväld eller socialistisk frigörelse».¹⁶ En annan ofta anlitad föredragshållare var lundadocenten Aron Borelius som höll föredraget »Lag eller nävar?» i Limhamn den 25 maj 1933.¹⁷ Tage Erlander »höll en mängd föredrag, mest i socialdemokratiska ungdomsklubbar [och] ville vinna människorna genom förnuftsskäl».¹⁸

En mer utmanande linje i denna motagitoriska strategi var att söka upp nazisternas möten och begära debatt. Detta var ofta något som de lokala klubbisterna inte själva kunde hantera. Istället tillskrev man distriktet och begärde förstärkning. När nazisten Brolin skulle hålla föredrag på Gästgiveriet i Sjöbo i april 1933, skrev till exempel SSU:s lokale ordförande där Helge Olsson till distriktet och frågade om de var intresserade av att komma dit och för att ta diskussion med »nassarna».¹⁹ Torsten Nilsson skriver i sin självbiografi om hur särskilda »utryckningspatruller» åkte runt i Skåne och »krävde debatt».²⁰ På motsvarande sätt berättar Tage Erlander om »ett regelrätt fälttåg mot nazismen», där han bland annat diskuterade med Birger Furugård vid ett möte i Sjöbo.²¹ I samma anda bjöd SSU-klubben i Veberöd i juni 1933 in de lokala företrädarna för SNSP till diskussion i Folkets hus. Ordförande Kristoffer Persson svarade att de inte kunde hörsamma denna »på grund av att ledaren i Eder klubb hade ett obalanserat uppträdande i både tal och uppförande å vårt distriktsmöte». Man kunde inte tänka sig en diskussion i Folkets hus men väl på Järnvägshotellet »där Eder ledare kanhända får hava ett bättre uppträdande än på ovanskrivna möte».²²

Många lokala SSU-avdelningar var sommaren 1933 anhängare av denna motagitoriska »ta debatten-strategi». I Sjöbo beräknade SSU-klubben att Furugårds SNSP vid denna tid hade ett 60-tal anhängare och förebrädde SSU-distriktet för detta. De menade att det inte skulle ha funnits någon nazistisk avdelning på orten »om distriktet hade kunnat komma hit och tagit upp diskussion med dem, som vi begärde, vid det första mötet».²³ I Lövestad påtalade SSU:arna att debatt och diskussion med nazisterna var bättre än interna föredrag eftersom detta skulle »samla flera, många kanske av ren nyfikenhet, varför en upplysning den vägen vore möjlig».²⁴ På flera håll ville de lokala SSU:arna även samarbeta med kommunister och syndikalister för att debattera med nazisterna och anordna antinazistiska stormöten och manifestationer. Till exempel bildade SSU:arna i Lönsboda sommaren 1933 en samarbetskommitté tillsammans med den kommunistiska ungdomsorganisationen på orten för »bekämpandet och studerandet av nationalsocialismen».²⁵ När SSU-distriktet fick kännedom om detta skrev de till lönsbodaklubbisterna, bad dem förklara sig och redogöra för »det rätta sammanhanget».²⁶

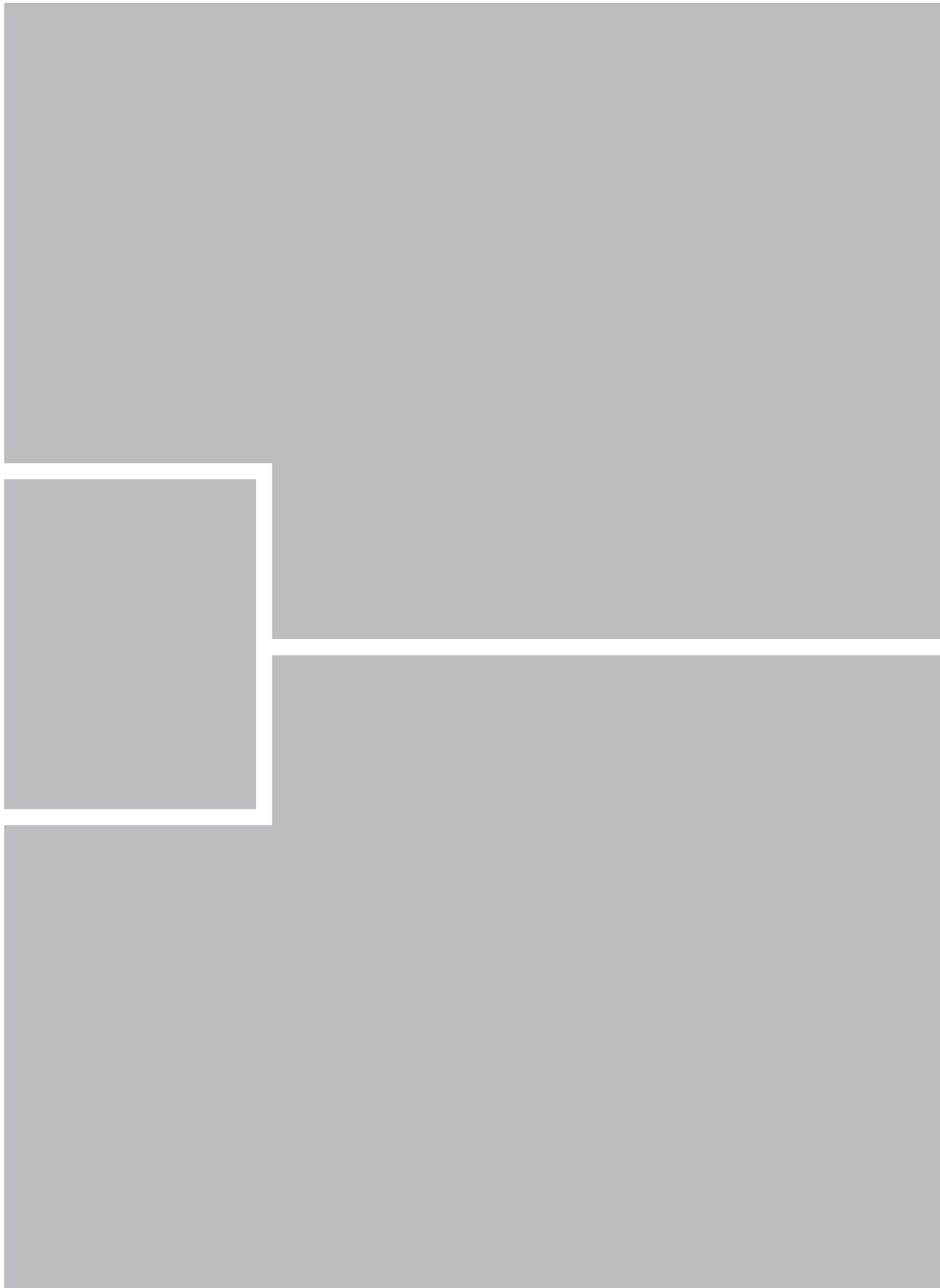
Samröre med kommunister var mycket känsligt inom socialdemokratien vid denna tid, då den kommunistiska internationalen några år tidigare stämplat socialdemokratien som »socialfascism».

En annan strategi som blir synlig i materialet, när det gäller SSU:s bemötande av nazismen, var konfrontationen. Denna innehöll flera dimensioner. En första var att försätta nazisternas möten i blockad, det vill säga att handgripligen förhindra åhörare och sympatisörer att bevista nazisternas möten. I den nazistiska pressen finns flera rapporter om detta. Härigenom försökte socialdemokraterna och SSU begränsa nazisternas offentliga utrymme.

En andra dimension i denna konfrontativa strategi var att på olika sätt försöka stjäla uppmärksamheten vid nazisternas möten. Det finns flera exempel på hur socialdemokrater sjöng Internationalen under eller precis efter ett nazistiskt möte.²⁷ Efter ett möte på Davidshallstorg i Malmö »stämde publiken spontant från skilda håll av torget upp Internationalen [...] Nassarna stämde också upp någon sorts sång varefter det under några minuter uppstod en föga njutbar sångartävlan».²⁸ Dessa »sångstrider» förefaller dock ofta ha varit välregisserade och ritualiserade. Ett annat exempel på en noggrant iscensatt motmanifestation är socialdemokraternas demonstrativa agerande vid NSAP:s möte i Limhamn, då stora delar av publiken på en given signal vände ryggen åt Lindholm när han började tala.²⁹ I den nazistiska pressen finns det flera exempel på hur »marxister» störde mötena genom skratt, skrik och applåder på fel ställen. Vid ett NSAP-möte i parken vid Café Björka i Ystad den 4 juli 1933 då Lindholm talade skall enligt uppgift »den kände kommunisten och frälsningssoldaten Larsson» ha betalat småpojkar att springa runt och slå i koskällor.³⁰ Den samme »uppträdde själv på styltor under ligisternas applåder för att avleda uppmärksamheten».³¹

En tredje dimension i denna konfrontativa strategi var våld. SSU:s förbundsordförande Adolf Wallentheim var inte främmande för detta om demokratin hotades. Mot bakgrund av utvecklingen i Tyskland skrev han i SSU:s medlemstidning *Frihets* förstamajnummer 1933: »Var redo! Skulle reaktionen försöka erövra samhällsmakten i vårt land skall den möta en strid på liv och död...».³² En sådan formulering öppnade för tolkningen att våld var legitimt i kampen mot nazismen. Detta var dock inget som förespråkades explicit i *Frihet*. Men i novelleten »Skogen Brinner», som publicerades som följetong däri 1933–34, finns en sekvens där användandet av våld framställs

Socialdemokratien och SSU i Skåne var en framträdande aktör i det offentliga motståndet mot fascismen under 1930-talet. Den insprängda affischen ovan bjuder in till ett möte i Dalby biograf den 3 november 1933 som dokumenteras i bilden överst på sidan, Torsten Nilsson talar över ämnet för demokrati och mot diktatur och inbjuder demokratiens fiender till en fri diskussion.



som berättigt och försvarbart. Huvudpersonen, arbetarpojken och SSU-klubbisten Sven Andersson, är på väg att lämna en sommarfest tillsammans med sin väninna Inga när de stöter ihop med ett gäng »Ariska frontkämpar». Dessa ynglingar har nekats inträde till festen och angriper därför i vredesmod SSU-klubbisten i biljettluckan:

Inför denna syn blåste Svens fredliga avsikter bort och ersattes av stridslystnad. Men liksom alltid då något stod på spel, blev Svens hjärna klar och kyligt kalkylerande, trots upphetsningen. Med ett våldsamt knytnävsslag och en välriktad spark befriade han sin på marken liggande kamrat från dennes båda antagonister.³³

Därefter följer en målande och utförlig beskrivning av hur slagsmålet fortsatte. Sven beskrivs som en hjälte, en erfaren slagskämpe med »en smidig kropp och vältränade muskler, som behärskades av en klar och lugnt arbetande hjärna».³⁴ Sven blir en förebild som andra SSU:are kan identifiera sig med.

Förutom denna våldsretorik finns det även konkreta exempel på våldsanvändning då skånska SSU:are mötte nazister på gator och torg vid denna tid.³⁵ I *Den Svenske Nationalsocialisten* rapporterades hur valarbetaren G.N. blir brutalt överfallen av ett tjugotal »ungssossar» i Malmö. Enligt tidningen sparkades han och slogs medvetslös.³⁶ Även Torsten Nilsson berättar i sin biografi om hur ett möte i Sjöbo spårade ur efter hans tal och mynnade ut i ett »fruktansvärt tumult [där] knytnävar och även olika tillhyggen kom till användning».³⁷

En tredje strategi var slutligen att osynliggöra nazisterna, till exempel genom att ignorera deras möten. SSU-klubben i Landskrona påtalade här för distriktet »att ej alltför mycket befatta sig med nazis möten etc. för att icke giva onödig reklam, att absolut ej störa sådana möten för att ej skapa någon nazis martyrgloria, att hemligt bojkotta besök å dylika möten».³⁸ På motsvarande sätt uppmanade *Arbetet*, efter oroligheterna på Davidshallstorg i Malmö i juli 1933, att låta »nassarna spy otidigheter för tomma torg». Tidningen konstaterade att mötet hade lockat en stor mängd SSU:are och förmanade dem: »Låt nassarna hålla sig för sig själva. Svensk arbetarungdom är alldeles för god för att ha det minsta att göra med hr Lindholm och hans små söta nassar. Ge inte polisen det minsta sken av anledning att ingripa!».³⁹ Målsättningen med denna strategi var flerfaldig. Förutom att hålla »arbetarungdomen» borta från nazisternas locktoner och därmed minimera risken att de hamnade i dåligt sällskap, ville socialdemokratin undvika att deras företrädare överhuvudtaget figurerade i ordningsstörande och kontroversiella sammanhang på demonstrationsarenan. En bärande del av denna strategi var även idén att fascismen kunde tigas ihjäl.

Företrädare för 1930-talets största fascistiska organisation i Sverige, det av Sven Olov Lindholm ledda NSAP.

Avslutning

I den här artikeln belyser vi hur SSU på lokal nivå i Skåne bemötte den nazistiska utmaningen. Genom detta lokala perspektiv synliggör vi att det inom socialdemokratins 1933 fanns flera olika strategier för att motarbeta nazisterna. Den grundläggande frågan handlade om i vilken utsträckning radikala och »odemokratiska» metoder borde användas för att slå vakt om det demokratiska samhället. Tage Erlanders syn på detta

framgår tydligt i den inledningsvis citerade artikeln. Nazismen skulle bemötas med fredliga och kontrollerade metoder för att inte riskera en upptrappning av de sociala och politiska spänningarna i samhället. Den unge Erlander tillhörde en generation socialdemokrater som under 30-talet gjorde karriär inom SSU och som sedermera kom att tillhöra SAP:s innersta maktelit.⁴⁰ Var det i detta sammanhang som deras förståelse av politiskt handlande tog form?

Victor Lundberg och Johan A. Lundin

är historiker verksamma vid Malmö högskola

Abstract: With a fierce punch and a well-placed kick? SSU and the Nazi Challenge 1933

In this article, we highlight how the Swedish social democratic youth organization, SSU, at the local level in Skåne responded to the Nazi challenge in the period after Hitler came to power in Germany in 1933. This local perspective exposes several different strategies to thwart the Nazis. There were three main strategies. The agitational strategy meant debate with the Nazis in various ways. The confrontational strategy was an attempt to interfere with or disrupt Nazi activities. This also included various forms of violence. The strategy of ignoring the Nazis in various ways tried to downplay the attention given to them. The strategies and their various dimensions were contradictory. However, the basic question was about to what extent radical and »undemocratic» methods could be used to safeguard the democratic society.

Referenser: Med ett våldsamt knytnävsslag

- 1 Tage Erlander, »Politiska uniformer», i *Arbetet* 15/5 1933 (vår kursivering).
- 2 Erlander (1933).
- 3 Innan Fullmaktslagen drevs igenom hade det tyska kommunistpartiet, DKP, utslutits ur riksdagen.
- 4 SSU Skånes strategier är intressanta då dessa blev vägledande för SSU nationellt.
- 5 SAP:s politiska strategier präglades under 1920-talet av en tilltagande antikommunism. Vi menar dock att även antifascismen är en viktig dimension för att förstå hur SAP:s politiska kultur formades under 1930-talet.
- 6 Jesper Overgaard Nielsen, »Politisk kultur: Begrebets udvikling og »staten» som eksempel», *KONTUR*, nr. 7 – 2003, s. 53f; Karin Sennefelt, *Den politiska sjukan. Dalaupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Hedemora 2001, s. 18.
- 7 Stefan Berger och David Broughton (red.), *The Force of Labour. The Western European Labour Movement and the Working Class in the Twentieth Century*, Oxford 1995;

Sheri Berman, *The Social Democratic Movement. Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, Harvard 1998; Sheri Berman, *The Primacy of Politics. Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*, Cambridge 2006.

8 Giovanni Capocchia, *Defending Democracy. Reactions to Extremism in Interwar Europe*, Baltimore 2005; Francis Ludwig Carsten, *The German Workers and the Nazis*, Aldershot 1995; Nigel Copsey och Andrzej Olechnowicz (red.), *Varieties of Anti-Fascism. Britain in the Inter-War Period*, Basingstoke 2010; Keith Hodgson, *Fighting Fascism. The British Left and the Rise of Fascism*, Manchester 2010.

9 Lars Ekdahl och Lars Olsson, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsombildning*, Stockholm 2002; Martin Estvall, *Sjöfart på stormigt hav – Sjömannen och Svensk Sjöfarts Tidning inför den nazistiska utmaningen 1932–1945*, Växjö 2009.

10 Alf W. Johansson, *Den nazistiska utmaningen. Aspekter på andra världskriget*, Stockholm 2006, s. 149.

11 Heléne Löw, *Hakkorset och Wasakärven. En studie av nationalsocialismen i Sverige 1924–1950*, Göteborg 1990, s. 355; Heléne Löw, *Nazismen i Sverige 1924–1979. Pionjärerna, partierna, propagandan*, Stockholm 2004, s. 404 (citat).

12 Styrelseprotokoll 1932-06-26. SSU Skånedistriktet. Skånes Arkivförbund, Lund (SKAF).

13 Nationalsocialismens verksamhet. SSU Skånedistriktet. Arbetarrörelsens Arkiv i Skåne, Malmö (AAS).

14 Brev från SSU Frihet Helsingborg, 1933-07-15. Inkomna skrivelser 1933. SSU Skånedistriktet (AAS).

15 Brev från SSU Lund, 1933-08-13. Inkomna skrivelser 1933. SSU Skånedistriktet (AAS).

16 Brev från SSU Löderup, 1933-05-06. Inkomna skrivelser 1933. SSU Skånedistriktet (AAS).

17 Johan Lundin, »Lag eller näve? Stormöte i Limhamn för demokrati – ett 75-årsminne», *Limhamniana*, Malmö 2008.

18 Tage Erlander, *Tage Erlander. 1901–1939*, Stockholm 1972, s. 199, 201.

19 Brev från SSU Sjöbo, 1933-04-03. Inkomna skrivelser 1933. SSU Skånedistriktet (AAS).

20 Torsten Nilsson, *Lag eller näve*, Stockholm 1980, s. 73.

21 Erlander (1972, s. 200, 255).

22 Nationalsocialismens verksamhet, Veberöd 1933-07-15. SSU Skånedistriktet (AAS).

23 Nationalsocialismens verksamhet, Sjöbo odat. SSU Skånedistriktet (AAS).

24 Nationalsocialismens verksamhet, Lövestad 1933-07-04. SSU Skånedistriktet (AAS).

25 Brev 1933-09-11. Allmän korrespondens 1932-1933. Skånedistriktet (AAS).

26 Brev 1933-08-28. Allmän korrespondens 1932-1933. Skånedistriktet (AAS).

27 »Lindholm med grisflaken i Kävlinge», *Arbetet* 1933-07-13.

28 »Låt nassarna spy otidigheter för tomma torg», *Arbetet* 1933-07-14.

29 Johan Lundin, »Slaget på Limhamns torg», i *Limhamniana*, Malmö 2005.

30 *Den Svenske Nationalsocialisten*, 1933-07-11.

31 *Den Svenske Nationalsocialisten*, 1933-07-11.

32 Adolf Wallentheim, »Linjerna klarna», *Frihet* 1933-05-01.

33 »Skogen brinner», *Frihet* 1934-03-15.

34 »Skogen brinner», *Frihet* 1934-05-01.

35 Jfr Chris Holmsted Larsen i detta nummer av *Arbetarhistoria* om den danska socialdemokratins förhållande till politiskt våld.

36 *Den Svenske Nationalsocialisten*, nr 44 1934.

37 Nilsson (1980, s. 74).

38 Nationalsocialismens verksamhet, Landskrona 1933-07-21. SSU Skånedistriktet (AAS).

39 »Låt nassarna spy otidigheter för tomma torg», *Arbetet* 1933-07-14.

40 Tage Erlander: statssekreterare 1938–1944, konsultativt statsråd 1944–1945, ecklesiastikminister 1945–1946, statsminister 1946–1969. Torsten Nilsson: förbundsordförande för SSU 1934–1940, partisekreterare 1940–1945, kommunikationsminister 1945–1951, försvarsminister 1951–1957, socialminister 1957–1962, utrikesminister 1962–1971. Sven Andersson: ordförande i Göteborgs SSU-distrikt 1930–1938, partisekreterare 1945–1948, konsultativt statsråd 1948–1951, kommunikationsminister 1951–1957, försvarsminister 1957–1973, utrikesminister 1973–1976.

Sill och husmödrar. Matprotester i Malmö 1942

En protest mot bristen på sill samlade många husmödrar på Möllevångstorget för att tåga till kristidsstyrelsen och kräva större kvoter. Kampen om hur en ökad tillgång på sill skulle tvingas fram stod mellan kommunister och socialdemokrater under ett pågående val till stadsfullmäktige. Dagspressen följde förloppet och både varnade och uppmuntrade husmödrarna.

Av Irene Andersson

Den fjärde krigsvintern stod för dörren. Det var ont om sill i Öresund. Dagspressen rapporterade nästan dagligen om fiskarnas magra fångster. Sillen var nödvändig för arbetarfamiljerna och husmödrarna stod timtals i köer till fiskaffärer och fiskstånd. Läget försvårades av få leveranser från Danmark och att importen från Norge och Island var helt stängd. Stockholm och Göteborg tilldelades fisk enligt vissa kvoter, medan Malmö skulle vara självförsörjande. Det upplevdes som orättvist. En utdragen konflikt mellan Limhamns fiskeriförening och privata grossister om hur och var fisk skulle utbjudas till försäljning ökade dramatiken. Samtidigt pågick valkampanjen till stadsfullmäktige och socialdemokraterna arbetade för att behålla sitt politiska inflytande. För att lugna husmödrarna sände Fackliga Centralorganisationen i Malmö skrivelser till Statens livsmedelskommission, LK, om mer sill och priskontroll. Men en nyetablerad sammanslutning, Arbetarkvinnornas klubb, uppvaktade husmödrarna. Klubben delade ut flygblad i fiskköerna med uppmaning att följande eftermiddag, den 10 september, delta i en kollektiv aktion på Möllevångstorget. I planen ingick att tåga till kristidsstyrelsen och kräva mer sill. Socialdemokraten Olivia Nordgren, kvinnornas representant i LK, skulle samma dag, men på kvällen, tala i Folkets park om livsmedelsförsörjningen. Läget var spänt på flera fronter.

Många husmödrar anslöt till samlingen på torget. Polis var på plats och kommissarie Alarik Benskiöld läste via en högtalarbil upp ett flygblad från Fackliga Central som instruerade kvinnorna att upplösa sin protest. Olivia Nordgren och Ebon Andersson, ordförande för Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb, gick runt bland kvinnorna och försökte övertala dem

att inte delta i aktionen som de menade drevs av kommunistiska kvinnor. Polisen och de socialdemokratiska representanterna möttes av hånfulla utrop. En del husmödrar försvann från torget, men många tågade till kristidsstyrelsen. Polisen satte upp avspärningar i gatorna. Väl framme valdes en kvinnodelegation ut för att framföra sina krav till borgmästaren.

Upptakten, genomförandet och efterspelet av matprotesterna kan följas i dagspressen. Det socialdemokratiska *Arbetet* varnade husmödrarna för att delta i aktionen. Högertidningen *Sydsvenska Dagbladet* uttalade sig också kritiskt, medan *Ny Dag* manade på och förhöll sig entusiastiskt till förloppet. När demonstrationen spred sig till Landskrona konstaterade Landskronaposten att deltagarna inte var kommunister som i Malmö utan vanliga kvinnor som tröttnat på fiskbristen. Dagstidningarna blev aktörer i den kollektiva aktionen. Syftet här är att analysera hur husmödrarna konstruerades och tilltalades i samband med oroligheterna.¹

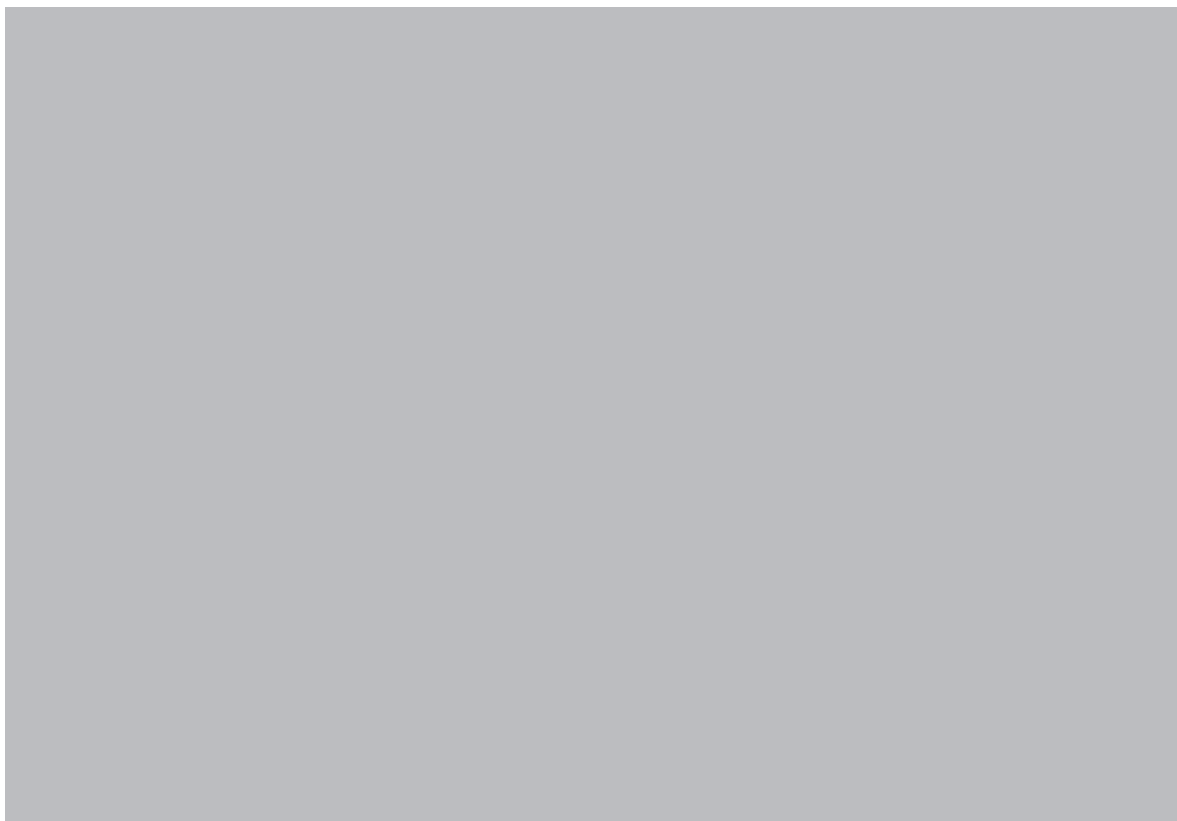
Tidigare forskning om genus och matdemonstrationer

Att kvinnor har deltagit i kollektiva protester i samband med matbrist och höga priser i historien är känt. Frågan är hur deras agerande och representation har tolkats. Två tolkningar kan urskiljas. Antingen har kvinnors självständiga agerande poängterats eller så har deras agerande tillsammans med män stått i fokus. Men problemet, enligt Joan Scott, är att kvinnor har knutits till hushållssfären i båda alternativen även om de har varit arbeterskor. De har då setts som opolitiska eller bara delvis som politiska aktörer.² Att tolka kvinnors roll i källmaterial som rör kollektiva aktioner kräver emellertid metoddiskussioner.³ Det handlar om registreringen av kvinnor i protesterna, vilka roller de spelade i aktionerna, om kvinnorna agerade aktivt och våldsamt, blev arresterade och vilka straffpåföljder de fick. Forskare har visat att kvinnor deltog i aktionernas inledningsskede, spred rykten och uppmunade män att agera, men att de också på egen hand tog initiativ till matdemonstrationer. Några forskare har tolkat agerandet som en särskild kvinnlig medvetenhet utvecklad genom närheten till genuskodade platser som marknader, torg och bostadsområden.⁴



Pressklipp från *Sydsvenska Dagbladet* 11 september 1942.

TEMA: POLITISKA PROTESTER



Underst en bild av husmödrar som samlas till livsmedelsdemonstrationen på Möllevångstorget 1942. Överst en bild av kommissarie Alarik Benskiöld som via sin radiobil upp manar husmödrarna att upplösa sin demonstration. Den översta bilden dock tagen vid kristidsstyrelsen på Triangeln i Malmö, men bilderna sattes ihop som ett fotomontage i *Sydsvenska Dagbladet* 11 september 1942, se föregående sida.

I svensk forskning har kvinnors representation i kollektiva aktioner setts som marginell eller som ett sätt att få upp arbetarrörelsens krav på dagordningen.⁵ Kjell Östberg slår utifrån matprotesterna 1917–1918 fast dels att skiljelinjen mellan organiserade och oorganiserade deltagare var viktig och dels att män i arbetarrörelsen kritiserade och fördömde kvinnornas aktioner samt tillrättavisade och förlöjligade dem.⁶ Ett mönster som även syns i Malmö 1917 då arbetarkvinnor uppvaktade myndigheterna med krav på bröd och potatis till sina barn men även tågade direkt till lantbrukare.⁷ Hur såg mönstret ut i sillprotesten 1942?

Folkförsörjning och protester

Folkhushållningsdepartementet leddes under andra världskriget av socialdemokraten Axel Gjöres. Lokalt hanterades livsmedelsransoneringen av kristidsnämnder och regionalt av kristidsstyrelser, som såg till att LK:s föreskrifter följdes. På den oreglerade fiskmarknaden gällde regler om kvotfördelning av fångster. Under sommaren 1942 införlivades dock fiskenämnden i LK.⁸ Oliva Nordgrens position i LK var resultatet av att socialdemokratiska kvinnoförbundet förespråkade att kvinnors yrkeskompetens skulle användas i olika kristidsorgan.⁹ Förutom stölder, kupongbrott, ransoneringsöverträdelser och svarta börshandel förekom det aktioner mot ransoneringarna. Husmödrarnas Centralråd och Arbetarkvinnors diskussionsklubb, som bildades 1941 av kommunistiska kvinnor i syfte att protestera mot de höga priserna, fanns på fler platser i landet. Kvinnoopinionen sanktionerades av det egna partiet men det tog tid innan aktionerna uppmärksammades. Socialdemokratiska kvinnor utförde också protester, som att sända egna skrivelser till regeringen och konungen. Aktiviteterna sågs inte med blida ögon av deras parti. Både kommunistiska och socialdemokratiska kvinnor motionerade i riksdagen för lättnader i livsmedelssituationen.¹⁰

Upptakten – brist på sill och husmödrar i fiskeköer

I förberedelserna inför valet till stadsfullmäktige 1942 vände sig *Arbetet* särskilt till husmödrarna och uppmärksammade att sillen inte gått till på flera veckor.¹¹ När valtidsningen var klar att delas ut publicerades skrivelserna som Fackliga Centralorganisationen sänt till LK.¹² Socialdemokraterna använde sina organisationer, visade krafttag och ansvar samt inlevelse i husmödrarnas problem. Tidningen beskrev väntande och oroliga husmödrar i ändlösa fiskeköer, som ofta fick gå hem töstlösa med tomma kassar eller med bara ett eller ett

halvt kilo sill till sina barn och män. Arbetade männen med tungt kroppsarbete var ansvaret större då både smör och pålägg saknades till brödet, påpekade redaktionen.¹³ Samtidigt som kvinnorna i Malmö stod i de rekordlånga köerna kunde de läsa om stora fångster på västkusten och om sill som gick till konserverfabriker istället för till nersaltning i hushållen.¹⁴ *Ny Dag* påtalade att det var husmödrarna som drabbades mest och rapporterade från tomma fiskaffärerna även i Stockholm. Tidningen hoppades på protester från kvinnornas sida.¹⁵ Redan den 8 september, cirka två veckor före valet berättade *Ny Dag* om ett »helt spontant» kvinnotåg som uppstått i köerna till en kristidsnämnd i Malmö. Tåget hade gått till Folkets park för att uppvakta Arbetarkommunens ordförande. Tidningen ställde sig på husmödrarnas sida och hävdade att deras tålmod var slut.¹⁶ *Sydsvenska Dagbladet* tonade ner händelsen som »vissa tendenser till demonstrationer från husmödrarnas sida».¹⁷ *Arbetet* använde tystnadens strategi.

Genomförandet – flygblad, demonstrationer och poliser

Redaktionen på *Arbetet* försökte istället hantera den växande oroliga stämningen genom att varna husmödrarna för kommunistisk agitation och lyfta fram socialdemokratisk folkhushållningsexpertis varvat med rapporter om mer sill till Malmö. LK hade meddelat, skrev tidningen, att staden skulle få del av västkustfischen och att salt sill skulle tas från beredskapslagret, samt att förhandlingar med Danmark inletts.¹⁸ På ett valmöte med Ebon Andersson, som samlat hundratals kvinnor på en lekplan, uppmanades husmödrarna att besinna sig och inte ansluta sig till livsmedelsprotester. *Arbetet* publicerade annonser om samlingar i Folkets park, dels Olivia Nordgrens kommande anförande »Vår folkförsörjning under det fjärde krigsåret» och dels folkhushållningsministern Axel Gjöres tal följande måndag klockan 14. Tiden var satt så att husmödrar skulle kunna delta, löd tidningens uppfordrande röst. För att påminna om förbättringarna i folkhushållningen jämfördes situationen med 1917–1918 i en krönika med rubriken »Gammal arbetarehustru». Det var mycket sämre då, berättade en husmoder som själv gått med i kvinnotåget ut till gård-sägare för att få potatis.¹⁹

Trots mer sill blev demonstrationen på Möllevångstorget av och reaktionerna lät inte vänta på sig. *Arbetet* publicerade texter där socialdemokratiska män och kvinnor på ledande positioner delade upp husmödrarna i två grupper. En grupp konstruerades som ovetande, onyttiga, vilseledda och lättlockade. De kri-

TEMA: POLITISKA PROTESTER

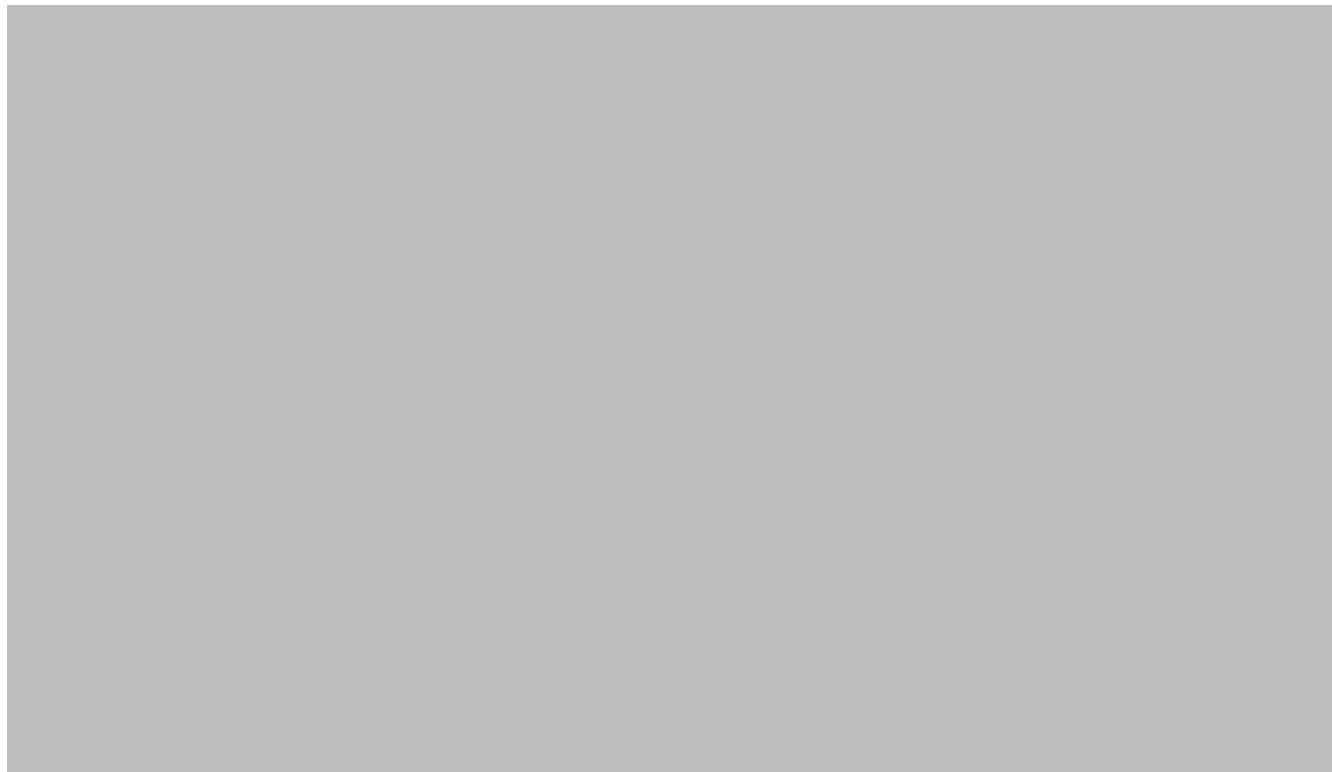
tiserades och tillrättavisades. Att demonstrera var att spilla sin tid. De skulle sköta sina uppgifter i arbetarfamiljen och absolut inte blanda sig med kommunister. Flygbladen var undertecknade »Arbetarkvinnornas klubb» och husmödrarna beskrevs som »grundlurade», som hade trott att socialdemokratiska kvinnor stod bakom aktionen. Så förklarades den stora uppslutningen. Inga deltagarsiffror angavs men en text berättade att »ett stort antal konstaplar» hade funnits på plats, att »en massa folk» hade samlats på torget och att »några hundra» försökt ta sig till kristidsstyrelsen. Den andra gruppen bestod av nyttiga, präktiga, sansade och kloka husmödrar som höll sig till socialdemokraterna. Men de riskerade också att bli utnyttjade, lockade och sedan »lämnade vind för våg». I uppfostrande ton konstaterade tidningen att någon mat inte kom på borden genom »sillabolsjevism». Bättre att vara nyttig, som att koka soppa på grönsaker, potatis och lite kött. Det kunde även en stenhuggare bli mätt på. Demonstrationen karakteriserades som ett upptåg som inte kunde tas på allvar och de kommunistiska kvinnorna som samvetslösa, beräknande och aggressiva ryktesspridare. Aktionen kontrasterades genom att tidningen betonade Olivia Nordgrens anförande som en värdig manifestation, ett »Ståtligt kvinnomöte», och uppma-

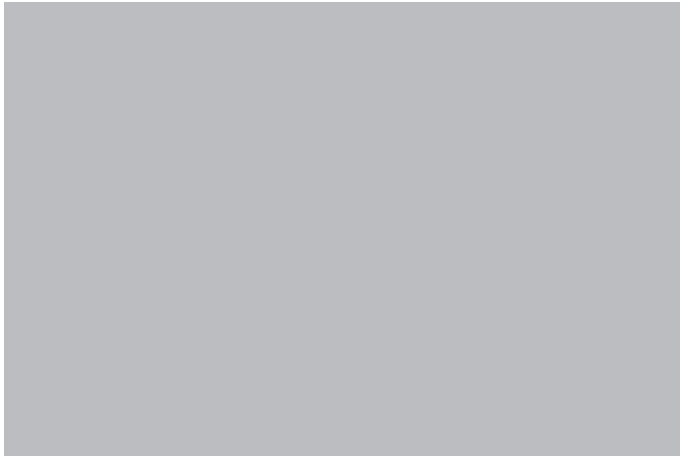
nade husmödrarna att lita på myndigheterna.²⁰

Högertidningen *Sydsvenska Dagbladet* lyfte fram den kommunistiska ledningen under rubriken »Amerikanska förde röda fruars talan» och publicerade ett fotomontage föreställande en polisbil och en poliskommissarie som såg ut att ha läget under kontroll vid demonstrationen på Möllevångstorget. I själva verket var bilden av polisen tagen vid kristidsstyrelsen på Triangeln, men beskuren och monterad på ett fotografi av samlingen på torget. Antalet deltagare angavs inte heller i högertidningen, den övervägande delen hade »sunda och antikommunistiska» åsikter och omtalades som nyfikna, med viss rätt, eftersom »det är svårt för husmödrar att mätta hungriga arbetare». Däremot var 5 procent kommunister, »köpta demagoger», som inte husmödrarna skulle lyssna på. De-putationen som träffade borgmästaren och kristidsstyrelsen leddes av Dolores Greiff. Född i Amerika beskrevs hon som en icke »svensk arbetarhustru-husmor» med »osvenskt tal». Greiff, som framförde flera krav på förändring, betecknades med nedlåtande ton som naiv.²¹

Ny Dag önskade spridning av aktionen och uppgav att demonstrationen i Malmö hade satt »3000 kvinnor i rörelse». Husmödrarna konstruerades som aktiva men lugna i mötet med polisen även om kommissari-

Möte i socialdemokratiska riksdagsgruppen 1941. I mitten Olivia Nordgren och Nina Anderssen från Danmark.



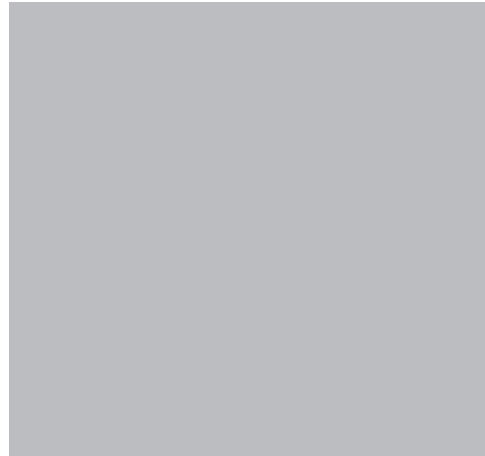


Ebon Andersson.

ens uppmaning att gå hem bemöttes av »hån och protester». Vissa poliser omtalades som förstående och andra som »brutala», särskilt vid avspärningarna, medan borgmästaren beskrevs som »tillmötesgående». ²² *Ny Dag* konstaterade entusiastiskt dagen därpå att protesten var den första »motsvarigheten till potatisdemonstrationerna år 1917» i detta krig. Man såg gärna fler. ²³ Tidningen uppmärksammade spridningen till Landskrona och pekade på att husmödrarna där höll samman enhälligt. ²⁴ Det bekräftades av Landskronaposten som menade att de 200 husmödrarna som uppvaktat kristidsnämnden var vanliga husmödrar som inte längre ville stå i fiskköer utan krävde ransonerings på fisk och sill. ²⁵

Efterspelet – sillransonering och förståelse för kvinnorna

Veckan efter protesterna mildrades domen över husmödrarna. De omtalades i *Arbetet* som impulsiva som utan att tänka sig för hade deltagit i aktionen. ²⁶ Även Ebon Andersson följde detta spår när hon efter Axel Gjöröns anförande måndagen den 14 september talade till husmödrarna. Enligt tidningen betonade hon att det var tyngst för »husmödrarna, som av de små ransonerna» skulle ge alla i sitt hushåll mat. Att en husmors tålmod inte var evigt, att någon desperat kunde »mista kontrollen över sig själv» var lätt att förstå. Men husmödrarna skulle hellre använda de fackliga och politiska sammanslutningarna, löd budskapet till kvinnorna. ²⁷ När Ebon Andersson sedan av kommunisterna anklagades för att ha tillkallat polis till Möllenvångstorget publicerade *Arbetet* en dementi av kommissarie Benskiöld. Bevakning hade sänts till torget när flygbladet blev känt och inget tillstånd fanns för demonstrationen. Ebon Anderssons förklarade att hon



Dolores Greiff.

befunnit sig på mötet för att upplysa de »vilsledda» arbetarkvinnorna om vem som låg bakom aktionen. Hon hade sedan åkt till kristidsstyrelsen för att bistå borgmästaren eftersom frågan rörde kvinnor. ²⁸

Tillgången på sill var fortfarande ostabil efter valet och förhandlingar mellan myndigheter och representanter för fiskmarknaden resulterade i ett beslut om lokal ransonerings av fisk och sill i Malmö, meddelade *Arbetet* i början av oktober. ²⁹

Slutsatser – Att vinna husmödrarna för rätt sak

Analysen av de kollektiva aktionerna i Malmö 1942 visar att gängse mönster för matprotester användes. Husmödrar mobiliserades på genuskodade platser, där kvinnor i sin dagliga verksamhet var dominerande, som i fiskköerna, och på ett handelstorg. Deltagarna genomförde uppvaktning av myndigheter och framförde krav på priskontroll och ökad tillgång på sill. Det ligger nära till hands att knyta an till E.P. Thompssons begrepp om den moraliska ekonomin, tolkat som de mindre bemedlades rätt att protestera när myndigheterna inte upprätthöll kontroll av priser och fördelning av livsmedel. Dagspressen knöt kvinnorna via husmordersrollen till hushållssfären, vilket kan tolkas i enlighet med Scotts kritik. Det förefaller som att kvinnor var ansvariga, ledde och genomförde protesterna självständigt men det är oklart i vilka organ aktionerna planerades.

Arbetet framställde socialdemokraterna som politiskt an-svarsfulla. De kallade in sina resurser och samarbetade med polis och myndigheter för att stoppa protesterna. Före aktionen tilltalades husmödrarna med förståelse, under aktionen kritiserades de och beskrevs som potentiellt farliga i politisk mening, både i sin okunskap och som ansvariga för maten i hushål-

len. Efteråt förläts de med hjälp av känslomässiga förklaringar och referenser till den svåra situationen. Några självständiga politiska subjekt var det inte fråga om utan husmödrarna behövde upplysas och tillrättas. *Ny Dag* betraktade husmödrarna som politiska aktörer. I högertidningen *Sydsvenska Dagbladet* varnade husmödrarna visserligen för kommunismen men

de var inte föremål för samma politiska agitation. I stället fick de viss förståelse för att de mött upp på torget. Analysen visar att husmödrarnas hade stort politiskt värde för socialdemokraterna och kommunisterna. Dagstidningarna tog aktiv del i aktionen genom att benämna och kategorisera, driva på, varna och sätta gränser. Husmödrarnas egna röster fick inte plats.

Irene Anderson

är historiker verksam vid Malmö högskola

Abstract: Herring and housewives. Foodprotests in Malmö 1942

Many housewives gathered in a Malmö market place in 1942 for a food protest initiated by a newly established communist women's group. Herring was important in the diets of working families during wartime and demands for more herring and price controls were raised. How did the newspapers construct the housewives participating in the protest? In this study three newspapers are analysed: a local social democratic paper, a right-wing paper and a national communist paper. At the market place a police officer and two female social democratic leaders tried to persuade the housewives to go home instead of joining a procession to the mayor. The conclusions drawn are that the communist paper supported the housewives as political subjects. The right-wing paper was critical but acknowledged their right to attend the meeting as main providers of food, while the social democratic paper constructed the housewives as ignorant, easily led and deceived, in need of reprimands.

Referenser: Sill och husmödrar

- 1 Det finns troligen mer material om protesterna t ex hos polisen och kristidsnämnder eller kristidsstyrelsen, men det har inte undersökts till den här texten.
- 2 Joan Wallace Scott, *Gender and the Politics of History*. New York 1988, s 68–90.
- 3 E.P. Thompson, »The Moral Economy Revisited«, in *Customs in Common*, London 1991, s 305–336.
- 4 E.P. Thompson, »De engelska massornas moraliska ekonomi« *Herremakt och folklig kultur: socialhistoriska uppsatser*, Stockholm 1983, om kvinnors agerande i protestaktioner, s. 110–112. Att poliserna undvek att arresteras kvinnor hävdas i Arlette Farge, *Livets sköra tråd. Våld, makt och solidaritet i 1700-talets Paris*. Stockholm 1989, s. 297.

- John Bohstedt anser att både kvinnor och män agerade för familjeekonomin utan genuskillnad i påföljderna, »The Myth of the Feminine Food Riot: Women as Proto-citizens in English Community politics, 1790–1810«, in Harriet B. App-lewhite & Darline G. Levy (edit), *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution*, Ann Arbor 1990 och John Bohstedt, *The Politics of Provisions: Food Riots, Moral Economy, and Market Transition in England, c. 1550-1850*, Farnham, Surrey, England 2010. John Stevenson, *Popular disturbances in England 1700–1832*, London 1992, menar att kvinnor tog ledande roller och förde information från marknaden till män som de uppmanade till våld, s. 125–126; Cynthia A. Bouton anser att kvinnor och män har haft olika uppgifter i upplöppen, *The Flour War. Gender, Class and Community in Late Ancient Régime French Society*. Pennsylvania 1993, s. 19–20 och 31; Temma Kaplan och Karen Hagemann förklarar kvinnors deltagande i protester från 1917–1923 utifrån strategier för överlevnad i samband med höga hyror, brist på mat och bränsle och närhet till genuskodade platser. Temma Kaplan, »Women and Communal Strikes in the Crises of 1917–1922« in Renate Bridenthal, Claudia Koonz & Susan Stuard, *Becoming Visibly – Women in European History*, Boston 1987; Karen Hagemann, »Men's demonstrations and women's protests. Gender in Collective actions in the urban milieu«. *Gender & History* 1993.
- 5 Om kvinnors delaktighet i protester i en svensk kontext, se Rolf Karl-bom, *Hungerupplopp och strejker 1793–1867: En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst*, Lund 1967, s. 240–241, Yvonne Hirdman, *Magfrågan. Mat som mål och medel. Stockholm 1970–1920*, Stockholm 1983, s. 274; Mats Berglund, *Massans röst: upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm 2009, s. 122–123. Stefan Ny-zell, »'Det är bättre att sitta i fästning än att svälta ihjäl'. Hungerupproret i Jönköping den 25 och 26 december 1855.« Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red), *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges*

- bråkiga 1800-tal*, Lund 2011, s 63, och Eva Österberg (red), *Socialt och politiskt våld: perspektiv på svensk historia*, Lund 2002, s. 33–34.
- 6 Kjell Östberg, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Stockholm/Stehag 1997, s. 35–36.
 - 7 Hanna Westman, *Malmökvinnornas hungeraktioner 1917*, opublicerad C-uppsats, Historia med kulturanalys, Malmö högskola, 2006.
 - 8 Lennart Friberg, *Styre i kristid: studier i krisförvaltningens organisation och struktur 1939–1945*. Stockholm 1973, s. 63–66.
 - 9 Irene Andersson, »Luftskyddsarbete, stickning och en modern tvättambulans. Socialdemokratiska kvinnor och civilförsvaret under 1930-talet« Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red), *Sociala konflikter och kulturella processer*, Malmö 2004, s. 200–201.
 - 10 Jonny Wijk, *Svarta börsen – samhällslojalitet i kris: livsmedelsransoneringarna och den illegala handeln i Sverige 1940–1949*, Stockholm 1992, s 85, och Yvonne Hirdman, *Sveriges Kommunistiska Parti 1939–1945*, Stockholm 1974, s. 190–195, som också analyserar skillnaderna i gruppernas krav.
 - 11 *Arbetet* 28/8 1942.
 - 12 *Arbetet* 31/8 1942.
 - 13 *Arbetet* 24/8, 28/8, 29/8, 31/8, 5/9 1942.
 - 14 *Arbetet* 5/9 1942.
 - 15 *Ny Dag* 4/9 1942.
 - 16 *Ny Dag* 8/9 1942.
 - 17 *Sydsvenska Dagbladet* 8/9 1942.
 - 18 *Arbetet* 7/9; 9/9 1942.
 - 19 *Arbetet* 10/9 1942.
 - 20 *Arbetet* 11/9 1942
 - 21 *Sydsvenska Dagbladet* 11/9 1942.
 - 22 *Ny Dag* 11/9-1942.
 - 23 *Ny Dag* 12/9 1942.
 - 24 *Ny Dag* 12/9 1942.
 - 25 *Landskronaposten* 12/9 1942.
 - 26 *Arbetet* 14/9 1942.
 - 27 *Arbetet* 15/9 1942.
 - 28 *Arbetet* 17/9 1942.
 - 29 *Arbetet* 26/9, 2/10, 6/10 1942.

Upplopp och samhällshistoria. E.P. Thompson och den (nya) moraliska ekonomin

Utanförskapet i förorterna har de senaste åren skapat allvarliga konfrontationer i Sverige liksom på många andra håll i Europa. Samtidigt har svenska historiker, till skillnad från andra samhällsvetare, varit påtagligt frånvarande i debatten. I artikeln argumenteras för behovet av en ny samhällshistoria. Frågan ställs även om det vi ser i förorterna idag inte är en ny form av moralisk ekonomi – det vill säga något för sådana samhällshistoriker att diskutera.

Av Stefan Nyzell

I maj 2013 utbröt oroligheter i Stockholmsförorten Husby. När polisen kom till platsen möttes de av stenkastning, bilbränder och skadegörelse. Händelsen betraktades inom kort som våldsam upplopp. Den utlösande orsaken bakom handlandet, såsom de stenkastande förortsborna själva uppgav till media, var ilskan gentemot ett polisingripande som lett fram till att en man dödligt skadats av polisvåld. Under flera dagar i maj fortsatte oroligheterna i Husby, trots att polisen mötte protester med repression, och under denna tid spred sig upploppen till andra förorter, såsom Tensta, Skarpnäck, Norsberg, Jakobsberg, Rinkeby och Fittja. Politiker och reportrar reagerade på det inträffade med viss bestörtning och med samstämmiga fördömanden av det konfrontativa våldet. Statsminister Fredrik Reinfeldt fördömde med skärpa det inträffade och dem som deltog i upploppen, de senares handlingar kallades huliganism. Han sällade sig därmed till en formlig kör av statsledare som inför liknande händelser kallat deltagare för kriminella, ligister eller terrorister.¹ Den lokala husbyorganisationen Megafonen uttryckte att händelserna snarast kunde ses som ett förstäligt uttryck för frustration bland förortens befolkning när andra demokratiska vägar tycktes vara stängda.² Det konfrontativa våldet i förorterna blev inte bara en riksnöhet utan kablades ut i världen som ännu ett exempel i en lång rad liknande händelser i storstäder och deras förorter under senare år. I Sverige har våldsamma oroligheter exempelvis inträffat i Stockholm (Rinkeby 2010, Fittja 2009), Uppsala (Gottsunda 2009), Malmö (Lindängen 2011, Rosengård 2008), Göteborg (Backa 2011 och 2009, Angered 2007) och Södertälje (Ronna 2005). Med ett något vidgat perspektiv har exempelvis även Danmark drabbats av upplopp under senare år (Odense 2012 och Nørrebro 2011), och flera europeiska

storstäder har under samma tid haft våldsamma upplopp, antingen i stadskärnorna eller förorterna, exempelvis Budapest 2013 och 2006, London 2013 och 2011, Paris 2013, 2012, 2007 och 2005, Aten 2012, 2011, 2010 och 2008, samt Birmingham 2011, Bristol 2011 och Manchester 2011.³

I den uppblussande svenska mediedebatten i anslutning till händelserna i Husby deltog företrädare för en rad olika samhällsvetenskaper, såsom sociologer, geografer och kriminologer.⁴ Deras analyser av det konfrontativa våldet i förorterna var likartade.⁵ Den utlösande faktorn bedömdes av flertalet vara den territoriella stigmatisering förorterna utsatts för, där i grunden sociala problem alltmer kommit att betraktas som polisiära problem, följt av allt högre grad av övervakning, vardagskränkningar och repressivt våld från polisens sida.⁶

Medan forskare från flera olika samhällsvetenskapliga discipliner således gav sig in i debatten kring händelserna i Husby och på så sätt bidrog med analyser grundade i forskning var tystnaden i det närmaste kompakt från svenska historiker.⁷ Syftet med denna artikel är att fundera på varför så var fallet. Varför deltog historikerna inte i debatten (mig själv inkluderad som alltsedan tidigt 2000-tal aktivt forskat om våldsamma konfrontationer i svensk historia och delvis kritiserat svensk historieskrivning av sådana händelser) och vad hade de i så fall kunnat tillföra?⁸ Svaret är delvis att samhällsvetare och historiker till viss del talar olika språk, vilket stundtals gjort dialogerna mellan dessa vetenskaper svåröverbrygbara. Detta är ingalunda någonting nytt. Den brittiske historikern Peter Burke skriver i *History and Social Theory* att historiker och samhällsvetare, då särskilt sociologer, ofta haft svårt att tala med varandra och betonar att Fernand Braudel redan på 1950-talet talade om detta som »de dövas dialog».⁹ Ändå har det funnits initierade försök från såväl historiker som samhällsvetare att överbrygga dessa svårigheter att tala med varandra. Braudel tillhörde den franska Annales-skolan vars totalhistoriska ambitioner – en önskan att skriva hela samhällets historia – gjorde att de på många sätt stod samhällsvetenskaplig teori nära.¹⁰ På samma sätt stod historiker från den brittiska historiemarktalistiska skolan på 1970- och 1980-talen samhällsvetenskapen nära, inte minst tydligt uttryckt i E.J. Hobsbawms uppmaning att skriva samhällshistoria, en hela samhällets historia till skillnad från dess

delars. För att göra detta, menade Hobsbawm, behöver historikerna ta intryck från samhällsvetenskapens teoribildning. Men det räcker inte att ta in samhällsvetenskaplig teori i den historiska analysen, historikerna måste även ompröva dessa teorier utifrån historievetenskapens specifika perspektiv.¹¹

Liknande tankar har den amerikanske historikern William H. Sewell Jr. uttryckt i *Logics of History* från 2005.¹² Mellan Hobsbawms 1970-tals- och Sewells 2000-talsperspektiv utbreder sig dock historieämnets kulturella vändning. Detta historiografiska skifte såg länge ut att medföra vad som något drastiskt kallats för socialhistoriens död.¹³ Ett av de forskningsfält som den socialhistoriker under tiden mellan 1960- och 1980-tal visade särskilt intresse för var protester och oroligheter, sådant som upplopp, uppror och revolutioner. Med den kulturella vändningen kom detta forskningsfält inte längre att ägnas lika mycket intresse.¹⁴ Samtidigt verkar nyare svensk forskning om konfrontationer och motstånd inte kunna (eller vilja) klara sig utan den klassiska socialhistoriska forskningen. Och under 2000-talets första decennium har det socialhistoriska perspektivet åter börjat rehabiliteras.¹⁵ Sewell är inne på samma spår och menar att den kulturella vändningens förkastande av socialhistorien är problematiskt. Det senare är intressant eftersom Sewell gjorde sig ett namn på 1980-talet som en inflytelserik amerikansk socialhistoriker som fullt ut gjort den kulturella vändningen.¹⁶ Men Sewell argumenterar inte för en tillbakagång till 1970- och 1980-talens socialhistoria, utan för en ny sådan under intryck av den kulturella vändningens teoretiska och metodologiska landvinningar. Han talar utifrån detta om betydelsen av samhällsvetenskapligt präglad social teori och samhällshistoriska perspektiv och menar att fortsatt dialog mellan historiker och samhällsvetare är av allra största vikt.¹⁷

Historia och samhällsvetenskap

I *The Logics of History* talar således Sewell om vikten av dialog mellan historiker och samhällsvetare. Tanken på en sådan dialog är som sagt ingenting nytt, det finns också mycket som förklarar. Såväl historiker som samhällsvetare har egentligen samma vetenskapliga utgångspunkt, menar Sewell, studiet av sociala relationer. Särskilt historia och sociologi är att betrakta som nära angränsande discipliner. De studerar båda människans sociala liv i sin helhet, till skillnad från statsvetenskap, geografi eller ekonomi som studerar mer tydligt avgränsade aspekter av det sociala livet.¹⁸

Sociologer kan tillföra dialogen deras strukturella tänkande, menar Sewell. Medan historiker tenderar att fokusera på mångbottnad temporal komplexitet i sina kontextualiseringar av socialt liv har sociologer ofta förmågan att peka ut några få men avgörande aspekter i denna komplexitet samt att på ett systematiskt sätt utveckla tankar kring deras dynamik

och generaliserbara betydelser för det sociala livet. Medan historiker gärna går på djupet tar sociologer således ett mer övergripande perspektiv. Detta ger de senare en analytisk klarhet och skärpa som väl lämpar sig för teori- och metodutveckling, något som i sin tur tidvis gett sociologin ett betydande teoretiskt och metodologiskt inflytande inom den historiska vetenskapen.¹⁹ Sewell menar att det är just här, i mötet mellan det sociologiska strukturella och det historiska temporala, som dialog mellan sociologer och historiker kan skapa avgörande teoretiska incitament. Sewell menar att det har funnits två

huvudsakliga problem med samhällsvetarnas användning av struktur som analytiskt begrepp: de har inte tagit tillräcklig hänsyn till mänskliga aktörer och deras praktiker eller hur förändring över tid går till.²⁰ I en dialog om social teori kan alltså historiker tillföra temporalitet, inte minst frågan om relationen mellan kontinuitet och förändring, och argumentera för vikten av den temporala komplexitetens kontextualisering, medan sociologer kan tillföra strukturalitet, analyser av kontinuitet snarare än förändring, samt utifrån detta driva generaliserbara argument om de stora samhällsfrågorna.²¹

Våren och försommaren 1917 var det oroligt i Sverige. I mitten av april uppstod hungeroroligheter runtom hela landet, där arbetare demonstrerade för rätten att äta sig mätta. Under två veckors tid deltog mer än 250 000 personer i sådana hungerdemonstrationer. I maj och i juni övergick demonstrationer flera gånger i våldsamma konfrontationer mellan demonstranter och ordningsmakt – bland annat i Norrköping, Göteborg och Stockholm. Den konfliktrepertoar med vilken de protesterande arbetarna – inte minst arbetarkvinnorna var mycket aktiva – ställde sina krav hade stora likheter med det E.P. Thompson kallade för en moralisk ekonomi. Här på bilden demonstrerar arbetarkvinnor i Stockholm mot det så kallade "mjölktrusten" i april 1917.

Här finns teoretiska ingångar till en ny samhällshistoria. Socialteoretiskt uppstår en analytisk dynamik i dialogen mellan sociologens strukturella och historikerns temporala tänkande.²² Mer sällan har historiker lyft fram vad de kan tillföra i dialogen med samhällsvetenskaperna. De är också ofta betydligt mer tveksamma till att ta tag i och debattera de stora samhällsfrågorna.²³ Att historiker sällan deltar i samhällsdebatten har åtminstone delvis att göra med detta, en (kanske överdriven) ödmjukhet inför temporalitetens komplexitet, som får många historiker att tveka inför de generaliseringar som sådana ofta utkräver. Det vill säga just detta som sociologer tenderar att vara särskilt bra på. Svaret på frågan varför så få historiker gav sig in i debatten om oroligheterna i Husby är med andra ord att det finns en utbredd ängslan hos historiker att dra några förhastade slutsatser av någonting. Det ligger i själva historieämnets innersta kärna att göra kontextuellt underbyggda analyser vilket i sin tur gör att historiker inte gärna generaliserar. Det är samtidigt ett misstag av historikern att vara alltför ödmjuk, menar Sewell:

[D]et är viktigt att inse att historikers teoretiska insikter inte endast är viktiga för samhällsvetare som arbetar med historiska ämnen. Eftersom den sociala världen är stadd i ständig förändring, eftersom den är strukturerad av komplexa och öppna temporaliteter, är det lika avgörande för någon som studerar den samtida sociala världen att förstå historiens logik som det är för någon som studerar det förflutna.²⁴

Kanske finns det här ändå lärdomar att hämta från den klassiska socialhistoriska forskningen vars företrädare såsom E.P. Thompson, George Rudé och E.J. Hobsbawm alls inte var lika ödmjuka inför att analysera det samhälleliga.

E.P. Thompson och den moraliska ekonomin

Här ska ett exempel på sådan klassisk socialhistorisk forskning som tar sin analytiska utgångspunkt i upploppet som samhällsfenomen diskuteras, den brittiske historikerns E.P. Thompsons studie av hungerupplopp i 1700-talets England från 1971.²⁵ Thompsons artikel »The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century» från 1971 är utan tvekan att betrakta som en av de mest inflytelserika texterna inom det aktuella forskningsfältet. Thompson tillhörde tillsammans George Rudé och Eric Hobsbawm några av centralgestalterna inom den del av den brittiska historiematerialistiska forskningstraditionen som ägnade betydande intresse åt studiet av olika slags samhälleliga konfrontationer, må det vara upplopp, uppror eller revolutioner.²⁶ Thompson var analytiskt sett både anti-strukturalist och antikvantitativist, han vände sig nämligen med skärpa emot den strukturdeterminism som han menade utmärka 1960- och 1970-talens historie-



E.P. Thompson är tillsammans med George Rudé och Eric Hobsbawm en av centralgestalterna inom den brittiska historiematerialistiska skolbildningen.

materialistiskt och strukturfunktionalistiskt präglade socialhistoriska forskning.²⁷ Istället tog han sin analytiska utgångspunkt i den historiske aktören och dennes praktiker. Han tillhörde kretsen av historiker med ambitionen att skriva historia underifrån, att skriva fram den lilla människan, de bortglömda som historien ovanifrån tenderade att inte se.²⁸ Det som vidare gjorde Thompson till något av en kulturanalytisk föregångare var hans intresse för de historiska aktörernas praktiker och de kulturella system som omgav dessa. Detta medan han i skarpa ordalag varnade för den utbredda konsensus syn han menade präglade kulturbegreppet inom den antropologiska forskningen. För Thompson var kultur tvärtom att betrakta som en maktfylld social relation i ett spänningsfält präglat av förhandling och konfrontation, vilken alltid var fast förankrad i en specifik historisk kontext. I sina studier intresserade sig Thompson särskilt för det han kalla-

de sedvana. Inte minst intresserade han sig för det faktum att sådana sedvänjor ofta var både omhuldade och ihärdigt försvarade i den folkliga kulturen i form av krav och protester. I artikeln om den moraliska ekonomin utgör således den konfliktfyllda relationen mellan folklig sedvana och samhällslelig förändring ovanifrån initierad av samhällets maktelit, uttryckt i sådant som den kapitalistiska marknadsekonomin, Thompsons avgörande analytiska utgångspunkt. Folkliga protester, menade han, var ofta mycket konservativa till sin karaktär, ett uttryck för den han kallade en rebellisk traditionell kultur.²⁹

Ytterst var det den långtgående liberaliseringen av marknaden i 1700-talets England och övergången till en kapitalistisk sådan Thompson studerade.³⁰ I artikeln om den moraliska ekonomin vände han sig emot den förenklade förklaringen hunger – hungerupplopp. Självklart, menade han, hungrar de som protesterar genom hungerupploppen, men det är inte en fråga om något enkelt stimuli som går att reducera till ekonomi. Liksom Rudé gjorde med sin *The Crowd in History* visade Thompson att de hungerupplopp han studerade på långa vägar inte utfördes av irrationellt driftsstyrda folkmassor av samhällets bottenkramp.³¹ Tvärtom var de som agerade med konfrontativt våld ofta påtagligt rationella i sina praktiker och genom att hävda sedvanerätt var hungerupploppen kulturellt legitimerade i såväl deltagares som åskådares ögon.³² Hungerupploppen såg Thompson således som ett moraliskt legitimerat försvar av hävdvunna sedvänjor. Innan de kulturella förändringar som det kapitalistiska genombrottet medförde ansågs överheten ha ett moraliskt ansvar att tillgodose folkets behov av föda i tider av missväxt och hunger. I det paternalistiskt präglade förkapitalistiska samhället delades denna syn av såväl folket som överheten. Men med den förändring som ägde rum i 1700-talets England i och med den liberalt präglade kapitalistiska marknadsekonomin genombrott innebar det att denna syn inte längre delades. Medan den folkliga kulturen framhärade i den traditionella sedvanan och länge försvarade denna genom olika slags konfrontativa aktioner, förändrades överhetens syn i grunden av den nya ekonomiska politiken. Thompson menade således att de hungerupplopp han studerade var uttryck för en traditionell rebellisk kulturs motstånd mot de förändringar av det engelska samhället som det kapitalistiska genombrottet medförde. Analytiskt tog Thompson utgångspunkten i frågan hur deltagarna i hungerupploppen gick tillväga och hur de i ord och handling legitimerade det konfrontativa våld som ägde rum. Det är således hungerupploppets symboliska dimension, dess former och uttryck, som Thompson tog fasta på. Han menade vidare att många av hungerupploppen förvisso i efterhand kunde te sig misslyckade utifrån det kortsiktiga perspektivet. Upploppen möttes inte sällan av överhetens repression och deltagarna

straffades ofta hårt. Men i ett mer långsiktigt perspektiv kan alla de hungerupplopp som präglade det engelska 1700-talet sägas ha medfört att de förändringar som trots allt ägde rum inte blev fullt lika påtagliga. Det senare eftersom överheten hela tiden måste ha i åtanke att våldsamma konfrontationer var att vänta om samhällsförändringarna i alltför hög grad bröt mot den folkligt förankrade sedvanerätten.³³

När det visar sig att dagsaktuell svensk historisk forskning om samhällsleliga konfrontationer närmast ofrånkomligen refererar till denna klassiska studie av E.P. Thompson är den givna frågan varför den fortfarande framstår som så viktig.³⁴ Thompson gör en mikrohistorisk analys av historiska aktörers praktiker och system, samt en makrohistorisk analys av den framväxande kapitalistiska marknadsekonomin i 1700-talets England.³⁵ Den analytiska utgångspunkten att utgå från aktörs- och praktikknivån för att nå system- och strukturnivån gör att det hos Thompson inte blir någon strukturdeterminism. Utifrån detta perspektiv svarar Thompsons klassiska studie av den moraliska ekonomin mycket väl på det Sewell efterfrågar i sin diskussion om vikten av mötet mellan historiker och samhällsvetare. Ett möte mellan det historiskt temporala perspektivet grundat i kontextens komplexitet och aktörers praktiker och det sociologiskt strukturella perspektivet grundat i generaliserbarhet och analytisk skärpa. De våldsamma konfrontationer Thompson studerade i 1700-talets England och benämnde moralisk ekonomi är dessutom i påfallande hög grad lika de händelser som äger rum i de europeiska storstädernas förorter under de senaste åren.

Den (nya) moraliska ekonomin

Idag framstår den sociala situationen i framför allt förorterna på många sätt som kritisk. Det handlar om segregerade områden med stor arbetslöshet, utbredd fattigdom, usla bostadsförhållanden, diskriminering och stigmatisering. I grunden sociala problem som alltmer har kommit att betraktas som polisiära sådana. De boende i förorterna vittnar om en ömsesidig misstro mellan allmänheten och polisen. Det är inte någon unik svensk situation. Kulturgeografen Mustafa Dikec har i en studie betonat statens förändrade syn på de franska förorterna. Våldsamma konfrontationer är inget nytt i de franska förorterna. Men medan den franska staten på 1970-talet såg förortsupplopp som någonting som bottnade i en social problematik som kunde bemötas med sociala åtgärder, betraktas de idag uteslutande som någonting kriminellt som ska bemötas med hårdhända repressiva medel.³⁶ De boende i förorterna övervakas alltmer, menar Dikec, vilket skapar misstro mot staten och dess representanter, tydligt uttryckt i slagordet »polis överallt, rättvisa ingenstans».³⁷

Under samma tid har såväl det franska som det svenska samhället förändrats, från ett 1970-tal präglat av keynesianis-

mens »welfare» till ett 2000-tal präglat av nyliberalismens »workfare», vilket har slagit hårt mot de redan socialt utsatta förorterna.³⁸ I detta så kallat postpolitiska samhälle breder prekariatet – den nya underklass som ofta återfinns i förorten – ut sig.³⁹ Det hela riskerar att leda fram till en samhällsutveckling där de allra mest utsatta medborgarna helt enkelt börjar tappa tilltron till demokratin. Detta kan redan skönjas i det faktum att den demokratiska statens representanter – inte endast poliser utan även ambulanspersonal och brandpersonal – såsom symboler för den förtryckande makten utsätts för våldsamma uttryck för detta missnöje.⁴⁰

Det senare visar även på att en förändring av den kollektiva konfrontationens praktiker håller på att ske, det vill säga en förändring av hur människor agerar i samband med händelser som de i Husby och andra förorter. Dikec talar om en förändring där röster har blivit till oväsen, »from voices into noises».⁴¹ De människor som lever i förorterna är delvis bortom de nya sociala rörelserna menar han.⁴² Dikec definierar sociala rörelser som »uppsåtliga kollektiva försök att förändra den sociala ordningen». De upplopp han ser i förorterna är varken överlagda eller organiserade, menar han, och de artikuleras inte såsom kollektiva försök att förändra den etablerade ordningen.⁴³ Men de kan heller inte såsom ofta sker i samhällsdebatten reduceras till urskiljningslösa våldsamheter utan någon kulturell resonansbotten. Under upploppen har deltagarna mobiliserats utifrån ett krav på rättvisa och/eller som reaktioner på upplevda orättvisor.⁴⁴ Visserligen förekommer en viss självorganisering, såsom Pantrarna i Göteborg och Megafonen i Stockholm. Men det är, som de själva säger, inte dessa sociala organisationer som ligger bakom upploppen i förorterna. Upploppen är snarare ett uttryck för moralisk ekonomi än för politisk ideologi. Det handlar mer om viljan att försvara upplevda rättigheter än viljan att förändra samhällsordningen. Ytterst handlar det om ett försvar av ett välfärdssamhälle på tillbakagång. Utifrån ett sådant perspektiv är likheterna påfallande mellan de händelser i 1700-talets England som E.P. Thompson studerade och de händelser som Mustafa Dikec studerar idag – och som händelserna i Husby utgör ett exempel på. Kanske går det att tala om upploppen i förorterna som ett uttryck för en ny moralisk ekonomi? Att dessa snarast kan ses som ett folkligt motstånd mot strukturella förändringar i det neoliberalt präglade post-fordistiska samhället? De brittiska ekonomhistorikerna David Harvie och Keir Milburn är i en analys av de omfattande upploppen i Storbritannien 2011 inne på samma tankegångar. Idag försöker eliter i England och på andra håll i världen:

hävda åtstramning som det »nya normala». Ett sådant projekt kräver dock konstruktionen av en ny moralisk ekonomi istället för de »sedvanliga rättigheterna» i den neoliberal

uppgårelsen. Liksom i 1700-talets England – en annan period av övergång – ifrågasätter befolkningar införandet av detta, och försvarar det de uppfattar som sina rättigheter.⁴⁵

Det finns all anledning att åter tala om vikten av ett samhällshistoriskt perspektiv. I sin numera klassiska argumentation för vikten av det samhällshistoriska perspektivet diskuterade E.J. Hobsbawm bland annat studiet av upplopp som han kritiserade för att vara alltför fokuserad på att empiriskt skildra händelseförlopp. Det finns i sådana fall en uppenbar risk »att isolera fenomenet öppen kris från det större sammanhanget: ett samhälle stätt i förändring».⁴⁶ Studiet av händelser som de i Husby kräver att den analytiska blicken lyfts från konfrontationerna i sig för att inbegripa det större samhällsperspektivet. En ny samhällshistoria behövs. Men det måste vara en historia som kan ta tillvara på den socialhistoriska forskningens ansatser utan att för den skull förlora den kulturanalytiska blicken.

Stefan Nyzell

är historiker verksam vid Malmö högskola och Lunds universitet

Abstract: Riots and the History of Society

In the summer of 2013 many Swedish suburbs exploded in violent confrontations between crowds of angry inhabitants and the police. In the public debate both reporters and politicians reacted in condemnation of the violence, not least the destruction of public and private property. While many social scientists took an active part in this public debate, striving for a more nuanced analysis of the confrontations, historians were more or less silent. Why was that? Part of the answer is that historians, working with the analysis of context in all its complexity, generally hesitate to make general statements. This is unfortunate because historians do have some insights that are important. In this article the argument is that both historians and social scientists would benefit from a dialogue with each other, not least theoretically. The argument is also that it is time for a new history of society; that confrontations such as these in the Swedish suburbs in the summer of 2013 cannot be understood in isolation, but have to be seen and analysed as a part of a society in crisis and change more generally. The article concludes by discussing the classic work of E.P. Thompson on food riots in eighteenth-century England, suggesting that there might be what could be defined as a new moral economy of the twenty-first-century suburban crowd.

Referenser: Upplopp och samhällshistoria

1 Se exempelvis: <http://www.telegraph.co.uk/news/world-news/1570927/Sarkozy-blames-Paris-riots-on-thugocracy.html>; <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/crime/8691034/London-riots-Prime-Ministers-statement-in-full.html>; <http://www.reuters.com/article/2013/06/16/us-turkey-protests-idUSBRE9590QA20130616>; *Aftonbladet*, 22 maj 2013; *Sydsvenska Dagbladet*, 23 maj 2013. Se även: David Harvie & Keir Milburn, »The Moral Economy of the English Crowd in the Twenty-First Century», *The South Atlantic Quarterly*, 112:3, 2013, s 561.

2 *Svenska Dagbladet*, 20 maj 2013; *Fokus*, 24 maj 2013.

3 Google sökning på »riots» och »urban riots». Se även: *Sydsvenska Dagbladet*, 23 maj 2013; *Dagens Nyheter*, 24 maj 2013; *Expres-*

sen, 26 maj 2013.

4 *Sydsvenska Dagbladet*, 23 maj 2013.

5 *Aftonbladet*, 28 maj 2013; *Svenska Dagbladet*, 1 juni 2013; Guy Standing, »Att definiera prekariatet», *Fronesis*, 2012:40–41, s 196f; Donatella della Porta & Mario Diani, *Social Movements: An Introduction*, Hong Kong 2006 (1999), s 36–47; Mustafa Dikec, *Badlands of the Republic; Space, Politics and Urban Policy*, Hong Kong 2007, s 24–27; Mustafa Dikec, »Från röster till oväsen: Ideologisk bestämning av icke artikulerade rättviserörelser», Carina Listerborn, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Våldets topografier: Beträktelser över makt och motstånd*, Stockholm 2011, s 143–174.

6 *Svenska Dagbladet*, 1 juni 2013; *Fokus*, 24 maj 2013; Dikec, 2011, s 144f, 165–168; Dikec 2007, s 68–126.

7 Ett undantag av stockholmshistorikern Mats Berglund som instämde i samhällsvetarnas analyser av den sociala problematiken samt konstaterade att upplopp i Stockholm historiskt sett inte var någon ovanlighet. *Dagens Nyheter*, 24 maj 2013. Se även: Mats Berglund, *Massans röst: upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*, Värnamo 2009.

8 Stefan Nyzell, »Det är bättre att sitta i fästning än att svälta ihjäl: Hungerupproret i Jönköping den 26 och 26 september 1855», Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson, *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*, Riga 2011; Stefan Nyzell, »Det kollektiva våldets gränser: Møllevångskravallerna i Malmö 1926», *Arbetarhistoria* 2011:2-3; Stefan Nyzell, »Striden ägde rum i Malmö – Møllevångskravallerna 1926: en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige», Malmö 2009.

9 Peter Burke, *History & Social Theory*, Bodmin 2001 (1992), s 1–3.

10 Se: Peter Burke, *Annalesskolan: En introduktion*, Uddevalla 1992.

11 E.J. Hobsbawm, *Om historia*, Falun 2001 (1970), s 87...110.

12 William H. Sewell Jr., *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, Chicago 2005, s 1–21.

13 Peter Burke, *What is Cultural History?*, Hong Kong, 2004, s 100f, 112–116.

14 Geoff Eley, som i grunden är uttryckligen positiv till den kulturella vändningen, menar att »there were also costs [...], the origins of capitalism and the industrial revolution, the comparative study of revolutions, the logics of collective action, and so on – no longer exercise historians in the same way.» Geoff Eley, *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society*, Ann Arbor 2005, s 197.

15 Brink Pinto & Olofsson, 2011; Berglund, 2009; Nyzell, 2009; Magnus Olofsson, *Tullbergsska rörelsen: striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, Polen 2008. Se även: Flemming Mikkelsen, »Sociale och politiske protester i Sverige i 18. og 19. århundrede – en nyare forskningsöversigt», *Arbejderhistoria*, 2013:2, s 82–92.

16 Sewell, 2005, s 22–80; Eley, 2005, s 40–48, 115–124.

17 Sewell, 2005, s 1–21; Eley, 2005, s 183–204.

18 Sewell, 2005, s 1–18. Se även: Burke, 2001 (1992), s 2f.

19 Sociologer som haft ett avgörande inflytande inom fältet upploppforskning är namn som Charles Tilly och Sidney Tarrow. Se exempelvis: Charles Tilly, *The Vendee*, Cambridge 1976 (1964); Sidney Tarrow, *Power in Movement: Social movements and Contentious Politics*, Cambridge 2002 (1998); Doug McAdam, Sidney Tarrow & Charles Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge 2003 (2001); Charles Tilly & Sidney Tarrow, *Contentious Politics*, Boulder 2007; Charles Tilly, *Contentious Performances*, Cambridge 2008. I den nordiska sfären återfinns exempelvis sociologerna danskarna Flemming Mikkelsen och René Karpantschof. Se exempelvis: Flemming Mikkelsen & René Karpantschof, »Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. Verdenskrig», *Arbejderhistorie* 2008:1; René Karpantschof, *Gaden og parlamentet: kollektive aktioner, demokrati og den moderne politiks tilblivelse i Danmark 1835–1901*, Köpenhamn 2007.

20 Sewell, 2005, s 124–145.

21 Sewell, 2005, s 12–18, 124–152.

22 Metodologiskt återfinns även skärningspunkter mellan olika

analytiska nivåer. Medan sociologin framför allt rör sig på makronivå i analysen kan antropologin sägas röra sig på mikronivå. Detta medan historia och geografi analytiskt kan sägas röra sig mellan mikro och makro. För ett exempel på historisk analys av upplopp där mikro- och makronivå liksom den mellanliggande mezzonivån utgör utgångspunkt, se: Nyzell, 2009, s 350–397.

23 Burke, 2001 (1992), s 2; Hobsbawm, 2001 (1970), s 94f.

24 »[I]t is important to realize that historians' theoretical insights are valuable not only to social scientists who work on specifically historical topics. Because the social world is in fact ever-changing, because it is structured by complex and contingent temporalities, it is as crucial for someone who studies the contemporary social world to understand the logics of history as it is for someone who studies the past». Sewell, 2005, s 15.

25 E.P. Thompson, »The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», E.P. Thompson, *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*, Exeter 2010 (1991). Se även: E.P. Thompson, »The Moral Economy Reviewed», Thompson, 2010 (1991).

26 E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class*; Thompson, 2010 (1991); George Rudé, *The Crowd in History: A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730–1848*, Malaysia 1999 (1964); Harvey J. Kaye (ed.), *The Face of the Crowd: Studies in Revolution, Ideology and Popular Protest, Selected Essays of George Rudé*, Exeter 1988; Eric Hobsbawm & George Rudé, *Captain Swing*, Bungay 1973 (1969). Se även: Eley, 2005, s 13f, 26–34, 48–59.

27 E.P. Thompson, *The Poverty of Theory: Or an Orrery of Errors*, London 1995 (1978); Iggers, 1997, s 87f; Eley, 2005, s 57.

28 Frederick Krantz (ed.), *History from below: Studies in Popular Protest and Popular Ideology*, Worcester 1988.

29 Thompson, 2010 (1991), s 1–15.

30 Thompson, 2010 (1991), s 200–2007.

31 Thompson, 2010 (1991); Rudé, 1964, s 1–16.

32 Thompson, 2010 (1991), s 188.

33 Thompson, 2010 (1991), s 245.

34 Brink Pinto & Olofsson, 2011; Nyzell, 2009; Berglund, 2009; Olofsson, 2008. Se även: Harvie & Milburn, 2013, s 559–566.

35 Trots E.P. Thompsons uttalade antistrukturalistism var det således trots allt ytterst den strukturella analysen som stod i fokus för det stora flertalet av hans arbeten. Se exempelvis: William H. Sewell Jr., »How Classes are Made: Critical Reflections on E.P. Thompson's Theory of Working-class Formation», Harvey J. Kaye & Keith McClelland (eds.), *E.P. Thompson: Critical Perspectives*, Philadelphia 1990, s 50–77.

36 Dikec, 2011, s 145.

37 Dikec 2007, s 158–162.

38 Della Porta & Diani, 2006 (1999), s 33–47; Dikec 2007, s 24–27.

39 *Aftonbladet*, 23 maj 2013.

40 Se exempelvis en rapport från 2012 om sociala risker: http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/2012/sociala_risker_i_skane_rapport_lst_skane_2012.pdf

41 Dikec 2007, s 152–177. Se även: Dikec, 2011, s 143–174.

42 Dikec, 2011, s 244f; Standing, 2012, s 189–197.

43 Jmf. Tillys tydliga skiljelinje mellan sociala rörelser och sociala protester. Tilly & Tarrow, 2007, s 8.

44 Dikec, 2011, s 144.

45 »elites are attempting to impose austerity as the 'new normal.' Such a project requires the construction of a new moral economy in place of the 'customary entitlements' of the neoliberal deal. As in eighteenth century England – another period of transition – populations are contesting this imposition, defending what they believe they are entitled to.» Harvie & Milburn, 2013, s 566. Se även: Schierup, Carl-Ulrik, Ålund Aleksandra & Kings, Lisa, »Reading the Stockholm Riots – a Moment for Social Justice?», *Race & Class* 2014 55:1.

46 Hobsbawm, 2001 (1970), s 107.



Om Jan Myrdals bibliotek

Böcker skriver jag om ämnet kräver det. Men också för att böcker bevaras, står i bibliotek, läses om och om igen. Böckerna ger orden långtidsverkan.¹

Jan Myrdal

Jag hittar inte!

En fredagseftermiddag i november åker jag till Varberg där jag tar in på hotell Gästis med sina bokklädda väggar och sitt Leninbad i källaren. Anledningen till att jag är där och att jag en stund efter ankomsten äter en sen buffé med fem medlemmar av Jan Myrdalsällskapet är att jag skall ta del i den pågående katalogiseringen av Jan Myrdals bibliotek. Morgonen därefter promenerar vi till Jan Myrdals bostad. På de tunga järngrindarna står »Jan Myrdal» och »Fagervik» då grindarna härstammar från hans tid i Mariefred.

Gun Kessle och Jan Myrdal önskade göra sin bostad

i Östra Björkviken, Skinnskatteberg, till ett forskar- och kulturcentrum. Av olika anledningar blev det inte så. Istället kom tankarna att realiseras i Varberg. Med finansiellt stöd från Henning Mankell och Lasse Diding, ägare av Hotell Gästis och Hotell Havanna i Varberg, renoverades och omformades ett hus stort nog för att rymma inte bara Jan Myrdal och hans bibliotek och övriga samlingar, utan även forskarlägenheter och Eva Myrdals stora Sydasiensbibliotek. Detta hus ägs av Diding men uppläts åt Jan Myrdalsällskapet.

Jan Myrdal flyttade själv in i midsommarveckan 2012, den stora flytten av böcker och andra samlingar hade då pågått i ett halvår och helt vilat på ideella krafter. Biblioteket består av mer än tusen hyllmeter och antalet skrifter beräknades till cirka 50 000. Ett trettiotal ton.

Nu skall allt katalogiseras i Libris under den egna identifieringskoden (»sigel») JM och jag är där för att lära ut och hjälpa de tre personer som satt sig ned för att gripa sig an detta verk. En pedagogisk manual har förfärdigats och den utgör vid dagens början deltagarnas enda väg in i ett tänkande och görande som de aldrig tidigare stiftat bekantskap med. Det visar sig fungera riktigt bra efter en kortare inkörningsperiod – intresse, flit och kunnsighet på andra områden kan få de flesta stenar att börja rulla. Under helgen hinner vi med att katalogisera en god mängd skrifter som redan finns i någon biblioteksdatabas. Vi katalogiserar även på miniminivå en del skrifter som vi inte lyckas finna i någon av dessa databaser. När jag i skrivande stund (2013-12-11) söker i Libris, finner jag 987 titlar av vilka närmare 200 är unika för detta bibliotek. Samtliga skrifter måste läsas på plats.

Jag går runt med Jan Myrdal i den del av biblioteket som det för närvarande är möjligt att gå runt i. Det är välordnat, uppställt och indelat efter ett eget system. »Fast just nu hittar jag inte allt», beklagar han sig och hittar i nästa ögonblick det han söker, en bok som precis som många andra böcker i detta bibliotek är fylld med anteckningar. »Biblioteket består av det som jag är intresserad av», säger han och jag tänker, utan förvåning, att hans intressen är fler än mina. Litteraturhistoria, historia, kommunism, socialism, biografi, geografi, etc. En hylla med manga, en annan med erotik. Jag tänker: Hur göra detta rättvisa?

»Jag har länge tänkt skriva något om pornografi», säger han när vi står vid erotikhyllan, »om det förbjudna, om drömmar om våld och porr». Vid ett skåp som innehåller en stor mängd nazistanstrukna svenska tidningar, säger han att man måste försöka förstå hur den andra sidan tänker. Kanske också vad de drömmer

om, tänker jag som ännu till hälften är kvar vid erotikhyllan.

Daumier, Gill, Granville – han har skrivit fantastiska saker om dem. Vi stannar en längre stund och begrundar hans samling av politiska satirtecknare och -teckningar: *Le Charivari*, som Charles Philipon grundade på 1830-talet, *La feuille*, Frans Masereel, *Psst ...!* (anti-Dreyfus), *Le Sifflet* (pro-Dreyfus).

»Kom ihåg att fienden är [konstnärligt, författarens anmärkning] bättre», säger han och vänder blad i *Simplicissimus*. »Jag har alltid varit intresserad av bilder», förklarar han. »Av populärbilder, av hur de speglar folks tankar och av vad som sätts på folk, skapar folks tankar.»

Lite senare, på väg till hans arbetsrum, säger han att vi fortsätter leva i samma tid sedan 1830-talet – historien bör inte styckas upp, inte fragmentariseras; det finns samband, bakåt såväl som framåt. Vi kommer in på ett projekt som jag kommit i kontakt med tidigare: Han vill donera ett stort antal teckningar och anslag från Pariskommunens dagar till Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, men vill gärna kombinera detta med en utställning och en skrift och katalog skriven av honom själv. Titeln har han redan: När gatan tog mediemakt. Jag lovar ta upp detta med lämpliga personer när jag väl återvänt till Stockholm.

Arbetsbibliotek. Han återkommer till det. Ett arbetsbibliotek, ett arbetande bibliotek. Jag ser honom slå i böckerna: Var det nu så, stod det verkligen så? Jag tycker mig förstå något av hans associationsbanor, varför de ser ut som de gör, när jag ser mig omkring i detta bibliotek. Jag kan se hur beroende hans böcker och skriftställningar är av detta bibliotek, hur de hämtar understöd och näring ur det som står uppställt här.

Väl hemma igen letar jag fram *En illojal europés bekännelser* i bokhyllan. Det är där han skriver att hans bibliotek »tog språnget från boksamling till materiellt minne» när hans böcker ordnats systematiskt enligt hans egna associationsbanor.² »Mitt bibliotek är ett minne.»³

Och så detta som är värt ett längre citat:

Ett offentligt bibliotek kan jag inte begagna på samma sätt. Det är uppställt efter andra principer än mina. Sällan får man där möjlighet att lära känna böckerna. Man lär sig inte hur de luktar. (Skillnaden i lukt mellan böcker från olika länder och olika tryckerier är fascinerande. Med förbundna ögon kan man lukta sig till om en bok är engelsk, rysk, amerikansk, svensk, och från vilken tid den är. Jag antar att det är limmet.) Man kan inte hålla dem



Två projektdeltagare: Malena Rydberg och Cecilia Cervin

länge i hand, känna dem. Kan inte göra förstrykningar och marginalanteckningar. Ty dessa tre ting är nödvändiga för att ett bibliotek skall kunna fungera som minne. Jag måste ha ställt upp böckerna på ett sådant sätt att argumenten (fakta) infogar sig i mitt tankesystem. Jag måste också ha fått en fysisk, sensuell upplevelse av boken (det är samma skillnad mellan att lära känna en kvinna och att bara ligga med henne ett par gånger; den förra minns man, hos den andra finns det inget som gör att man minns henne). Och jag måste ha arbetat med varje bok, strukit under, antecknat i kanten, gjort kors hänvisningar, skrivit kommentarer.⁴

Hans Larsson

är bibliotekarie verksam vid Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek

Noter

- 1 Jan Myrdal, *Skriftställning*, Stockholm 1968, s. 7
- 2 Jan Myrdal, *En illojal europés bekännelser*, Stockholm 1983, s. 83
- 3 *Ibid.*, s. 85
- 4 *Ibid.*, s. 85f

Amar, Paul & Prashad, Vijay (red.), **Dispatches from the Arab spring: understanding the new Middle East**, Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 2013, xiii, 391 s.

Arabiska våren – en mängd och ett myller av uppror och revolutioner som rullade över, och fortsätter rulla, över arabländerna och mellanöstern med oerhörd kraft och fart och frigjorde frihetslängtan, energier, glädje ... för att i vissa fall, och kanske bara temporärt, landa i frustration och hamna på avvägar. Denna bok är dels en genomgång av de omvälvande händelserna och dels en balansräkning (var står vi nu?). Fjorton

författare, alla med stark koppling till regionen, bidrar med artiklar om sammanlagt fjorton olika länder. Tunisien, Egypten, Jemen, Saudiarabien, Syrien är några av dem.

Hobsbawm, Eric, **Fractured times: culture and society in the twentieth century**, London: Little, Brown, 2013, 319 s.

Att den i följd avlidne marxistiske historikern Eric Hobsbawm (1917–2012) hade ett genuint och vittomfattande kulturintresse kan knappast ha undgått någon som närmare bekantat sig med hans liv och gärning. I den postumt utgivna *Fractured times* serveras läsaren ett tjugotal essäer, tillkomna under en period om nästan 50 år, i vilka Hobsbawm insiktsfullt behandlar diverse konst- och kulturyttringar i relation till en vidare samhällig och historisk kontext. Alltifrån musikfestivaler till mytbildningen kring den amerikanska cowboyn hamnar i fokus i de olika essäerna, men även om dessa skrivits som från varandra fristående texter finns det en övergripande tanke med den sammanställning som här presenteras. En genomgående frågeställning är nämligen vad som hände (och händer) med konsten sedan den borgerliga kultur som frodades under 1800-talet successivt kom att upplösas, utmanas och ta nya former under vad Hobsbawm en gång kallat »det korta 1900-talet».

Räthzel, Nora & Uzzell, David (red.), **Trade unions in the green economy: working for the environment**, London: Earthscan, 2013, xvi, 266 s.

Klimatnotet och utarmningen av jordens resurser har länge beskrivits som problem som kräver akuta åtgär-

der. Trots det fortsätter rapporterna att bli alltmer alarmerande. Miljörelsens strävan efter att nå en hållbar utveckling har ofta inte endast hamnat i konflikt med den globala kapitalismens drivkrafter, utan många gånger även mött motstånd inom fackföreningsrörelsen. En inte ovanlig föreställning har varit, att det finns en intressekonflikt mellan kampen för naturen och kampen för arbete och drägliga livsvillkor. Även om klyftan mellan de röda och de gröna rörelserna på många håll håller på att överbryggas tenderar den miljöforskning som bedrivs att hållas åtskild från arbetslivsforskningen och vice versa. Denna antologi, som innehåller internationella bidrag av dels akademiker från ett flertal olika discipliner, dels fackförenings- och miljöaktivister, är ett medvetet försök att ringa in och belysa ett länge åsidosatt forskningsområde.

Anne Meis Knupfer, **Food co-ops in America: communities, Consumption, and Economic Democracy**, Ithaca: Cornell University Press, 2013, 273 s.

Matkonsumenter blir alltmer medvetna om den mat som de köper och äter. Var kommer den ifrån och hur har den odlats? Konsumenterna har i allt högre utsträckning sökt sig till organisk mat och börjat att köpa när- och lokalodlat. Att starta eller ingå i matkooperativ (food cooperatives) är ett av uttrycken för denna medvetenhet. Matkooperativen som sådana, är däremot inga nya företeelser. Deras förekomst existerar parallellt med två sekel av konsumtionshistoria. Vad det handlar om i klartext, är butiker som är kollektivt ägda och som genom demokratiska beslut styrs och vilkas produktutbud beslutas om i enlighet med vissa principer. Knupfer har i det här verket studerat vilka underliggande ekonomiska och demokratiska aspekter och/eller ideal som ligger till grund för matkooperativ. Han har också studerat vilka möjligheter det finns att förändra kosthållningen hos folk och därmed människors sätt att konsumera. Vilka andra »ringar på vattnet» kan matkooperativ ge när det gäller sociala, miljömässiga eller politiska förändringar?

Mintz, Frank, **Anarchism and workers' self-management in revolutionary Spain**, Oakland: AK Press, 2013, 327 s. I skarven mellan 1960- och 70-talet utkom ett antal texter vilka bröt mot den då sedan decennier tillbaka etablerade historieskrivningen rörande den spanska revolutionen och det därpå följande inbördeskriget. Noam Chomskys essä *Objectivity and liberal scholarship* och Frank Mintz *L'autogestion dans l'Espagne révolutionnaire* var två portalverk inom en alltsedan dess växande

litteratur om de spanska anarkosyndikalisternas roll i tidernas mest storskaliga experiment när det gäller självförvaltning och arbetarkontroll. Genom förlaget AK Press når det sistnämnda verket nu för första gången en engelskspråkig läsekrets. Mintz uppehåller sig här vid frågor om hur den spontana kollektiviseringen under några år i slutet på 1930-talet kunde anta sådana proportioner, hur den utvecklades och organiserades – och inte minst vilka sociala mål som faktiskt uppnåddes och vilka konsekvenser dessa i sin tur fick. Originaltexten har visserligen över fyrtio år på nacken men i denna utgåva är texten utökad och sorgfälligt omarbetad för att kunna presenteras för en ny generation läsare.

Wieder, Alan, **Ruth First and Joe Slovo in the War against Apartheid**, New York: Monthly Review Press, 2013, 390 s.

Det äkta paret Ruth First (1925–1982) och Joe Slovo (1926–1995) hörde till antiapartheidrörelsens mer namnkunniga aktivister. Medan First främst gjorde sig obekvämt som agitator bidrog Slovo bland annat till att organisera ANC:s väpnade gren Umkhonto we Sizwe. I den sydafrikanska polisstatens ögon betraktades de tidigt som samhällsfiender och tvingades därför att tillbringa stora delar av sina liv i fängelse eller i exil. Förutom att referera till ett rikt källmaterial låter Alan Wieder, enligt oral history-traditionen, även ett flertal röster berätta om dessa två fascinerande personer och den tid under vilken de kämpade för sina svarta medmänniskors rättigheter. Boken utgör den första omfattande levnadsteckningen över Ruth First och Joe Slovo och är tänkt att såväl upplysa som inspirera läsaren, eller som Wieder själv skriver:

[...]to keep Ruth and Joe's names, values, and actions alive in South Africa and throughout the world. Although both people clearly had flaws, the spirit of each of their positions in the struggle against apartheid is sorely necessary in the current struggle for social justice. (s. 355)

Annette Thörnquist, **Mångfaldens marknad och arbetets villkor: om följder av kundval (LOV) i hemtjänsten**, Lund: Lunds univ., Work, Technology and Social Change, 2013, 98 s. (Arbetsliv i omvandling; 2013:2)

Precis som det står skrivet i denna boks förord, har den svenska välfärdssektorn blivit alltmer konkurrensutsatt under de senaste decennierna. Detta faktum har

visserligen debatterats, men vilken effekt denna utveckling har haft och har för de personer som arbetar i denna sektor har sällan kommit upp till ytan. Med utgångspunkt i den sociala hemtjänsten, och då särskilt det system för kundval (LOV) som införts, vill författaren lyfta fram de problematiska konsekvenserna de inneburit för personalens arbets- och anställningsvillkor.

Mezzadra, Sandro & Neilson, Brett, **Border as method, or, the multiplication of labor**, Durham: Duke University Press, 2013, xiv, 365 s.

Detta verk utgör en del i ett större forskningsprojekt som rör gränser och gränsdragningar. Författarna menar att gränsdragningar och gränser inte bara används för att förhindra människor och pengar från att röra sig eller flöda fritt, globalt sett. Gränser, eller border studies, har tidigare framförallt inriktat sig på identitetsaspekter men i det här verket analyseras hur de även kan användas för att synliggöra hur kapitalism skapas och definieras. Globalisering har i detta perspektiv inte alls upphävt gränser utan snarare skapat fler. Gränser eller gränsdragningar används därför som ett sätt att visa på dessa förändringar i dels nationalstaterna, samt individuella medborgarskap, politiska agendor och mycket mer.

Jones, Gareth Stedman, **Outcast London: a study in the relationship between classes in Victorian society**, [Ny utg.], Verso: London, 2013

Även nytryck förtjänar omnämmanden. Detta verk trycktes första gången 1971 men kom i år i nytryck från Verso. Uppmärksamma därför speciellt inledningen eller företalet där författaren ger en god retrospektiv analys av sitt eget forskningsperspektiv sent 1960-tal, kontra dagens. Under den senare delen av 1800-talet kom medelklassen och överklassen i det victorianska England att känna sig alltmer oroliga över de väldiga massor av arbetare som erövrade staden. London hade vid denna tidpunkt genomgått enorma förändringar rent befolkningsstatistiskt men även socialt sett, med ett stor framväxande proletariat och ett proletariat utan stadig inkomst eller bostad. Författaren beskriver ett London, som fortfarande i slutet av 1960-talet, när boken skrevs, bar spår av det 1800-tals London som

beskrivs i verket. Samma rädsla för de fattiga och arma arbetslösa genomsyrade både samhällena under sent 1800-tal och 1960-talet. East End's arbetarklass speciellt. Något som författaren däremot pekar på som en skillnad mellan de två, är den mentalitet som följde efter första världskriget. Behovet av arbetskraft stillade rädslan för arbetarklassen och inflyttningen till London var enorm. Efter andra världskriget och Blitzkrigsföringen var London industriella delar däremot såpass sönderbombade att London snarare tömdes på arbetare som flyttade till förorterna. Med dem flyttade jobben. Denna förändring skedde medan Outcast London skrevs, och är därför i egentlig mening inte synbar förrän idag. Inledningen kan därför än en gång vara värd att rekommendera.

Vulovic, Jimmy, **Reform eller revolt: litterär propaganda i socialdemokratisk, kommunistisk och nationalsocialistisk press**, Lund: Ellerströms, 2013, 291 s.

Denna välskrivna bok handlar om »den litterära kampen om arbetarna.» Tidsperspektivet är mellankrigstiden och i centrum står arbetarklassen eller, rättare sagt, frågan Hur vinna denna för saken? Och saken är inte den samma. Boken undersöker hur socialdemokrater, kommunister och nationalsocialister tacklar vuxna och barn ur arbetarklassen i syfte att göra dem till anhängare av just deras sak. Ett citat:

Allt i politikens fält handlar om makt. Det är sant även i de fall då någon tar till orda om så till synes andliga estetiska ting som kulturens och skönlitteraturens värde och skönhet, eller så existentiella ting som en människas behov av att ha ett folk att kalla för sitt. Allt handlar i det fältet i slutänden om viljan att vinna politisk makt. (s. 30)

Marx, Karl, **Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1: Kapitalets produktionsprocess**, Lund: Arkiv, 2013, xlvii, 844 s.

Lagom till konferensen marx2013 gav Arkiv förlag i början av oktober ut den sjätte upplagan av den första volymen av Karl Marx' mastodontverk *Kapitalet*. Kritik av den politiska ekonomin. Boken, i översättning av Ivan Bohman, är den andra och hittills senaste svenska översättningen och gavs ut för första gången 1969, då

med en inledning av Bo Gustafsson som kvarstod i de följande fyra upplagorna. I denna purfärska utgåva har Mats Lindberg, professor i statskunskap, skrivit en ny introduktion vari han vidareutvecklar de resonemang han mot slutet av 1970-talet – då med efternamnet Dahlkvist – förde i *Att studera kapitalet* (även den nytilgänglig förmedelst Arkiv förlag). Utöver att teckna verkets tillkomst- och receptions historia inplacerar Lindberg i sin inledning »Kapitalet och Marx' teoribyggande i en samtida kontext».

Trots att boken i mångt och mycket måste förstås som ett barn av sin tid skriver Lindberg att den: »fortfarande kanske är den mest heltäckande teorin om den moderna människans motsägelsefulla och institutionellt inbäddade livsvillkor» (s. xxxiv).

För den läsare som är nyfiken på, men kanske ännu inte känner sig redo, att ta sig an *Kapitalet* i sin helhet står två sär-tryckta exemplar av Lindbergs inledning till *Kapitalet* till våra låntagares förfogande.

Att Karl Marx' tänkande ständigt är närvarande i, samt livgivande åt, den ända in i våra dagar pågående idédebatten synliggörs även i våra samlingar. Till de böcker som på senare år återaktualiserat *Kapitalet* kan räknas: Fredric Jamesons *Representing Capital* (2011), Michael Heinrich *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet* (2013), samt David Harveys *A companion to Marx's Capital* (2010) och dess i år utkomna andra volym, *A companion to Marx's Capital volume 2*.

Christian Fuchs, **Digital labour and Karl Marx**, London: Routledge, 2014, 403 s.

Informationssamhälle och kunskapssamhälle. Jag hör fortfarande de termerna användas, det sägs att vi lever i ett sådant informationssamhälle/kunskapssamhälle. Vad detta innebär har jag dock ansett som oklart. Att vi är genomupplysta av information och kunskap? Att information och kunskap är något att tjäna pengar på, något att exploatera? Hursomhelst tycks begreppet/-n ha ett intimt samband med internet, med den digitala världen. Och med någon mer eller mindre visionär bild av en ny produktionsform: kunskap och information som distribueras via nätet och som förändrat vårt sätt att vara och producera i grunden. På ett skinande vitt och upplyst sätt.

Jag har nog ända sedan begreppen började lanseras

haft mina dubier. Min tveksamhet tenderade öka när jag läste böcker som *Globaliseringsfällan* av Hans-Peter Martin och Harald Schumann från 1997. Som denna skildring av symbiosen mellan Malaysias regim och det internationella teknologiföretaget Siemens:

Den allt större medelklassens ökade ekonomiska styrka beledsagas av att det nedersta skiktet lider under ofta omänskliga arbetsförhållanden och att en miljon gästarbetare från de fattigare grannländerna utsätts för godtycklig exploatering. Efter tre år måste gästarbetarna under alla omständigheter lämna landet och bereda plats för ny billig arbetskraft. Därför måste Siemens betala de inhemska fackarbetarna på sin malaysiska chip-fabrik relativt bra, men inte de 600 indonesiska kvinnor som arbetar vid de löpande banden och som världskoncernen håller som livegna. För 530 dollar i månaden sliter de sex, ofta sju dagar i veckan och bor på ett företagsägt personalhem som låses om natten som ett fängelse. För att förhindra arbetsmyrorna från att fly innan deras treårskontrakt löpt ut har den lokala Siemens-chefen till och med tagit ifrån dem passen. (s. 177)

Martins och Schumanns bok är långt ifrån den första som tog upp detta och väldigt långt ifrån den sista. Trots detta talas det ofta så lättvindigt och lättviktigt och i full avsaknad av teori om denna vision, detta fläckfria kunskapsamhälle/informationssamhälle. Detta är gåtfullt och vad det säger om vår värld torde utgöra ämnet för en lång rad avhandlingar, kanske fram för allt inom ämnet psykologi. Vad det säger om kunskapen och informationen torde kunna generera minst lika många mer eller mindre lärda utläggningar. Christian Fuchs bok inleds med ett vittnesbörd från en förslavad gruvarbetare slavarbetare i Kongo som arbetar i en gruva där man bryter mineraler som är nödvändiga vid tillverkningen av laptops och mobiltelefoner:

När du kravlar dig genom det smala hålet och använder dina armar och fingrar för att skrapa, finns det inget utrymme för dig att gräva på ett bra sätt och hela din kropp stöts och blöts och fylls av sår. Och sedan, när du till sist kommer ut med kassiteriten, står soldaterna och väntar på dig och tar från dig det medan de pekar på dig med sina vapen. Vilket innebär att du inte har någonting att köpa mat för. Alltså är vi alltid hungriga. (s. 1)

Christian Fuchs är professor i sociala medier vid West-

minsteruniversitetet i London. Hans bok ställer frågan om arbetets förändring i en tid där datorer och internet och sociala medier som Facebook, Google, Youtube och Twitter sätter en agenda som kanske inte är så revolutionerande när det kommer till kritan, framförallt inte för dem som hävdar att det fortfarande ytterst handlar om kapitalism och exploatering. Det är inte en lättviktig bok och jag finner det viktigt att påpeka att detta inlägg absolut inte är att se som någon recension utan blott och bart ett lästips, om än något utökat; att i detta format göra boken full rättvisa är således inte målet, istället är förstås tanken att den ska bli läst av andra. Och trots allt och handen på hjärtat, är vi inte alla trötta på att bli underhållna?

Boken är uppdelad i tre delar. I den första delen lägger författaren den teoretiska grunden för sitt arbete. Och här står Marx och hans skrifter om arbete, värde, varans fetischkaraktär och exploatering i framkant eftersom Fuchs inte kan finna någon som gjort det bättre (s. 25). Fuchs menar även att nyliberalismens och postmodernismens frammarsch åstadkom att begrepp såsom klass och kapitalism sattes i skuggan och att marxismen blev samhällsvetenskapernas blinda fläck. (s. 75)

Fuchs skiljer mellan »work» och »labour» och hänvisar till en fotnot av Engels i band ett av Kapitalet:

Det engelska språket har den fördelen att äga två olika termer för dessa två olika sidor av arbetet. Det arbete, som skapar bruksvärde och är kvalitativt bestämt, heter work, i motsats till labour; det arbete, som skapar värde och endast mäts kvantitativt, heter labour, i motsats till work» (Karl Marx, Kapitalet, första boken, Lund 1974, s. 41, not. 16)

Labour är då en historisk form av arbetets organisering, specifik för ett klassamhälle. Arbetet är alienerat, människor vare sig kontrollerar eller äger produktionsmedlen och resultatet av deras arbete. Work är däremot en process i vilken människor utnyttjar olika teknologier i syfte att förändra natur och samhälle för att skapa varor och tjänster som kan tillfredsställa mänskliga behov. (s. 26–27)

Ett kapitel i bokens första del behandlar teorier som lades fram av kommunikationsforskaren Dallas Smythe under 1970- och 1980-talet. Hans i grunden marxisminfluerade forskning kring begrepp såsom »åskådardarbete» (audience labour) och »åskådardkommodifiering» (audience commodification), har på sistone fått en viss renässans mot bakgrund av hur stora

företagsägda internetplattformar som Facebook och Google nyttjar sina brukares oavlönade arbete.

I en sammanfattning av kapitlet pekar Fuchs bland annat på att företagsstyrda »sociala medier» och »Web 2.0» (citationstecknen är Fuchs') inte är att se som en demokratisering av ekonomin och kulturen utan snarare som ideologier som hyllar nya kapitalistiska ackumulationsmodeller och på så sätt drar till sig nya investerare; exploateringen av internetprosumern (med prosumer avses här sammanblandningen av konsumtion och produktion där konsumenten aktivt bidrar till att skapa den produkt som konsumeras, »productive consumption») är uttryck för en fas av kapitalismen där gränserna mellan lek och arbete (»labour») suddats ut och där exploateringen av lekarbete har blivit en ny grundbult – exploateringen tenderar att kännas som kul och blir en del av fritiden. (s. 133)

Bokens andra del består av ett antal fallstudier med anknytning till konceptet »digital labour» och informations- och teknologiföretag (ICT). Jag stannar in vid ett stycke som behandlar strejken vid Marikanagruvan i Sydafrika i augusti 2012, en strejk där polisen sköt 34 strejkande arbetare till döds och skadade dussintals. Fuchs uppmärksammar särskilt det faktum att gruvan var en platinagruva och att platina ingår som en ytterst viktig del i en dators hårddisk; med andra ord att gruvan är knuten till ICT-industrin. Vilket innebär, enligt Fuchs, att ICT-industrin »är grundad på inte bara exploateringen av afrikanska gruvarbetare utan även på dessas blod. Det överlagda dödandet av strejkande arbetare är inte blott en aspekt vad gäller kapitalismen, det är även (enligt teorier om fascismen) ett

uttryck för en specifik form av kapitalism – fascism.» (s. 173)

Fallstudierna är intressanta och belysande och väl värda en längre redogörelse. Men här och nu nöjer jag mig med att nämna en del av denna dels kapitelrubriker, då de säger en del om innehållet:

- Digital Slavery: Slave Work in ICT-Related Mineral Extraction
- Exploitation at Foxconn: Primitive Accumulation and the Formal Subsumption of Labour
- The New Imperialism's Division of Labour: Work in the Indian Software Industry
- The Silicon Valley of Dreams and Nightmares of Exploitation: The Google Labour Aristocracy and Its Context
- Tayloristic, Housewifized Service Labour: The Example of Call Centre Work

Bokens del tre bär titeln Conclusions och kan ses som ett försök att söka svar på frågan: Hur gå från »digital labour» till »digital work». I grund och botten en fråga som har funnits sedan kapitalismen blev dominerande, digital eller inte. Arbete utan exploatering.

Avslutningsvis bör sägas att boken är försedd med en nyttig förklarande ordlista (Digital Labour Keywords) och en likaledes, om inte än mer, nyttig bibliografi på 26 sidor.

Hans Larsson och Roger Jönsson

är bibliotekariere verksamma vid Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek

Bibliotekets nyförvärv år 2013

Under år 2013 katalogiserade bibliotekets personal 854 skrifter i Libris, Sveriges nationella bibliotekskatalog. 376 av dessa 854 skrifter står vi i skrivande stund som ensam ägare till. 318 av dessa skrifter är skrivna på svenska, 383 på engelska, 77 på tyska, 29 på franska, 10 på spanska. Vad gäller ämnesfördelning faller 363 stycken inom samhälls- och rättsvetenskap, 153 inom historia, 105 inom ekonomi- och näringsväsen, 29 inom uppfostran och undervisning.

Vissa kompletteringsinsatser gjordes under året. Detta gällde området anställningsvillkor i den globala världsrordningen samt den svarta medborgarrättsrörelsen i Förenta staterna, två områden där det finns en tradition sedan tidigare (kan nämnas att vi bland annat förfogar över tidskriften *The Black Panther* (Black

Panther Party's organ). Ett ytterligare område gällde subaltern studier, där vi tidigare saknat skrifter.

I bibliografin nedan saknas en stor del av dessa 854 skrifter. Vårt organisationstryck finns inte med, så inte heller äldre skrifter som kommit till oss som gåvor.

Under året som gick inköptes 380 skrifter till bibliotekets samlingar. 235 av dessa var skrivna på engelska, 87 på svenska, 47 på tyska, 13 på franska.

Titlarna är sorterade under två avdelningar: *Filosofi, ideologi, politiska åskådningar* samt *Historia, samhälle, biografi*. Den sistnämnda avdelningen är även indelad geografiskt.

Hans Larsson och Roger Jönsson

är bibliotekarier verksamma vid Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek

FILOSOFI, IDEOLOGI, POLITISKA ÅSKÅDNINGAR

Amin, Samir, *The implosion of contemporary capitalism*, New York: Monthly Review Press, 2013, 160 s.

Anarchism and moral philosophy, edited by Benjamin Franks, Matthew Wilson, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, viii, 248 s.

Ankar, O. J., *Är socialismen antikrist?*, [2012]. - 8 s. Faks. av upplaga 1911, utgiven av Sverige socialdemokratiska arbetareparti

Anyon, Jean, *Marx and education*, London: Routledge, 2011, 117 s. (Routledge key ideas in education)

Arendt, Hannah, *On revolution*, introduction by Jonathan Schell, New York: Penguin Books, 2006, xxix, 336 s.

Arruzza, Cinzia, *Dangerous liaisons: The marriages and divorces of Marxism and Feminism*, prologue by Penelope Duggan, Pontypool: Resistance Books: IIRE: Merlin Press Ltd, 2013, 150 s. (IIRE notebook for study and research; no. 55.)

Badiou, Alain, *Philosophie und die*

Idee des Kommunismus: im Gespräch mit Peter Engelmann, Wien : Passagen, 2013. - 108 S: Ill.

Badiou, Alain, *Plato's Republic: a dialogue in 16 chapters*, translated by Susan Spitzer and introduction by Kenneth Reinhard, New York: Columbia Univ. Press, c2013, xxxvi, 372 s.

Basso, Luca, *Marx and singularity: from the early writings to the Grundrisse*, Leiden: Brill, 2012, 205 s. (Historical materialism book series ; 41)

Benjamin, Walter, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, herausgegeben von Burkhardt Lindner unter Mitarbeit von Simon Broll und Jessica Nitsche. - 1. Ausg.. - Berlin: Suhrkamp, 2013. - 722 s. (Werke und Nachlass : kritische Gesamtausgabe / Walter Benjamin ; 16)

Benjamin, Walter, *Moscow diary* / edited by Gary Smith, Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1986, 150 s.: ill.

Berardi, Franco, *After the future*, edited by Gary Genosko and Nicholas Thornburn, Edinburgh: Oakland, CA.: AK Press, 2011. - 185 s.

Berardi, Franco, *Den arbetande själen*, Hägersten: Tankekraft Förlag, 2012, 297 s.

Berardi, Franco, *Skizo-mails*, Los Angeles; Berlin: Errant Bodies Press, [2012], 146 s. (Doormats ; 1)

Berardi, Franco, *The uprising: on poetry and finance*, Los Angeles: Semiotext(e), c2012, 173 s. (Semiotext(e) intervention series ; 14.)

The best of social anarchism, edited by Howard J. Ehrlich & a. h. s. boy, Tucson: See Sharp Press, 2013, 417 s.

Beyme, Klaus von, *Sozialismus: Theorien des Sozialismus, Anarchismus und Kommunismus im Zeitalter der Ideologien 1789-1945*, Wiesbaden: Springer VS, 2013, 359 s.

Beyond Habermas: Democracy, Knowledge, and the Public Sphere, edited by Christian J. Emden and David Midgley, Oxford: Berghahn Books, cop. 2013, 216 s.

Browning, Gary K., *Global theory from Kant to Hardt and Negri*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, x, 208 s. (International political theory series)

Camatte, Jacques, *Capital and community*, New York: Prism Key Press, 2011, 399 s.

Carchedi, Guglielmo, *Behind the crisis: Marx's dialects of value and knowledge*, Chicago, Ill. : Haymarket, 2012. - xi, 303 p. : ill. (Historical materialism book series.)

Cheng, Yinghong, *Creating the "new man": from Enlightenment ideals to socialist realities*, Honolulu: Univ. of Hawai'i Press, c2009, x, 265 s. (Perspectives on the global past.)

Concept and form. Vol. 1, Selections from Cahiers pour l'analyse, edited by Peter Hallward and Knox Peden, London: Verso, 2012, 262 s. (Cahiers pour l'analyse). Vol. 2, Interviews and essays on the Cahiers pour l'analyse, edited by Peter Hallward and Knox Peden, London: Verso, 2012, 290 s.

Davis, Mike, *Be realistic, demand the impossible*, Chicago, Ill.: Haymarket

BIBLIOGRAFI

Books, 2012, c2011, 36 s.

Day, Gail, *Dialectical passions: negation in postwar art theory*, New York: Columbia Univ. Press, cop. 2011. - x, 308 s.: ill.

Demson, Michael, *Masks of anarchy: the history of a radical poem, from Percy Shelley to the Triangle Factory Fire*, London: Verso, 2013. - [94] s.: ill.

Feuerbach, Ludwig, *The Fiery Brook: Selected Writings*, translated and introduced by Zawar Hanfi, London: Verso Books, 2012. - 302 p. (Radical Thinkers)

Fuchs, Christian, *Digital labour and Karl Marx*, London: Routledge, 2014 [2013], xv: 403 s.: ill.

Godelier, Maurice, *Rationality and irrationality in economics*, London: Verso, 2012. - 326 s. (Radical thinkers)

Gramsci: space, nature, politics, edited by Michael Ekers ... [et al.], Chichester; Malden, MA, 2013, x, 326 s.

Guattari, Félix, *The machinic unconscious: essays in schizoanalysis*, Cambridge, Mass.: Semiotext(e), c2011, 367 s.

Guattari, Félix, *New lines of alliance: new spaces of liberty*, Félix Guattari & Antonio Negri, with a "Postscript, 1990" by Antonio Negri, Brooklyn, NY: Autonomedia, 2010, 142 s.

Harvey, David, *A companion to Marx's Capital. Volume 2*, London: Verso, 2013, viii, 404 s.

Harvey, David, *The limits to capital*, New and fully updated ed., London: Verso, 2006, xxxiv, 478 s.

Horkheimer, Max, *Critique of instrumental reason*, translated by Matthew J. O'Connell and others. - [Ny uppl.]. - London: Verso, 2012. - 163 s. (Radical thinkers)

The Idea of Communism. Vol. 2, edited by Slavoj Žižek, London: Verso, 2013, 216 s.

In Marx's laboratory: critical interpretations of the Grundrisse, edited by Riccardo Bellofiore, Guido Starosta, and Peter D. Thomas, Leiden: Brill, 2013, 445 s. (Historical materialism; 48)

Heinrich, Michael, *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet*, Högskolan: Tankekraft förl., 2013, 312 s.

Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus. Bd 8/1, Krisentheorien bis Linie Luxemburg-Gramsci, herausgegeben von Wolfgang Fritz Haug, Frigga Haug, Peter Jehle und Wolfgang Küttler, Hamburg: Argument, cop. 2012, 1152 sp.-s.

Jay, Martin, *Marxism and totality: the adventures of a concept from Lukács to Habermas*, Berkeley: Univ. of Calif. P., cop. 1984, xi, 576 s.

Jun, Nathan J., *Anarchism and political modernity*, New York; London: Continuum, c2012, xviii, 250 p.: ill. (Contemporary anarchist studies)

Karlsson, Jan Ch., *Begreppet arbete: definitioner, ideologier och sociala former, 2.*, översedda uppl., Lund: Arkiv, 2013, 159 s.

Keucheyan, Razmig, *Left Hemisphere: mapping critical theory today*, London: Verso Books, 2013. - 264 s.

Lefebvre, Henri, *The production of space*, Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2011, 454 s.

Lindberg, Mats, *Att studera Kapitalet: Första boken. Kommentar och studiehandledning, 2. uppl.*, Lund: Arkiv, 2013, 657 s.

Lindberg, Mats, *Inledning till Kapitalet: särtryck ur sjätte upplagan av första boken*, Lund: Arkiv, 2013, xliii s.

Lundberg, Erik, *Då inga herrar finns: fjärde boken om de frihetliga*: [Errico Malatesta, Peter Kropotkin, Voltairine de Cleyre, Nestor Makhno, Max Nettlau, George Orwell m.fl.], Umeå: h:ström - Text & kultur, 2009 (Umeå: h:ström - Text & kultur). - 183 s.: ill.

Lazzarato, Maurizio, *The making of the indebted man: an essay on the neo-liberal condition*, Los Angeles: Semiotext(e), cop. 2012, 199 s. (Semiotext(e) intervention series ; 13)

Luxemburg, Rosa, *Economic writings 1*, edited by Peter Hudis, London: Verso, 2013, xxiii, 596 s.: ill. (The complete works of Rosa Luxemburg ; 1)

Löftet om lyck: estetik, musik, bildning: till Sten Dahlstedt, Anders Burman, Rebecka Lettevall och Sven-Eric Liedman (red.), Göteborg: Daidalos, 2013, 355 s.

Löwy, Michael, *Les aventures de Karl Marx contre le baron de Münchhausen: Introduction à une sociologie critique de la connaissance*, Paris: Syllepse, 2012. - 205 s. (Mille marxismes.)

Löwy, Michael, *On changing the world: essays in political philosophy, from Karl Marx to Walter Benjamin*, [New ed.]. - Chicago, Ill.; London: Haymarket: Turnaround [distributor], 2013. - xiv, 215 s.

Mann, Geoff, *Disassembly required: a field guide to actually existing capitalism*, Edinburgh: AK Press, 2013, viii, 259 s.

Marx, Karl, *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1, Kapitalets produktionsprocess*, översättning: Ivan Bohman; inledning: Mats Lindberg, 6. uppl., Lund: Arkiv, 2013, xlvi, 844 s.

McMillan, Chris, *Zizek and communist strategy: on the disavowed foundations of global capitalism*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012, vii, 206 s.

Mészáros, István, *The work of Sartre: search for freedom and the challenge of history*, Exp.ed., New York: Monthly Review Press, 380 s.

Montag, Warren, *Althusser and his contemporaries: philosophy's perpetual war*, Durham: Duke University Press, 2013. - x, 246 s. (Post-contemporary interventions.)

Myrdal, Jan, *På tvärs / Skriftställning 21*, Lund: Celanders förlag, 2013. - 452 s.: ill.

Myrdal, Jan, *"Päronbageriet": om mångtydig karikatyr som politiskt vapen*, Skövde: Skövde Konstmuseum, 31, [1] s.: ill.

Negri, Antonio, *Förklaring*, Michael Hardt & Antonio Negri, Högskolan: Tankekraft Förlag, 2013, 154 s.

Negri, Antonio, *The politics of subversion: a manifesto for the twenty-first century*, Cambridge, Mass.: Polity Press, 1989, viii, 232s.

Newman, Jane O., *Benjamin's library: modernity, nation, and the Baroque*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press: Cornell University Library, 2011, xx, 237 s.

Patel, Shailja, *Migritude*, Lund: Celanders, 2012, 174 s.

Price, Wayne, *The value of radical theory: an anarchist's introduction to Marx's critique of political economy*, Edinburgh: AK Press, 2013. - 189 s.

Prüfstein Marx: zu Edition und Rezeption eines Klassikers, hrsg. von Matthias Steinbach und Michael Ploenus. Unter Mitarb. von Benedikt Einert, Berlin: Metropol-Verl., 2013, 382 s.

The postcolonial Gramsci, edited by Neelam Srivastava and Baidik Bhattacharya, New York; London: Routledge, 2012, vi, 253 s. (Routledge research in postcolonial literatures; 36.)

Queering Anarchism: addressing and undressing power and desire, edited by C. B. Daring ..., Oakland: AK Press, 2012, 255 s.

Schwarz, Roberto, *Two girls: and other essays*, edited by Francis Mulhern, London: Verso, 2012.. - xviii, 270 s.

Quiet rumours: an anarcha-feminist reader, / edited by the Dark Star Collective, Edinburgh: AK, [2012], 133 s.

Sartre, Jean-Paul, *The Freud scenario*, / Jean-Paul Sartre; edited by J.-B. Pontalis; translated by Quintin Hoare. - [2.ed.]. - London: Verso, 2013. - xviii, 549 s.

Streeby, Shelley, *Radical sensations: world movements, violence, and visual culture*, Durham: Duke Univ. Press, xxii, 328 s.

Symons, Stéphane, *Walter Benjamin: presence of mind, failure to comprehend*, Leiden; Boston: Brill, 2013.. - xviii, 167 s.: ill. (Social and critical theory; v. 14.)

Tomba, Massimiliano, *Marx's temporalities*, Leiden: Brill, 2013, xv. 206 s. (Historical materialism book series; 44)

Turcato, Davide, *Making sense of anarchism: Errico Malatesta's experiments with revolution, 1889–1900*, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Mac-

millan, 2012, xi, 275 s

Wark, McKenzie, *The spectacle of disintegration: Situationist passages out of the Twentieth Century*, London: Verso, 2013. - 240 s.

Wark, McKenzie, *Telesthesia: communication, culture, and class*, Cambridge, UK: Polity, 2012, viii, 241 s.

Zizek now!: current perspectives in Zizek studies, edited by Jamil Khader and Molly Anne Rothenberg. - Cambridge: Polity, 2013. - 218 s.

Zizek, Slavoj, *Demanding the impossible*, edited by Yong-june Park, Cambridge: Polity Press, 2013, 144 s.

Zizek, Slavoj, *Did somebody say totalitarianism?: five interventions in the (mis)use of a nation*, London: Verso, 2011, vi, 280 s.

Ziizek, Slavoj, *De farliga drömmarnas år*, Hågersten: Tankekraft Förlag, 2013, 260 s.

Zizek, Slavoj, *Welcome to the desert of the real!: five essays on 11 September and related dates*, [Ny uppl.], London: Verso, 2012. - 198 s. (Radical thinkers)

Zizek, Slavoj, *The year of dreaming dangerously*, London: Verso, 2012, 135 s.

HISTORIA, SAMHÄLLE, BIOGRAFI

Allmänt, övergripande, transnationellt

Anarchism: a documentary history of libertarian ideas. Vol. 3., The new anarchism (1974–2012), Montreal, New York, London: Black Rose Books, 2010, viii, 595 s.

Anarchistische Welten, herausgegeben von Ilja Trojanow, Hamburg: Nautilus, 2012, 219 s. (Nautilus Flugschriften)

Andre Gunder Frank and global development: visions, remembrances and explorations, edited by Patrick Manning and Barry K. Gills, London: Routledge, 2011, xx, 287 s. (Rethinking globalization; 30.)

Arnstad, Henrik, *Ålskade fascism: de svartbruna rörelsernas ideologi och historia*, Stockholm: Norstedt, 2013, 452 s.

Autogestion: hier, aujourd'hui, demain,

Lucien Collonges (coord.), Paris: Syllepse, 2010. - 695 s.: ill.

Axboe Nielsen, Christian, *A handbook on assisting international criminal investigations*, [authors: Christian Axboe Nielsen, Jann K. Kleffner; editor and project leader: Maria Nystedt], Sandöversken: Folke Bernadotte Academy, cop. 2011, 93 s.: ill. (Folke Bernadotte Academy publications. Handbook, ISSN 1652-9456)

Black power beyond borders: the global dimensions of the Black power movement, Edited by Nico Slate, New York: Palgrave Macmillan, 2012, viii, 214 s. (Contemporary Black history.)

The borders of punishment: migration, citizenship and social exclusion, edited by Katja Franko Aas and Mary Bosworth, Oxford: Oxford Univ. Press, 2013, 315 s.

Bortom horisonten: fackets vägval i globaliseringens tid, Red. Ingemar Lindberg och Anders Neergaard, Stockholm: Premiss, 2013, 399 s.

Brass, Tom, Labour regime change in the twenty-first century: unfreedom, capitalism, and primitive accumulation, Leiden: Brill, 2011, x, 314 s. (Studies in critical social sciences ; v. 35.)

Bridges and barriers: globalisation and the mobility of modern workers, edited by Ursula Huws, Monmouth: Merlin Press, 2012, 184 s. (Work, organisation, labour & globalisation, ISSN 1745-641x ; 6:2)

Butterworth, Alex, *The world that never was: a true story of dreamers, schemers, anarchists and secret agents*, London: Vintage, 2011, xxxi, 502 s., [8] pl.-s.

Caffentzis, George, *In letters of blood and fire: work, machines, and the crisis of capitalism*, Oakland, CA: PM Press, 2013, 288 s.

Chamberlin, Paul Thomas, *The global offensive: the United States, the Palestine Liberation Organization, and the making of the post-cold war order*, Oxford: Oxford Univ. Press, 2012, x, 324 s. (Oxford studies in international history)

BIBLIOGRAFI

- Charismatic leadership and social movements: the revolutionary power of ordinary men and women*, edited by Jan Willem Stutje, New York: Berghahn, 2012, viii, 202 s. (International studies in social history; v. 19.)
- Chibber, Vivek, *Postcolonial theory and the specter of capital*, London: Verso, 2013. xii, 306 s.
- Crowley, Jocelyn Elise, *Mothers unite!: organizing for workplace flexibility and the transformation of family life*, Ithaca: ILR Press, Cornell Univ. Press, 2013, x, 227 s.
- Curtis, Neal, *Idiotism: capitalism and the privatisation of life*, London: Pluto, 2013, 173 s.
- Darlington, Ralph, *Radical unionism: the rise and fall of revolutionary syndicalism*, Chicago: Haymarket, 2013, 323 s.
- Discovering imperialism: social democracy to World War I*, translated, edited, and introduced by Richard B. Day and Daniel Gaido, Chicago, Ill.: Haymarket, 2012, xi, 951 s.
- Docherty, James C., *Historical dictionary of organized labor*, James C. Docherty, Sjaak van der Velden, Lanham, Md.: Scarecrow Press, 2012, 448 s. (Historical dictionaries of religions, philosophies, and movements)
- Doussard, Marc., *Degraded work: the struggle at the bottom of the labor market*, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press 2013, xvii, 275 s.
- Draper, Hal, *Women and class: towards a socialist feminism: essays*, by Hal Draper [in collaboration with Anne Lipow], Alameda: Center for Socialist History, 2011, 287 s.
- Faulkner, Neil, *A Marxist history of the world: from Neanderthals to neoliberals*, London: Pluto Press, 2013, x, 342 s. (Counterfire.)
- Featherstone, David, *Solidarity: hidden histories and geographies of internationalism*, London: Zed, cop. 2012, xiii, 304 s.
- Federici, Silvia, *Revolution at point zero: housework, reproduction, and feminist struggle*, Oakland, CA: PM Press : Common Notions, 2012, 188 s.
- Foster, John Bellamy, *The endless crisis: how monopoly-finance capital produces stagnation and upheaval from the USA to China*, by John Bellamy Foster and Robert W. McChesney, New York: Monthly Review Press, cop. 2012, x, 227 s.
- Fraser, Nancy, *Fortunes of feminism: from state-managed capitalism to neoliberal crisis*, London: Verso, 2013, 248 s.
- The French Revolution in Global Perspective*, edited by Suzanne Desan, Lynn Hunt and William Max Nelson, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2013, 236 s.
- Fortunati, Leopoldina, *The arcane of reproduction: housework, prostitution, labor and capital*, edited by Jim Fleming, Brooklyn, N.Y.: Autonomedia, cop. 1995, 176 s.
- Fusilier, Raymond, *Histoire du mouvement ouvrier dans les pays Nordiques: (Danemark, Finlande, Islande, Norvege, Suede): bibliographie.. T. 1, 1818-1932*, Champigny-sur-Marne, 2013. - 682 s.
- Fusilier, Raymond, *Histoire du mouvement ouvrier dans les pays Nordiques : (Danemark, Finlande, Islande, Norvege, Suede): bibliographie.. T. 2, 1933-1958*, Champigny-sur-Marne, 2013. - S. 683-1357
- The future of social movement research: dynamics, mechanisms, and processes*, Jacquélien van Stekelenburg, Conny Roggeband, and Bert Klander-mans, editors, Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, cop. 2013, 469 s.: ill. (Social movements, protest, and contention; 39)
- Gatti, Fabrizio, *Bilal: på slavrutten till Europa*, Lund: Celanders, 2013, 543, [1] s., [8] pl.-s. : ill.
- Gerbaudo, Paolo, *Tweets and the streets: social media and contemporary activism*, London: Pluto Press, 2012, 194 s.
- Det globala minnet: nedslag i den internationella arkivhistorien*, [redaktörer: Lars Jörwall [och fem andra]], Stockholm: Riksarkivet, 2012. - 422 s.: ill. (Skrifter utgivna av Riksarkivet, ISSN 1402-4705 ; 34) (Arkiv i väst, ISSN 0283-4855 ; 10) (Landsarkivets i Lund skriftserie, ISSN 1103-002X ; 14)
- Globalization and the 'new' semi-peripheries*, edited by Owen Worth, Phoebe Moore, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009, x, 271 s.
- Guha, Ranajit, *History at the limit of world-history*, New York: Columbia Univ. Press, 2002, x, 116 s.
- Hobsbawm, E. J., *Fractured times: culture and society in the twentieth century*, London: Little, Brown, 2013. - 319 s.
- Hoerder, Dirk, *Cultures in contact: world migrations in the second millennium*, Durham, N.C.: Duke University Press, 2002. - 779 s.: ill.
- Immigrant women workers in the neo-liberal age*, edited by Nilda Flores-Gonzalez, Anna Romina Guevarra, Maura Toro-Morn and Grace Chang, Urbana, Ill.: Univ. of Illinois Press, 2013, xiv, 301 s.
- International Labour Conference (102nd session: 2013: Geneva.), *General survey concerning labour relations and collective bargaining in the public service : report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (articles 19, 22 and 35 of the Constitution): third item on the agenda: information and reports on the application of conventions and recommendations*, Geneva: International Labour Office, 2013, vii, 247 s. (Report / International Labour Conference, ISSN 0074-6681; 102nd session, 3(part 1B).)
- International Labour Conference (103rd session.: 2014: Geneva), *Strengthening action to end forced labour: fourth item on the agenda*, Geneva: International Labour Office, 2013, iv, 101 s.
- International Labour Conference (102nd session: 2013: Geneva.), *Sustainable development, decent work and green jobs: fifth item on the agenda*,

Geneva: International Labour Office, 2013, xx, 99 s.

International Labour Conference (103rd session: 2014: Geneva), *Transitioning from the informal to the formal economy: fifth item on the agenda*, Geneva: International Labour Office, 2013, iv, 83 s. (Report / International Labour Conference, ISSN 0074-6681; 103rd session, 5 (1))

Interventionen: soziale und kulturelle Entwicklungen durch Arbeiterbewegungen; [48. Linzer Konferenz der International of Labour and Social History, 13. bis 16. September 2012] = Interventions : the impact of labour movements on social and cultural development, David Mayer; Jürgen Mittag (eds.) Im Auft. der International conference of Labour and Social History (ITH), Leipzig: AVA, 2013, 249 s, (ITH-Tagesbericht; 47) (ITH-Tagungsberichte, International Conference of Labour and Social History; 47)

Koenen, Gerd, *Was war der Kommunismus?*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, 143 s.

Kumm, Björn, *Motstånd: de maktlösas kamp*, Lund: Historiska Media, 2013, 304 s.

Lacis, Anna, *Revolutionär im Beruf: Berichte über proletar. Theater, über Meyerhold, Brecht, Benjamin u. Piscator*, hrsg. von Hildegard Brenner, 2., durchges. u. erw. Aufl., München: Rogner und Bernhard, 1976, 143, [25] s. : ill.

Linksalternative Milieus und Neue Soziale Bewegungen in den 1970er Jahren, hrsg. von Cordia Baumann, Heidelberg : Winter, 2011, 325 s.: Ill., (Akademie-Konferenzen ; 5)

Living 'illegal': the human face of unauthorized immigration, by Marie Friedmann Marquardt, Timothy J. Steingenga, Philip J. Williams, Manuel A. Vásquez, New York; London: New Press, 2013, 342 s.

Lynskey, Dorian, *33 revolutions per minute: a history of protest songs*, London: Faber, 2010, xviii, 843 s.: ill.

Mapping subaltern studies and the

postcolonial, edited and introduced by Vinayak Chaturvedi, London: Verso, 2012, xix, 364 s. (Mapping series.)

McCallum, Jamie K., *Global unions, local power: the new spirit of transnational labor organizing*, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2013, xv, 210 s.

Mezzadra, Sandro, *Border as method, or, the multiplication of labor*, Sandro Mezzadra and Brett Neilson, Durham: Duke University Press, [2013], xiv, 365 s. (Social text books.)

Moore, Phoebe V., *The international political economy of work and employability*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, viii, 192 s.

Music and protest in 1968, edited by Beate Kutschke and Barley Norton, New York: Cambridge University Press, 2013. - xiv, 327 s.: ill. (Music since 1900)

New forms and expressions of conflict at work, edited by Gregor Gall, Houndmills: Macmillan, 2013, xiv, 254 pages: ill.

Organizing women workers in the informal economy: beyond the weapons of the weak?, edited by Naila Kabeer, Ratna Sudarshan and Kirsty Milward, London: Zed Books Ltd, 2013, xii, 299 s.

Osborne, Roger, *Av folket, för folket: demokratins historia underifrån*, Stockholm: Ordfront i samarbete med Demokratiakademin, 2013, 351 s. (Demokratiskt bibliotek)

The Palgrave dictionary of transnational history, edited by Akira Iriye and Pierre-Yves Saunier, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, xli, 1226 s.

Post-communist nostalgia, edited by Maria Todorova and Zsuzsa Gille, New York; Oxford: Berghahn, 2010, viii, 299 s.

Prashad, Vijay, *The poorer nations: a possible history of the global South*, with a foreword by Boutros Boutros-Ghali, London: Verso, 2012, 292 s.

The public history reader, edited by Hilda Kean and Paul Martin, London: Routledge, 2013, xxxii, 348 s. (Routledge readers in history)

Rena hem på smutsiga villkor?: hus-hållstjänster, migration och globalisering, Anna Gavanas & Catharina Calleman (red.), Göteborg; Stockholm: Makadam, 2013, 189 s.

Roper, Brian S., *The History of Democracy: A Marxist Interpretation*, London: Pluto Press, 2012, xv, 310 s.

Rose, Jacqueline, *The last resistance*, London: Verso, 2013, 237 s.

Ross, Andrew, *Nice work if you can get it: life and labor in precarious times*, New York: New York Univ. Press, cop. 2009, viii, 264 s.

Rowbotham, Sheila, *Beyond the fragments: feminism and the making of socialism*, Sheila Rowbotham, Lynne Segal & Hilary Wainwright, 3. ed., Pontypool : Merlin Press, 2013, 324 s.

Slucki, David, *The International Jewish Labor Bund after 1945: toward a global history*, Piscataway: Rutgers University Press, 2012, xiii, 265 s.

The socialist sixties: crossing borders in the Second World, edited by Anne E. Gorsuch and Diane P. Koenker, Bloomington, Indiana: Indiana Univ. Press, 2013, vii, 338 s.

Standing, Guy, *Prekariatet: den nya farliga klassen*, Göteborg: Daidalos, 2013, 281 s.

Stille Revolutionen: die Neuformierung der Welt seit 1989, Katharina Kucher, Gregor Thum, Sören Urbansky ... (Hrsg.), Frankfurt am Main: Campus, 2013, 250 s.

The Third World in the Global 1960s, Edited by Samantha Christiansen and Zachary A. Scarlett, Oxford: Berghahn Books, 2013, ix, 223 s. (Protest, Culture and Society; 8)

Schmidt, Michael, *Cartography of revolutionary anarchism*, Oakland, CA: AK Press, 2013, 160 s..

Thomas, Martin, *Violence and colonial order: police, workers and protest in the European colonial empires, 1918–1940*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, xii, 527 s. (Critical perspectives on empire.)

BIBLIOGRAFI

Tilly, Charles, *Social movements, 1768-2012*, Charles Tilly and Lesley J. Wood, 3rd ed., Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2012, xii, 204 s.

Trade unions in the green economy: working for the environment, edited by Nora Räthzel and David Uzzell, London: Earthscan, 2013, xvi, 266 s.

Wolikow, Serge, *L'Internationale communiste (1919-1943): le Komintern ou le rêve déchu du parti mondial de la révolution*, Paris: L'Atelier, c2010, 287 s. 1. computer optical disc.

Women's activism: global perspectives from the 1890s to the present, edited by Francisca de Haan, Kargaret Allen, June Purvis and Krassimira Daskalova, London: Routledge, 2013, xi, 201 s. (Women's and gender history)

Wood, Ellen Meiksins, *The Ellen Meiksins Wood reader*, edited by Larry Patriquin, Leiden: Brill, 2012, x, 335 s. (Historical materialism book series ; 40.)

Working on labor: essays in honor of Jan Lucassen, edited by Marcel van der Linden and Leo Lucassen, Leiden: Brill, 2012, xiii, 433 s.

Writing Political History Today, Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holtey, Heinz-Gerhard Haupt (eds.), Frankfurt: Campus, 2013, 413 s.

21st century socialism: reinventing the project, edited by Henry Veltmeyer, Pontypool: Merlin Press, 2011, 239 s.

AFRIKA

African awakening, edited by Firoze Mani and Sokari Ekine, Cape Town: Pambazuka Press, cop. 2012, 334 s.

Robinson, Cedric J. *Black marxism : the making of the Black radical tradition*, Chapel Hill, N.C.: Univ. of North Carolina Press, 2000, 436 s.

Algeriet

Macey, David, *Frantz Fanon: a biography*, 2nd ed., London: Verso, 2012, xxii, 639 s.

Libyen

Forte, Maximilian Christian, *Slouching towards Sirte: NATO's war on Libya and*

Africa, Montreal: Baraka Books, c2012, 341 s.: ill.

Tunander, Ola, *Libyenkriget's geopolitik: humanitär intervention eller kolonialkrig?*, Lund: Celander, 2012, 119 s.

Sydafrika

Contesting transformation: popular resistance in Twenty-first-century South Africa, edited by Marcelle C. Dawson and Luke Sinwell, London: Pluto Press, 2012, xi, 300 s.

Friedman, Michelle, *A history of FO-SATU: "the future is in the hands of the workers"*, Houghton: Mutloatse Arts Heritage Trust, 2011, 128 s.

Lilja, Fredrik, *The golden fleece of the Cape: capitalist expansion and labour relations in the periphery of transnational wool production, c. 1860-1950*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2013, 225 s.: ill. (Studia historica Upsaliensia, ISSN 0081-6531 ; 247) Diss. Uppsala: Uppsala univ., 2013

London recruits: the secret war against apartheid, compiled and edited by Ken Keable; with an introduction by Ronnie Kasrils and a foreword by Z. Pallo Jordan, Pontypool: Merlin Press, 2012, 348 s.: ill.

Wieder, Alan, *Ruth First and Joe Slovo in the War against Apartheid*, foreword by Nadine Gordimer, New York: Monthly Review Press, 2013, 390 s.

Tanzania

Wilson, Amrit, *Threat of liberation: imperialism and revolution in Zanzibar*, London: Pluto Press, 2013.xii, 175 s.

Arabländerna, mellanöstern

Anarchists against the wall: direct action and solidarity with the Palestinian popular struggle, edited by Uri Gordon and Ohal Grietzer ; foreword by Alfredo M. Bonanno, Edinburgh: AK Press, 2013, 139 s. (Anarchist interventions; 5.)

International Labour Conference (102nd: 2013: Geneva, Switzerland), *The situation of workers of the occupied Arab territories: report of the director-general: appendix*, Geneva: International

Labour Office, 2013, vii, 55 s. (Report (International Labour Conference))

ASIEN

Smith, R. B., (Ralph Bernard), *Communist Indochina*, edited by Beryl Williams, London; New York: Routledge, 2012, [xii], 222 s. (Routledge studies in the modern history of Asia; 53)

A Subaltern studies reader, 1986-1995, Ranajit Guha, editor, Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, cop. 1997, xxii, 303 s.

Reading subaltern studies: critical history, contested meaning and the globalization of South Asia, [edited by] David Ludden, London: Anthem, 2002, viii, 442 s. (Anthem South Asian studies)

Selected subaltern studies, edited by Ranajit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak, Oxford: Oxford Univ. Press, 1988. xiv, 434 s.

Subaltern studies: writings on South Asian history and society, Delhi: Oxford Univ. Press, 1982-

Indien

Anderson, Perry, *The Indian ideology*, London; New York: Verso, 2013. - 191 s

Balachandran, G., (Gopalan), *Globalizing labour?: Indian seafarers and world shipping, c.1870-1945*, New Delhi, India: Oxford Univ. Press, 2012, xii, 318 s.

Datta Gupta, Sobhanlal Datta, *Komintern und Kommunismus in Indien 1919-1943*, Berlin: Dietz, 2013, 367 S.

Guha, Ranajit, *Dominance without hegemony: history and power in colonial India*, Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1997, 245 s.

The Maoist Movement in India: perspectives and counterperspectives, editor Santosh Paul. - London: Routledge, 2013, xxv, 273 s.

Japan

Konishi, Sho, *Anarchist modernity: cooperatism and Japanese-Russian intellectual relations in modern Japan*, Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Asian Center, 2013, xi, 411 s.: ill.

Kina

Calkins, Laura M., *China and the first Vietnam War, 1947–54*, Abingdon, Oxon: Routledge, 2013, 181 s. (Routledge studies in the modern history of Asia ; 84.)

Hägerdal, Hans, *Kinas ledare: [1912-2012,]* / Hans Hägerdal, Lund: Historiska media, 2012, 336 s.

Ishikawa, Yoshihiro, *The formation of the Chinese Communist Party*, York : Columbia Univ. Press, [2013], 503 s.

Mei, Zhi, F: *Hu Feng's prison years*, edited and translated by Gregor Benton, London: Verso, 2013, vi, 326 s.

Miller, Tom, *China's urban billion: the story behind the biggest migration in human history*, London: Zed, 2012, vii, 192 s.

Mittler, Barbara, *A continuous revolution: making sense of Cultural Revolution culture*, Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press 2012., 486 s.

Pai, Hsiao-Hung, *Scattered sand: the story of China's rural migrants*, preface by Gregor Benton, London; Brooklyn, NY: Verso, 2012, xiii, 302 s.

Seifert, Andreas, *Bildgeschichten für Chinas Massen: Comic und Comicproduktion im 20. Jahrhundert*, Köln: Böhlau, 2008, viii, 309 p., [4] p. of plates: ill. (some col.)

Korea

Moore, Phoebe, *Globalisation and labour struggle in Asia: a neo-Gramscian critique of South Korea's political economy*, Rev. paperb. ed., London: I.B. Tauris, 2012, 237 s.: ill.

Vietnam

Four decades on: Vietnam, the United States, and the legacies of the Second Indochina War, Scott Laderman and Edwin A. Martini, eds., Durham: Duke University Press, 2013, 334 s.: ill.

EUROPA

L'apogée des syndicalismes en Europe occidentale: 1960–1985, sous la direction de Michel Pigenet, Patrick Pasture et Jean-Louis Robert; [ont contribué à cet ouvrage Lars Berggren, Giuseppe

Berta, Francine Bolle... et al.], Paris: Publications de la Sorbonne, 2005, 282 s.

Applebaum, Anne, *Iron curtain: the crushing of Eastern Europe 1944–1956*, New York: Doubleday, 2012, xxxvi, 566 s.

Applebaum, Anne, *Järnriddån: [det kommunistiska maktövertagandet i Östeuropa 1945–1956]*, Stockholm: Bonnier, 2013, 663 s., [24] pl.-s.

Bernstein, Eduard, *Sozialdemokratische Völkerpolitik: die Sozialdemokratie und die Frage Europa*, Paderborn: Salzwasser, 2012, 222 s., "Nachdruck des Originals von 1917"

Carr, Matthew, *Fortress Europe: dispatches from a gated continent*, New York: New Press, 2012, 279 s.

Charalambous, Giorgos, *European integration and the communist dilemma: communist party responses to Europe in Greece, Cyprus and Italy*, Farnham: Ashgate, 2013, 225 s.

Communism unwrapped: consumption in Cold War Eastern Europe, edited by Paulina Bren and Mary Neuburger, Oxford: Oxford Univ. Press, 2012, xvi, 413 s.

de Vylder, Stefan, *Eurokrisen*, Stockholm: Ordfront, 2012, 200 s.: ill.

Det lönar sig: 40 år av fackligt samarbete leder framåt: NFS historia 1972–2012, Redaktör: Nina Isaksson ; Redaktion: Lóa Brynjúlfssdóttir och Knut Arne Sanden, Stockholm: Nordens fackliga samorganisation, 2012, 84 s.

The future of European social democracy: building the good society, edited by Henning Meyer, Jonathan Rutherford, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, xiii, 235 s.

Giddens, Anthony, *Turbulent and mighty continent: what future for Europe?*, Cambridge: Polity Press, 2013, ix, 242 s.

Hay, Colin, *The political economy of European welfare capitalism*, Colin Hay and Daniel Wincott, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, 263 s.

Hitler's Scandinavian legacy: the consequences of the German invasion for

the Scandinavian countries, then and now, edited by John Gilmour and Jill Stephenson, London; New York: Bloomsbury Academic, 2013. - 240 s.: ill.

Irregular migrant domestic workers in Europe: who cares?, edited by Anna Triandafyllidou, Farnham: Ashgate, 2013, xvi, 235 s.

Jay, Martin, *Fin-de-siecle socialism and other essays*, London: Routledge, 2010, vii, 216 s.

Müller, Jan-Werner, *Demokratis tidsålder: politiska idéer i 1900-talets Europa*, Jan-Werner Müller, Göteborg: Daidalos, 2013, 372 s.

Larssen, Helle, *Tystnadens Europa*, Lund: Celanders, 2012, 173 s.

Maschinen- und Anlagenbau in ausgewählten Regionen Deutschlands, Schwedens und der Schweiz, Köln: Univ. of Cologne, Department of Economic and Social Geography, 2013, vii, 83 s. (Working Paper, ISSN 1434-3746; 2013:3)

Nordic lights: work, management and welfare in Scandinavia, Åke Sandberg (ed.); Michael Allvin [och 24 andra], Stockholm: SNS förlag, 2013, 512 s.: ill.

Pasikevica, Beata, *In der Stadt der Parolen: Asja Lacinis, Walter Benjamin und Bertolt Brecht*, Essen: Klartext-Verl., 2006, 336 s. : ill.

Revolution für Europa, hrsg. von Dieter Dehm, Berlin: Das Neue Berlin Verl., 2013, 222 s.

Rubart, Frauke, *Politisches Engagement in Nordeuropa: Parteien und soziale Bewegungen in Skandinavien und Deutschland: eine Anthologie politologischer Landeskunde von den 1970er Jahren bis zur Gegenwart*, Norderstedt: Books on Demand, 2010, 700 s.

Scholz, Robert, *Mitbestimmung, Partizipation und Kompetenzentwicklung im Maschinen- und Anlagenbau in ausgewählten Regionen Deutschlands, Schwedens und der Schweiz*, Köln: Univ. of Cologne, Department of Economic and Social Geography, 2013, vii, 83 s. (Working Paper, ISSN 1434-3746; 2013:3)

BIBLIOGRAFI

Smaldone, William, *European socialism: a concise history with documents*, Plymouth: Rowman & Littlefield, [2013], xv, 345 s.

Socialist escapes: breaking away from ideology and everyday routine in Eastern Europe, 1945–1989 / edited by Cathleen M. Giustino, Catherine J. Plum, and Alexander Vari, New York: Berghahn Books, 2013, 284 p.

Tomka, Béla, *A social history of twentieth-century Europe*, London: Routledge, 2013, xix, 526 s.

Vainiomäki, Päivi, *Equalising opportunities: the women's rights committees 1979–1999*, Luxembourg: CARDOC, 2013, 163 s.: ill. (CARDOC Journals; 2013:10)

Danmark

Grelle, Henning, *Det kooperative alternativ: arbejderkooperationen i Danmark 1852–2012*, Köpenhamn: Arbejdermuseet & ABA, 2013, 304 s.:ill.

Grelle, Henning, *The cooperative alternative: worker cooperation in Denmark 1852–2012*, translation ... by Annette Mester, [Copenhagen]: Kooperationen, Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv, 2013, 40 s.: ill.

Komintern og de dansk-sovjetiske relationer, Jesper Jørgensen... (red.), [Köpenhamn]: Arbejdermuseet & ABA, 2012, 435 s.: ill.

Et råb fra Muren: 100 års politiske plakater, Margit Bech Larsen (red.), København: Arbejdermuseet, 2012. - 98 s.: ill.

Frankrike

Bensaïd, Daniel, *An impatient life: a political memoir*, London; New York: Verso, 2013, xxvi, 358 s..

Boggio Ewanjé-Épée, Félix, *Les féministes blanches et l'empire*, Félix Boggio Ewanjé-Épée, Stella Magliani-Belkacem, Paris: Fabrique, c2012, 110 s.

Brody, Marcel, *Les groupes communistes français de Russie 1918–1921*, Paris: Editions Allia, 1988, 98 s.

Jaurès, Jean, *Oeuvres. T. 8, Défense républicaine et participation ministérielle (1899–1902)*, édition établie par Maurice

Agulhon et Jean-François Chanet, Paris: Fayard, 2013, 653 s.

Lévy, Laurent, *La Gauche, les noirs et les Arabes*, Paris: Fabrique, 2010, 142 s.

Race et capitalisme, Félix Boggio Éwanjé-Épée, Stella Magliani-Belkacem (coord.); Himani Bannerji, Fabrice Dhume, Sadri Khiari, Stefan Kipler, Patrick Mason, David Roediger, Paris: Éditions Syllepse, 2012, 170 s. (Collection Arguments et mouvements)

Raffy, Serge, *Le président: François Hollande, itinéraire secret*, Nouv. éd. rev. et augm., Paris: Pluriel, 2012, 471 s.

Weber, Petra, *Gescheiterte Sozialpartnerschaft – gefährdete Republik?: Industrielle Beziehungen, Arbeitskämpfe und der Sozialstaat; Deutschland und Frankreich im Vergleich (1918–1933/39)*, München: Oldenbourg, 2010, 1245 s. (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte)

Wieviorka, Olivier, *Histoire de la résistance 1940–1945*, Paris: Editions Perrin, 2013, 574 s.

Zaretsky, Robert, *Albert Camus: elements of a life*, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2010. - x, 181 s.

Grekland

Douzinas, Costas, *Philosophy and resistance in the crisis: Greece and the future of Europe*, Cambridge: Polity Press, 2013, 234 s.

Ekman, Kajsa Ekis, *Skulden: eurokrisen sedd från Aten*, Stockholm: Leopard, 2013, 255 s.

Laskos, Christos, *Crucible of resistance: Greece, the Eurozone & the world economic crisis*, Christos Laskos & Euclid Tsakalotos, London: Pluto Press, 2013, viii, 181 s.

Italien

Pavone, Claudio, *A civil war: a history of the Italian resistance*, translated by Peter Levy with the assistance of David Broder; introduced by Stanislaw G. Pugliese, London; Brooklyn, NY: Verso, 2013, 744 s.

Lettland

Bolin Hort, Per, *Between national and*

academic agendas: ethnic policies and "national disciplines" at the University of Latvia, 1919–1940, Huddinge: Södertörns högskola, 2012. - 347 s., 6 pl.-s.: ill. (Södertörn Studies in History, ISSN 1653–2147; 13) (Södertörn Academic Studies, ISSN 1650-6162; 51)

Polen

Bloom, Jack M., *Seeing through the eyes of the Polish Revolution: Solidarity and the struggle against communism in Poland*, Leiden: Brill, 2013, xi, 428 s.

Lebow, Katherine, *Unfinished utopia : Nowa Huta, Stalinism, and Polish society, 1949–56*, 233 s. : ill.

Portugal

Ramos Pinto, Pedro, *Lisbon rising: urban social movements in the Portuguese revolution, 1974–75*, Manchester: Manchester Univ. Press, 2013, xix: 252 s.: ill.

Ryssland/Sovjetunionen

Aksenov and the Environs =: Aksenov i okrestnosti, edited by Lars Kleberg Aleksei Semenenko, Huddinge: Södertörns högskola, 2012, 242 s.: ill. (Södertörn academic studies, ISSN 1650-433X; 52)

Aleksievic, Svetlana Aleksandrovna, *Tiden second hand: slutet för den röda människan*, Stockholm: Ersatz, 2013, 672 s.

Badcoch, Sarah, *Politics and the people in revolutionary Russia: a provincial history*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2007, xvii, 260 s.

Bernstein, Frances Lee, *The dictatorship of sex: lifestyle advice for the Soviet masses*, DeKalb: Northern Illinois Univ. Press, 2007. xvii, 246 s.

Brandenberger, David, *Propaganda state in crisis: Soviet ideology, indoctrination, and terror under Stalin, 1927–1941*, New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2011, xii, 357 p.: ill. (Yale-Hoover series on Stalin, Stalinism, and the Cold War.)

Caroli, Dorena, *Histoire de la protection sociale en Union soviétique, 1917–1939*, Paris: Harmattan, 2010, 316 s. (Pays de l'est.)

Cohen, Stephen F., *Soviet fates and lost alternatives: from Stalinism to the new Cold War*, New York; Chichester: Columbia Univ. Press, 2009 (2011), xiv, 308 s.

Furr, Grover, *Khrushchev lied: the evidence that every "revelation" of Stalin's (and Beria's) "crimes" in Nikita Khrushchev's infamous "secret speech" to the 20th party congress of the communist party of the Soviet Union on February 25, 1956, is probably false*, Kettering: Erythrós Press and Media, 2011, 426 s.

Gellately, Robert, *Stalin's curse: battling for communism in war and Cold War*, Oxford: Oxford Univ. Press, 2013, 477 s., [8] pl.-s. : ill.

Globalisierung imperial und sozialistisch: Russland und die Sowjetunion in der Globalgeschichte 1851–1991, Martin Aust (Hg.), Frankfurt am Main: Campus, 2013, 464 s.: ill.

Gorbacev, Michail Sergeevic, *Som jag minns det*, Lidingsö: Fri tanke, 2013, 545 s.

Herbeck, Ulrich, *Das Feindbild vom "jüdischen Bolschewiken": zur Geschichte des russischen Antisemitismus vor und während der Russischen Revolution*, Berlin: Metropol-Verl., 2009, 480 s.

Ilic, Melanie, *Life stories of Soviet women: the interwar generation*, xi, 184 s., London: Routledge, 2013 (Routledge studies in the history of Russia and Eastern Europe ; 16.)

Kaganovsky, Lilya, *How the Soviet man was unmade: cultural fantasy and male subjectivity under Stalin*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2008. - xi, 226 s.: ill. (Pitt series in Russian and East European studies)

Kirschenbaum, Lisa A., *Small comrades: revolutionizing childhood in Soviet Russia, 1917–1932*, New York; London: RoutledgeFalmer, 2001, 232 s.

Koenker, Diane, *Club Red: vacation travel and the Soviet Dream*, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2013, 307 s.

Lehmann, Maike, *Eine sowjetische Nation: nationale Sozialismusinterpre-*

tationen in Armenien seit 1945, Frankfurt am Main: Campus, 2012, 442 s.

Lenin: oder: Die Revolution gegen das "Kapital", Wladislaw Hedeler (Hrsg.), Berlin: Dietz, 2013, 143 s

Levitin, Karl, *One is not born a personality: a biographical history of Soviet psychology, including "The best path to man"*, with a preface by Michael Cole, [New ed.], Kettering: Erythrós Press and Media, 2009, 300 s.

Marot, John Eric, *The October Revolution in prospect and retrospect: interventions in Russian and Soviet history*, Boston; Leiden: Brill, 2012, x, 273 s. (Historical materialism book series)

Miller, Jamie, *Soviet cinema: politics and persuasion under Stalin*, London: I. B. Tauris, 2010, xv, 222 s.: ill.

Rees, E. A., *Iron Lazar: a political biography of Lazar Kaganovich*, London, Anthem, 2012, 373 s.: ill.

Riga, Liliana, *The Bolsheviks and the Russian Empire*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2012, xiii, 313 s.

Roth-Ey, Kristin Joy, *Moscow prime time : how the Soviet Union built a media empire and lost the cultural Cold War*, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2011, 315 s.

Service, Robert, *Ryska revolutionen 1900–1927*, Lund: Historiska Media, 2013, 191 s.: ill.

Turizm: the Russian and East European tourist under capitalism and socialism, edited by Anne E. Gorsuch and Diane P. Koenker, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2006, 313 s. : ill.

The twentieth-century Russia reader, edited by Alastair Kocho-Williams, London: Routledge, 2011, x, 353 s. (Routledge readers in history.)

Weissman, Susan, *Victor Serge: a political biography*, Updated paperback ed., London: Verso, 2013, xxvii: 406 s.

Serbien

Upchurch, Martin, *Workers and revolution in Serbia: from Tito to Milosevic*, Martin Upchurch, Darko Marinkovic,

Manchester: Manchester Univ. Press, 2013, 149 s

Spanien

Alpert, Michael, *The Republican Army in the Spanish Civil War, 1936–1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 374 s.

Deutsche AntifaschistInnen in Barcelona (1933–1939): historical and materialism, Dieter Nelles ..., Heidelberg: Verl. Graswurzelrevolution, 2013, 425 s.

L'Hospital Sueco-Noruec: Antoni Miró, [comissari: Angel Beneito; coordinator: Fransesc Agulló], Alcoi: Lotja de Sant Jordi: Fundació Frax, 2013, 143 s.

Kennedy, Paul, *The Spanish Socialist Party and the modernisation of Spain*, Manchester: Manchester Univ. Press, 2013, 226 s., (Critical labour movement studies series.)

Mintz, Frank, *Anarchism and workers' self-management in revolutionary Spain*, Oakland: AK Press, 2013, 327 s.

Roussillon, Sylvain, *Les Brigades internationales de Franco: les volontaires étrangers du côté national*, Versailles: Via romana, 2012, 362 s.

Stein, Sygmunt, *Ma guerre d'Espagne: Brigades Internationales: la fin d'un mythe*,; traduit du yiddish par Marina Alexeeva-Antipov; notice biographique ... par Odette Stein; postface de Jean-Jacques Marie, Paris: Seuil, 2012, 265 s.

Waintrop, Édouard, *Les anarchistes espagnols: 1868–1981*, Paris: Denoël, 2012, 573 s. (Bibliothèque Médiations.)

Storbritannien

Barnett, Vincent, *John Maynard Keynes*, London: Routledge, 2013, x, 301 s.

Bellamy, Joyce M., *Dictionary of Labour biography. Vol. 12*, edited by Keith Gildart, David Howell, Basingstoke: Palgrave Macmillan, cop. 2005, xiv, 356 s.

Bellamy, Joyce M., *Dictionary of Labour biography. Vol. 13*, edited by Keith Gildart, David Howell, Basingstoke: Palgrave Macmillan, cop. 2010, xix, 428 s.

Childhood and child labour in industrial England: diversity and agency, 1750–1914, edited by Nigel Goose and Katrina

Honeyman, Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Limited, [2013], xii, 358 s.

Connelly, Katherine, *Sylvia Pankhurst: suffragette, socialist and scourge of empire*, London: Pluto Press, 2013, 178 s. (Revolutionary lives)

Delap, Lucy, *Knowing their place: domestic service in twentieth-century Britain*, Oxford: Oxford University Press, 2011, 260 s.

Ecology and the literature of the British Left: the red and the green, ed. by John Rignall and H. Gustav Klaus with Valentine Cunningham, Farnham: Ashgate, 2012, ix, 267 p.

Glucksmann, Miriam, *Women on the line*, London: Routledge, 2009, xliii, 172 s.

Kelemen, Paul, *The British left and Zionism: history of a divorce*, Manchester: Manchester Univ. Press, 2012, x, 225 s.

Matthews, Wade, *The new Left, national identity, and the break-up of Britain*, Leiden: Brill, 2013. - xiii, 324 s. (Historical Materialism Book Series; 51)

Pai, Hsiao-Hung, *Chinese whispers: the true story behind Britain's hidden army of labour*, London: Penguin, 2008, 262 s.

Redvaldsen, David, *The Labour Party in Britain and Norway: elections and the pursuit of power between the world wars*, London: I.B. Tauris, 2011, xxiv, 206 s. (International library of political studies; 50.)

Simms, Melanie, *Union voices: tactics and tensions in UK organizing*, Melanie Simms, Jane Holgate, and Edmund Heery, Ithaca, N.Y.: ILR, 2013, x, 189 s..

Thomson, Stuart, *The dictionary of Labour quotations*, London: Biteback, 2013, 401 s.

Sverige

After work: farväl till arbetslinjen, red. Kristian Borg, Stockholm: Verbal förlag, 2013, 202 s.

Agnäsäter, Håkan, *Affischerna 1967–1979: från den svenska alternativrörelsen*, [inledningstexter av Leif Nylén,

Louise Waldén och Mia Torpe], Ordalaget Bokförlag, 2013. - 224 s.

Alkarp, Magnus, *Fyra dagar i april: påskkravallerna i Uppsala 1943*, Lund: Historiska media, 2013, 253 s.

Allansson, Ove, *Författare "vill var- enda jävel vara, då slipper dom arbeta!": självbiografisk berättelse med utflykter till andra författarskap*, Göteborg: Tre böcker, 2012, 442 s.

Almgren, Birgitta, *Inte bara Stasi: relationer Sverige-DDR 1949–1990*, 2., rev. uppl., Stockholm: Carlsson, 2013, 564 s.

Andersson, Christoph, *Operation Norrskan: om Stasi och Sverige under kalla kriget*; [redaktör: Ingemar Karlsson], Stockholm: Norstedt, 2013, 323 s.

Andersson, Karl-Olof, *Per Anders Fogelström: ett liv för litteraturen, freden och miljön: en biografi*, Stockholm : Stockholmia, 2012, 335 s. : ill. (Monografier utgivna av Stockholms stad, ISSN 0282-5899; 228)

Bildning och demokrati: nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet, Erling Bjurström & Tobias Harding, red., Stockholm: Carlsson, 2013, 298 s.: ill.

Blomqvist, Håkan, *Myten om judebol-sjevismen: antisemitism och kontrarevo-lution i svenska ögon*, Stockholm: Carlsson, 2013, 248 s.: ill.

Det började i Polen: Sverige och Soli-daritet 1980–1981, Fredrik Eriksson (red.), Huddinge: Samtidshistoriska insti-tutet, Södertörns högskola, 2013, 83 s. (Samtidshistoriska frågor, ISSN 1650-450X; 24)

Edelstam, Erik H., *Janusansiktet: be- rättelsen om diplomaten Harald Edel- stams liv och tid*, Stockholm: Carlsson, 2013, 594 s., [32] pl.-s.

Ekelund, Fredrik, *Som om vi aldrig hade gått här*, Stockholm: Bonnier, 2013, 319 s.

Erlander, Tage, *Dagböcker, 1965*, ut- givna av Sven Erlander., Hedemora: Gid- lund, 2013, 149 s.

Etzler, Aron, *Reinfeldteffekten: hur nya moderaterna tog över makten i Sverige och skakade socialdemokraterna i grun-*

den, Stockholm: Karneval, 2013, 332 s.

Frangeur, Renée, *Kerstin Hesselgren: den gränsöverskridande politikern: en biografi*, Stockholm, Carlsson, 2013, 190 s.: ill.

Friberg, Anna, *Demokrati bortom politiken: en begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939*, Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2013, 314 s.

Frånstedt, Olof, *Spionjägaren: bland agenter, terrorister och affärer*. D. 1, Västerås: Ica, 2013, 247 s. : ill.

Gilmour, John, *Sweden, the Swastika and Stalin: the Swedish experience in the Second World War*, Edinburgh: Edin- burgh University Press, cop. 2010, ix, 322 s.

Halldin, Olof, *Svenska affischer: affi- schkonst 1895–1960*, Bromma: Ordala- get, 2012.; Elanders Fälth & Hässler). - 223 s.: ill. (Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, ISSN 0065-1060 ; 86)

Hennel, Lena, *Humlan som flyger: berättelsen om Stefan Löfven*, Lena Hennel, Lova Olsson, Stockholm: Nor- stedt, 2013, 301 s.

Hillersberg, Lars, *Lars Hillersberg: en- treprenör och provokatör*, Andreas Berg (red.). - Stockholm: Ordfront, 2013, 334 s.: ill.

Hindenfält, Claes, *Föråldrade lagar drabbar utsatta: om god man och förval- tarskap*, Stockholm: Pockettidningen R, 2013, 101 s. (Pockettidningen R)

Hirdman Rørslett, Birgit, *Älskade Mat- hilda: 100 brev om kärlek, slit och nöd*, redaktör: Christina Lindeqvist, Ludvika: Ekomuseum Bergslagen, 2012. - 223 s.

Holmberg, Annika, *Mamsell Cooper, magister Göransson och allra de andra: Sollentuna kommun 150 år [1863–2013]*, Sollentuna: Sollentuna kommun, 2012, 299 s.

I kärlekens spår: Nordiska museets och Skansens årsbok 2012, red.: Chris- tina Westergren, Stockholm: Nordiska museets förlag, 2012, 274 s.: ill. (Fata- buren, ISSN 0348-971X; 2012)

Johansson, Ingela, *Strejkkonsten: röster om kulturellt och politiskt arbete under och efter gruvstrejken 1969–70*, [Göteborg]: Glänta Produktion, 2013, 480 s.

Johansson, Kjell, *Mammas gata: berättelser från förorten*, Stockholm: Weyler, 2013, 239 s.

Johansson, Tore, *Upplysning, arbete, samarbete: lantbruksveckan 1911–2007*, Tore Johansson & Ronny Pettersson, Stockholm: Kungl. skogs- och lantbruksakademien, 2013, 264 s.: ill. (Skogs- och Lantbrukshistoriska meddelanden, ISSN 1402-0386; 57) (Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift. Supplement, ISSN 0075-7233)

Juhlin, Eric, *Alla dessa mejerier: om Raggagårdens mejeri och en viktig näring i Skaraborg*, [Holmestad]: Holmestads hembygdsförening, 2013, 23 s.: ill.

Kilpeläinen Arvidsson, Matilda, *Arkivarien och insamlingsarbetet: en post-strukturalistisk utmaning?*, Stockholm: Stockholms universitet, Arkivvetenskap, 2013, - 26 s. Behandlar bl a Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, TAM-arkiv

Kovacs, Gellert, *Skymning över Budapest: den autentiska historien om Raoul Wallenberg och kampen för människoliv 1944–45*, Stockholm: Carlsson, 2013, 367 s., [32] pl.-s.: ill.

Kristensson Uggla, Bengt, *Gränspassager: bildning i tolkningens tid*, Stockholm: Santérus, 2012, 157 s.

Langhorst, Johanna, *Förortshat*, Stockholm: Ordfront, 2013, 287 s.: ill.

Larson, Barbro, *Hus i folkets tjänst*, Barbro Larson & Eva Wernlid, Stockholm: Balkong, cop. 2012, 184 s.: ill

Leijnegard, Micke, *68:orna: var blev ni av, ljuva drömmar*, Stockholm: Norstedt, 2013, 253 s.

Litteraturens arbetare: en vänbok till Per-Olof Mattsson, red. Christer Johansson & Per Anders Wiktorsson, Lund: Ellerströms, 2013, 325 s. : ill.

Ljung, Lennart, *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänstedagböcker, 1978–1983*, utgivna genom Evabritta Wallberg, Stockholm: Kungl. Samfundet för utgi-

vande av handskrifter rörande Skandinavians historia, 2010, xii, 500 s. (Handlingar / Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinavians historia, ISSN 0347-8505 ; 31)

Ljung, Lennart, *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänstedagböcker, 1984–1986*, utgivna genom Evabritta Wallberg, Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinavians historia, 2010, [7], s. 502-935, [4] pl.-s.: ill. (Handlingar / Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinavians historia, ISSN 0347-8505; 32)

Loberg, Fredrik, *Håkan Juholt - utmanaren: vad var det som hände?*, Stockholm: ETC, 2012, 267 s.

Lundberg, Kristian, *Hat & bläck: en dialog om klasshat, litteratur och människans värde / Kristian Lundberg & Christer Enander*, Umeå: H:ström - Text & kultur, 2013, 183 s.

Makthandbok för unga kvinnor, Stockholm: Röd Press Förlag, 2000, [8] s., s. 11-80, [1] s.

Myrdal, Jan, *Johan August Strindberg*, Stockholm: Natur och kultur, 2003, 253 s.: ill.

Möller, Tommy, *En marsch mot avgrunden: socialdemokratins svarta år*, Tommy Möller, Margit Silberstein, Stockholm: Bonnier, 2013, 215 s.

Palmstierna-Weiss, Gunilla, *Minnets spelplats*, Stockholm: Bonnier, 2013, 391 s.

Partierna i Stadshuset: en handledning till forskning vid Stockholms stadsarkiv och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Mats Hayen (red.), Stockholm: Stadsarkivet, 2013, 103 s.

Petersson, Olof, *Herbert Tingsten: vetenskapsmannen*, Stockholm, Atlantis, 2013, 343 s.

Persson, Cecilia, *Att bära sin egen kropp: en rapport*, Torsby: Heidrun, 2013, 126 s.: ill.

Reaching a state of hope: refugees, immigrants and the Swedish welfare state, 1930–2000, edited by Mikael By-

ström & Pär Frohnert, Lund: Nordic Academic Press, 2013, 368 s.

Reichenberg, Anders, *Regeringen Göran Perssons utrikesdebatter 1996/1997–2000/2001 [Elektronisk resurs]: Säkerhetspolitiken, Individens vs Staten, Globaliseringen*, Stockholm: Stockholms univ., Historiska inst., [2012], 135 s.

Röster om Sven Lindqvist: ABF-seminarium 9 november 2002, Stockholm: ABF Stockholm, 2004, 87 s.

Sekund, Mikael, *Välkommen till folkrepubliken Katrineholm*, Stockholm: Timbro, 2006, 187, [2] s.

Selberg, Rebecca, *Femininity at work: gender, labour, and changing relations of power in a Swedish hospital*, Lund: Arkiv, 2012, 362 s. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet, 2012

Statistisk årsbok för Sverige 2013 = : Statistical yearbook of Sweden 2013, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2013, 608 s. (Statistisk årsbok för Sverige, ISSN 0081-5381; 2013)

Stranne, Staffan, *Fabriksarbetarna i välfärdssamhället: Svenska Fabriksarbetareförbundet 1980–1993*, Stockholm: Industrifacket Metall, 2013, 311 s. ill.

Strömbäck, Jan-Ewert, *Folke Fridell och arbetets ofrihet*, Umeå: H:ström - Text & kultur, 2013, 160 s.

Studenterna och deras utbildningar vid ett nytt universitet, red. Eva Fasth & Gunnar Olofsson, Lund: Adriane, 2013. - 306 s.

Sundgren, Johan, *I lampans sken = : By lamplight*, Johan Sundgren; efterord / afterword: Johan Jönson; [translation to English: Stephen Donovan], Stockholm: Journal, 2012, Ca 120 s.

Sundström, Lena, *Spår*, Stockholm : Natur & kultur, 2013. - 377 s.

Swedmark, Marianne, *Hulda Flood och kampen för rättvisan*, Papertalk, 2011, 154 s.

Thörn, Håkan, *Stad i rörelse: stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*, [bildredaktör: Johan Wingborg; faktagranskning: Claes Caldenby,

BIBLIOGRAFI

Mats Franzén], Stockholm, Atlas akademi, 2013, 496 s.

Thörnquist, Annette, *False (Bogus) self-employment in East-West labour migration: recent trends in the Swedish construction and road haulage industries*, Norrköping: REMESO, 2013, 43 s. (Themes, ISSN 1651-8306; 41)

Thörnquist, Annette, *Mångfaldens marknad och arbetets villkor: om följder av kundval (LOV) i hemtjänsten*, Lund: Lunds univ., 2013, 98 s. (Arbetsliv i omvandling; 2013:2)

Tistedt, Petter, *Visioner om medborgarliga publikationer: medier och socialreformism på 1930-talet*, Höör: Symposion, 2013, 350 s.

Tobisson, Lars, *Gösta Bohman : ett porträtt av en partiledare*, Stockholm: Atlantis, 2013, 286 s.

Torp, Elinor, *Döden på jobbet: en berättelse om det nya arbetslivet*, Stockholm: Dagens arbete, 2013, 223 s.

Usla, elända och arma: samhällets ut-satta under 700 år, Sofia Holmlund och Annika Sandén (red.), Stockholm: Natur & Kultur, 2013, 423 s.

Vad förgår och vad består?: en antologi om äldreomsorg, kvinno- och socialpolitik, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Marta Szebehely (red), Lund: Arkiv, 1998, 159 s. (Lund studies in social welfare; 17)

Vulovic, Jimmy, *Reform eller revolt: litterär propaganda i socialdemokratisk, kommunistisk och nationalsocialistisk press*, Lund: Ellerström, 2013, 291 s. (Eureka - Ellerströms akademiska; 40)

Tyskland

1968 und die "68er": Ereignisse, Wirkungen und Kontroversen in der Bundesrepublik, Gerrit Dworok; Christoph Weissmann (Hg.), Wien: Böhlau, 2013, 227 s.

All power to the councils!: a documentary history of the German revolution of 1918–1919 / edited and translated by Gabriel Kuhn, Oakland: PM Press, 2012, xxvii, 322 s.

Berliner Arbeiterwiderstand 1942–

1945: "Weg mit Hitler – Schluss mit dem Krieg" die Saefkow-Jacob-Bästlein-Organisation; Katalog zur Ausstellung, [Red. u. Text: Annette Neumann ...], Berlin: VVN-BdA, 2009, 96 s.

Brandt, Peter, *"Mehr Demokratie wagen": Geschichte der Sozialdemokratie 1830–2010*, Peter Brandt; Detlef Lehnert, Berlin: Vorwärts, 2013 [dvs 2012], 299 s.: ill.

Brandt, Peter, *Mit anderen Augen: Versuch über den Politiker und Privatmann Willy Brandt*, Bonn: Dietz, 2013, 279 s.

Brandt, Willy, *Der Briefwechsel, Willy Brandt und Günter Grass*; hrsg. von Martin Kölbel, Göttingen: Steidl, 2013. - 1230 s. : ill.

Brunner, Detlev, *Sozialdemokraten im FDGB: von der Gewerkschaft zur Massenorganisation, 1945 bis in die frühen 1950er Jahre*, Essen: Klartext, 2000, 476 s. (Veröffentlichungen des Instituts für Soziale Bewegungen.. Schriftenreihe A, Darstellungen ; Bd. 12)

Die DDR im Blick der Stasi 1988: die geheimen Berichte an die SED-Führung, bearbeitet von Frank Joestel; [herausgegeben von Daniela Münkel und Jens Gieseke im Auftrag der Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik], Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, 320 s. (Die DDR im Blick der Stasi ; 1988)

Deutsche Sozialdemokratie in Bewegung: 1848–1863-2013, Anja Kruke, Meik Woyke (Hrsg.), Bonn: Dietz, 2012, 303 s.

Der deutsche Sozialstaat im 20. Jahrhundert: Weimarer Republik, DDR und Bundesrepublik Deutschland im Vergleich, Klaus Schönhoven; Walter Mühlhausen (Hrsg.), Bonn: Dietz, 2012, 209 s. (Schriftenreihe der Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte, Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte; 15)

Fuhrer, Armin, *Ernst Thälmann: Soldat des Proletariats*, München: Olzog, 2011, 352 s.

Funktionäre des Einheitsverbandes

der Metallarbeiter Berlins im NS-Staat: Widerstand und Verfolgung, Stefan Heinz, Siegfried Mielke (Hrsg.), Berlin: Metropol, 2012, 304 s. (Gewerkschafter im Nationalsozialismus; Bd. 2)

Das "Gastarbeiter"-System: Arbeitsmigration und ihre Folgen in der Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa, herausgegeben von Jochen Oltmer, Axel Kreienbrink und Carlos Sanz Díaz, München: Oldenbourg, 2012, 268 s. (Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, ISSN 0506-9408; Bd. 104.)

Hachtmann, Rüdiger, *Das Wirtschaftsimperium der Deutschen Arbeitsfront 1933–1945*, Göttingen: Wallstein, 2012, 710 s. (Geschichte der Gegenwart; 3)

Hermand, Jost, *Kultur in finsternen Zeiten: Nazifaschismus, Innere Emigration, Exil*, Köln: Böhlau, 2010.. - 338 p.: 53 ill.

Hofmann, Gunter, *Willy Brandt und Helmut Schmidt: Geschichte einer schwierigen Freundschaft*, München: C. H. Beck, 2012, 335 s.: ill.

Hunt, Tristram, *Friedrich Engels: kommunist i frack*, Stockholm: Leopard, 2013, 455 s.

Kowalczyk, Ilko-Sascha, *17. Juni 1953*, München: Verlag C. H. Beck, 2013, 128 s.

Lassalles "südliche Avantgarde": Protokollbuch des Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins der Gemeinde Augsburg (1864–1867), Karl Borromäus Murr, Stephan Resch (Hrsg.), Bonn: Dietz, 2012, 227 s. (Archiv für Sozialgeschichte ; Beiheft 28)

McLellan, Josie, *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*, Cambridge: Cambridge Univ.Press, 2011, x, 239 s.

Menschen, Ideen, Wegmarken: aus 150 Jahren deutscher Sozialdemokratie, Bernd Faulenbach, Andreas Helle (Hg.), Berlin: Vorwärts, 2013, 431 s.

Neumann, Annette, *"Die Freiheit, sie ist das Erntegut.": Widerstand in der Askania Werke AG gegen das NS-Regime : ein Beitrag zum Berliner Arbeiterwider-*

stand im Zweiten Weltkrieg, Annette Neumann, Bärbel Schindler-Saefkow, Berlin, 2013, 99 s.

Niess, Wolfgang, *Die Revolution von 1918/19 in der deutschen Geschichtsschreibung: Deutungen von der Weimarer Republik bis ins 21. Jahrhundert*, Berlin: de Gruyter, 2013, 627 s.

Rinner, Susanne, *The German student movement and the literary imagination: transnational memories of protest and dissent*, New York: Berghahn Books, 2013, 174 s. (Protest, Culture & Society; 9)

Schmidt, Jürgen, *August Bebel – Kaiser der Arbeiter: eine Biografie*, Zürich: Rotpunktverl., 2013, 285 s.

Schröder, Wolfgang, *Wilhelm Liebknecht: Soldat der Revolution, Parteiführer, Parlamentarier: ein Fragment*, herausgegeben von Renate Dressler-Schröder und Klaus Kinner, Berlin: Dietz, 2013, 478 s.: ill. (Geschichte des Kommunismus und Linkssozialismus; 18)

Schöler, Uli, *Wolfgang Abendroth und der "reale Sozialismus": ein Balanceakt*, Berlin: VBB, Verlag für Berlin-Brandenburg, 2012, 216 s. (VBB Academia)

Sonntag, Marcus, *Die Arbeitslager in der DDR*, Essen: Klartext-Verl., 2011, 407 s.

Voting for Hitler and Stalin: elections under 20th century dictatorships, Ralph Jessen, Hedwig Richter (eds.), Frankfurt: New York: Campus Verlag, 2012, 349 s.

Walter, Franz, *"Republik, das ist nicht viel": Partei und Jugend in der Krise des Weimarer Sozialismus*, Bielefeld: Transcript, 2011, 453 s. (Studien des Göttinger Instituts für Demokratieforschung; Bd. 2.)

Weber, Hermann, *Deutsche Kommunisten: biographisches Handbuch 1918 bis 1945* / Hermann Weber, Andreas Herbst, 2., überarb. und stark erw. Aufl., Berlin: K. Dietz, 2008, 1167 s.

Wolle, Stefan, *Der grosse Plan: Alltag und Herrschaft in der DDR (1949–1961)*, Berlin: Links, 2013, 438 s.

NORDAMERIKA

Förenta staterna

Agitation with a smile: Howard Zinn's legacies and the future of activism, Stephen Bird, Adam Silver, and Joshua C. Yesnowitz, editors, Boulder: Paradigm, 2013, xiii, 274 s.

Araiza, Lauren, *To march for others: the black freedom struggle and the United Farm Workers*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014, x, 224 s.: ill. (Politics and culture in modern America.)

At work, editorial committee: Rebecca Fraser ..., New York: Harry Arsdale Jr. Center for Labor Studies, SUNY Empire State College, 2013, 99 s.: ill. (Labor writes; 2013)

Bloom, Joshua, *Black Against Empire: The History and Politics of the Black Panther Party*, Joshua Bloom and Waldo E. Martin, Jr., Berkeley: University of California Press, 2013, xii, 539 s.

Brown, Elaine, *A taste of power: a black woman's story*, New York: Anchor Books, 1994, xi, 452 s.

Buhle, Paul, *Marxism in the United States: a history of the American left*, 3. rev. ed., London: Verso, 2013, xix, 327 s.

Carmichael, Stokely, *Ready for revolution: the life and struggles of Stokely Carmichael (Kwame Ture)*, Stokely Carmichael; with Ekwueme Michael Thelwell. - New York: Scribner, 2003, x, 835 s.

Carmichael, Stokely, *Stokely speaks : from black power to pan-africanism*, [foreword by Mumia Abu-Jamal]., [New ed.], [Chicago]: Lawrence Hill, 2007, 227 s.: ill.

Cleaver, Eldridge, *Soul on ice*, [New ed.], New York: Dell publ., 1999, 242 s.

Cobble, Dorothy Sue, *Dishing it out: waitresses and their unions in the twentieth century*, Urbana: Univ. of Illinois Press, cop. 1991, xiv, 327 s. (The working class in American history) (Women in American history)

Cockburn, Alexander, *A colossal wreck: a road trip through political scandal, corruption, and American*

culture, London: Verso, 2013, xiii, 586 s.

Cohen, Ronald D., *Woody Guthrie: writing America's songs*, New York; London: Routledge, 2012. - 171 s. (Routledge historical Americans.)

Garson, Barbara, *Down the up escalator: how the 99 percent live in the Great Recession*, New York: Doubleday, 2013, 271 s.

Gellman, Erik S., *The gospel of the working class: labor's Southern prophets in New Deal America*, Erik S. Gellman, Jarod Roll, Urbana, Chicago and Springfield: Univ. of Illinois Press, 2011. - xvi, 221 p.: ill. (Working class in American history)

Getman, Julius G., *Restoring the power of unions: it takes a movement*, Julius G. Getman, New Haven: Yale Univ. Press, 2010, xvii, 381 s.

Guthrie, Woody, *House of earth: a novel*, edited and introduced by Douglas Brinkley and Johnny Depp, 1st ed., New York: Infinitum Nihil/Harper, 2013, xlv, 234 s.: ill.

Hilliard, David, *Huey: spirit of the panther*, David Hilliard with Keith and Kent Zimmerman, [New ed.], [Philadelphia]: Basic Books, 2008, 302 s.

Jayaraman, Sarumathi, *Behind the kitchen door*, Ithaca: ILR Press, 2013, xii, 191 s.

Jensen, Barbara, *Reading classes: on culture and classism in America*, Ithaca, N.Y.; London: ILR, 2012, x, 249 s.

Joseph, Peniel E., *Waiting 'til the midnight hour: a narrative history of Black power in America*, New York: Henry Holt and Co., 2006, xiv, 399 s.

Kaufman, Will, *Woody Guthrie, American Radical*, Urbana, Ill.; Chesham: Univ. of Illinois Press: Combined Academic, 2011. - xxv, 270 s.: ill.

Kelley, Robin D. G., *Freedom dreams: the black radical imagination*, Boston: Beacon, 2002., 248 s.

Lewis, Penny, *Hardhats, hippies, and hawks: the Vietnam antiwar movement as myth and memory*, Ithaca; London: IRL Press, 2013, xi, 255 s.

BIBLIOGRAFI

Lichtenstein, Nelson, *State of the union: a century of american labor*, Rev. and exp. Ed., Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013, xxviii, 360 s.

Lipset, Seymour Martin, *The paradox of American unionism: why Americans like unions more than Canadians do but join much less*, Seymour Martin Lipset and Noah M. Meltz with Rafael Gomez and Ivan Katchanovski, Ithaca, N.Y.: ILR, 2004, xii, 226 s.

May, Vanessa H., *Unprotected labor: household workers, politics, and middle-class reform in New York, 1870–1940*, Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, c2011, xiii, 246 s.

McKillen, Elizabeth, *Making the world safe for workers: labor, the Left, and Wilsonian internationalism*, Urbana: Univ. of Illinois Press, 2013, xii, 299 s.

Newton, Huey P., *Revolutionary suicide*, with the assistance of J. Herman Blake; introduction by Fredrika Newton, New York: Penguin Books, 2009, xvii, 360 s.

Phillips, Lisa, *A Renegade Union: Interracial Organizing and Labor Radicalism*, Urbana: Univ. of Illinois Press, 2013, xii,

231 s. (Working Class in American History)

Reich, Adam D., *With God on our side: the struggle for Workers' Rights in a Catholic hospital*, Ithaca: Cornell Univ. Press, 2012, xx, 183 s. (The culture and politics of health care work)

Shakur, Assata, *Assata: an autobiography*, [forewords by Angela Davis and Lennox S. Hinds], [Ny utg.], Chicago: Lawrence Hill Books, c2001, 274 s.

The state of working America, 12th ed., Lawrence Mishel ... [et al.], Ithaca, N.Y.; Bristol: ILR, 2012.

Storrs, Landon R. Y., *The Second Red Scare and the unmaking of the New Deal left*. Princeton, N.J.; Oxford: Princeton Univ. Press, 2013, xii, 404 s.: ill. (Politics and society in twentieth-century America.)

Women, work and protest: a century of US women's labor history, edited by Ruth Milkman, [New ed.], Oxon; New York: Routledge, 2013, 333 s. (Routledge Library Editions: Women's history; 27)

Wu, Judy Tzu-Chun, *Radicals on the road: internationalism, orientalism, and*

feminism during the Vietnam era, Ithaca; London: Cornell University Press, 2013, vi, 346 s.

Zweig, Michael, *The working class majority: America's best kept secret*, Ithaca: ILR Press, 2012, x, 220 s.

Kanada

David Frank, *Provincial Solidarities: a History of the New Brunswick Federation of Labour*, Edmonton, Alta: AU Press, 2013, x, 280 s. (Working Canadians, ISSN 1925-1831; 5)

Sangster, Joan, *Through feminist eyes: essays on Canadian women's history*, Edmonton: AU Press, c2011, vii, 429 s.

Swift, Jamie, *Persistent poverty: voices from the margins*, Jamie Swift, Brice Balmer, and Mira Dineen, Toronto: Between the Lines, c2010, vi, 176 s.

OCEANIEN

Nya Zealand

Davidson, Jared, *Sewing freedom: Philip Josephs, transnationalism & early New Zealand anarchism*, Oakland; Edinburgh: AK Press, 2013, 173 s.: ill.

BILDKÄLLOR 2014:1–2

Omslag Banksy, montage.

Sid 3 *Norrskensflamman*, ADN/Zentralbild.

Sid 8 Robert Ekman porträttsamling.

Sid 9 Tidens förlag.

Sid 10 Malmö museum.

Sid 13 Tidens förlag.

Sid 14 *Fäderneslandet* 9/12 1868.

Sid 25:1 ARAB fotosamling.

Sid 25:2 ARAB fotosamling.

Sid 27:1 Arbejdermuseet og ABA [Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv] Danmark.

Sid 27:2 Arbejdermuseet og ABA

Sid 27:3 Arbejdermuseet og ABA

Sid 28:1 Arbejdermuseet og ABA.

Sid 28:2 Arbejdermuseet og ABA.

Sid 29 Dansk Presse Foto/Arbejdermuseet og ABA.

Sid 33 Tidningen *Frihet* 1 maj 1934, S Hogdal

Sid 35:1 ARAB fotosamling. Foto: Otto Ohm

Sid 35:2 ARAB affischsamling

Sid 35:3 ARAB första maj-samling

Sid 36 *Morgon-Tidningen*. Foto: Sandels

Sid 39 Bilder i Syd AB

Sid 40:1 Bilder i Syd AB

Sid 40:2 Bilder i Syd AB

Sid 42 *Morgon-Tidningen*

Sid 43:1 *Morgonbris*

Sid 43:2 *Ny Dag*

Sid 46–47 ARAB Fotosamling

Sid 52 Foto: Hans Larsson

Sid 53 Foto: Hans Larsson

Sid 73 A-bild

Sid 74–75 ARAB Sveriges socialdemokratiska vänsterparti [1917-1921] A2:1

Sid 76 *Norrskensflamman*

RUDOLF MEIDNER-PRISET FÖR FORSKNING I FACKFÖRENINGSRÖRELSENS HISTORIA 2014

Forskningsrådet vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek utlyser Rudolf Meidner-priset för forskning i fackföreningsrörelsens historia för 2014. Beträffande priset, vars summa för närvarande är sammanlagt 25 000 kr, gäller följande:

- Priset tilldelas i första hand framstående yngre forskare eller författare av tryckta arbeten, vilka väsentligt bidragit med ny kunskap om fackföreningsrörelsens historia eller angränsande ämnen. Till grund för prisbelöningen ligger inte bara arbetets vetenskapliga halt utan också dess informationsvärde och tillgänglighet för en bredare publik.
- Prissumman kan tilldelas en eller delas mellan flera författare.
- Två exemplar av arbeten ska sändas in av författaren själv eller av annan person och skall ha inkommit senast den 1 juni 2014 till Silke Neunsinger, Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek, Elektronvägen 2, 149 19 Huddinge.
- Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och dess forskningsråd kan också på eget initiativ ta upp arbeten för bedömning.
- Forskningsrådet beslutar om pristagare under hösten 2014.

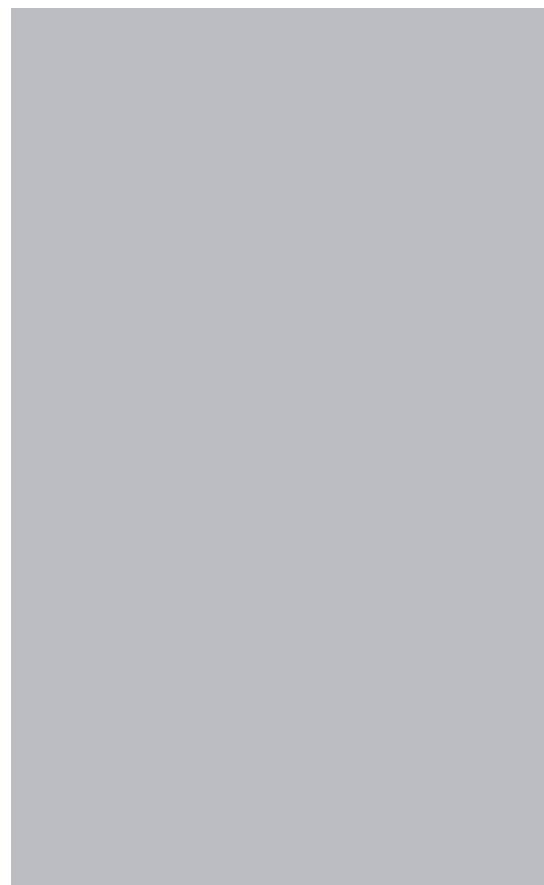
För närmare upplysningar: Silke Neunsinger, tel 08-412 39 27) eller Nina Sjöberg (tel 08-412 39 01), Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek; e-post: for-namn.efternamn@arbark.se

Stockholm i februari 2014

Silke Neunsinger

Forskningsrådets sekreterare

Tidigare pristagare: Annette Thörnquist (Uppsala, 1995), Eva Blomberg (Stockholm, 1996), Lisa Öberg (Stockholm, 1997), Anders Kjellberg (Lund, 1998),



Göran Salmonsson (Uppsala, 1999), Gunnela Björk (Örebro, 2000), Örjan Nyström (Göteborg, 2001), Carina Gråbacke (Göteborg, 2002), Roger Johansson (Malmö/Lund, 2003), Urban Lundberg (Stockholm) och Magnus Nilsson (Lund; båda 2004), Lars Hansson (Växjö) och Rebecca Svensson (Västerås/Uppsala; båda 2005), Anders R. Johansson (Visby 2006), Jonas Sjölander (Växjö 2007), Jimmy Engren (Växjö 2008), Jesper Johansson (Växjö 2009), Andres Brink-Pinto (Lund) och Björn Ohlsson (Göteborg, båda 2010), Sofie Tornhill (Berlin/Stockholm 2011), Rasmus Fleischer (Stockholm 2013).

Den svenska politiska socialistiska vänsterns historia i protokoll

Rapporterades att 30 000 arbetare deltagit i demonstrationsstrejken och samlats på Gustav Adolfs torg framför den avspärrade Norrbro, att polis och militär huggit in på de fredliga demonstranterna och sårat samt kullridigt ett stort antal personer ...

Protokoll Partiets AU och ungdomsförbundets VU 5 juli 1917

HÖSTEN 2004 SÄNDES programmet Uppdrag granskning i Sveriges television där vänsterpartiets historia och dess historiska relationer till Sovjetunionen uppmärksammades. På många sätt ställdes partiet till svars för sin historia och sina nära band till Sovjetunionen. Programmet blev mycket omdiskuterat. Många tyckte också mycket men få gick till de befintliga källorna.

Vänsterpartiets historiska handlingar från tiden då partiet var medlem i den kommunistiska internationalen är dock inte en helt enkel historia att förklara. Handlingarna hos Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek har inkommit i ett antal olika leveranser på grund av partiets oroliga historia. Då majoriteten av partiledningen vid två tillfällen 1924 och 1929 lämnade den kommunistiska internationalen följde protokollen med dessa personer. Under lång tid förvarades de tidiga årens (1917–1924) protokoll i Zeth Höglunds personarkiv och protokoll (1924–1929) förvarades i Socialistiska

partiets arkiv. Leveranser från dagens Vänsterparti innehåller protokoll från 1929 och framåt. Alla dessa protokoll kan ge svar på frågor om den svenska socialistiska vänsterns historia och dessa protokoll förvaras på Arbetarrörelsens arkiv och Bibliotek.

1920-talets protokoll från arbetsutskottet förvaras i inbundna böcker och de är diskussionsprotokoll. Först på 1930-talet övergår man till beslutsprotokoll och man byter namn till politbyrå.

Från 1920-talet finns 394 protokoll från arbetsutskottet, från 1930-talet 285 protokoll och från 1940 fram till Kominterns upplösning våren 1943 finns 73 protokoll. Därutöver finns ett antal representantskaps-, centralkomite- eller konferensprotokoll.

I PROTOKOLLEN KAN MAN följa partiets verksamhet, medlemsrapportering och organisationsutveckling, vidare kan man se vilka repre-

sentanter från Komintern som besökte partiledningen och vilka elever som skickades till partiskolorna Vestern och Leninskolan i Moskva. Det går också att se uppgifter om vilka som anställdes och hur mycket de fick i lön. Den 15 oktober 1943 anställdes till exempel CH Hermansson av partiet och hans lön var 125 kronor i veckan.

Lars Gogman

är arkivarie verksam vid Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek

ARBETARHISTORIA NR 149–150 ÅRGÅNG 38

Utges av Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek med fyra nummer per år. **Redaktion:** Silke Neunsinger (ansvarig utgivare), Ana Durán, Lars Gogman, Ulf Jönson, Hans Larsson, Leif Zetterberg (grafisk form). **Gästredaktörer för detta häfte:** Lars Edgren och Magnus Olofsson. Redaktionen riktar ett varmt tack till dem för deras arbete.

Adress: Arbetarhistoria, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Elektronvägen 2, 141 49 Huddinge.

E-post: arbetarhistoria@arbark.se

Hemsida: www.arbetarhistoria.se

Prenumeration 2014: 280 kr inom Sverige, 360 kr inom Europa och 390 kr i resten av världen. Prenumerationsavgift sätts in på plusgiro 55 75 94-9. Lösnummer 75 kr,

dubbelnummer 130 kr plus porto). Priser inkl. moms (6%).

Tryck: GTC Print AB, Luleå 2014. **ISSN:** 0281-7446.

Manuskript skickas till redaktionen som e-post. Författaren har copyright, men tidskriftens innehåll får ej kopieras utan redaktionens medgivande. För insänt, ej beställt, material ansvarar ej.

Om inget annat anges, ingår använda illustrationer i ARAB:s samlingar. I vissa fall, då ARAB inte har rättigheterna till i tidskriften använda fotografier eller teckningar, har redaktionen inte lyckats hitta adresser till fotografer eller deras efterlevande som ska ha betalt enligt taxa. I sådana fall ber vi berörd rättighetsinnehavare kontakta redaktionen.



B

Avsändare
Arbetsrörelsens arkiv och bibliotek
Elektronvägen 2
141 49 Huddinge

DOKUMENT

STOPPA TONÅRSMÄSSAN TEEN AGE FAIR

Om solidaritet med tredje världen var en del av ungdoms-upprorets ideologiska sida var antikommersialismen och protesten mot överflödssamhället en annan. Även här skapade den febriga perioden kring 1968 uppmärksammade aktioner, ibland tätt sammankopplade med solidariteten med tredje världen. Dessa kom sedan i sin tur att fungera som inspirationskälla för en av de på sikt viktigaste uttrycken för nya sociala rörelser, miljörörelsen.

En startpunkt var aktionen mot tonårsmässan hösten 1968. Företagsamma affärsmän hade sett möjligheterna att exploatera tonårskulturen kommersiellt och anordnade en särskild mässa i Stockholm, Teen Age Fair.

»Idag finns det närmare 1,25 miljoner människor i Sverige som är mellan 15 och 25 år» hette det i en inbjudan till arrangemanget. »De uppvisar ett konsumtionsbeteende och ett socioekonomiskt mönster som till stor del avviker från genomsnittet. Denna grupp ... har en disponibel inkomst på ca 12 miljarder kronor om året ... Vi vet att en ung svensk flicka spenderar omkring 300:- i månaden på kläder. Vi vet att gruppen 15–25 år köper 200 000 bilar per år och svarar för

ungefär hälften av radio- och grammofonbranschens omsättning.»

Det är inte förvånande att det uppstod häftiga reaktioner när affärsmännens planer blev kända. En aktionsgrupp med representanter för cirka 25 olika vänstergrupper bildades för att försöka stoppa projektet. Dels genomfördes olika former av protestaktioner mot själva mässan, bl.a. tryckte aktionsgruppen upp falska inträdesbiljetter och demonstrerade inne på själva utställningsområdet. Dels genomfördes också motmässor på olika håll i staden, där ungdomar samlades kring icke-kommersiella kulturella och skapande aktiviteter. En särskild Röd buss hämtade ungdomar utanför mässan för vidare transport till de alternativa aktiviteterna – film teater, konserter debatter. FNL-grupperna visade Vietnamfilmer, Dramaten spelade subventionerade extraföreställningar och affischverkstäder för tillverkning av motivformation sattes upp. Aktionen blev en framgång också så till vida att Teen Age Fair blev ett ekonomiskt fiasko och planer på att exportera idén till andra håll fick ställas in.

Ur Kjell Östbergs bok *1968 – när allt var i rörelse*, sid 62